

EDITORI / EDITOŘI / EDITORS

PETER GONDA • PAVEL CHALUPNÍČEK

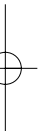
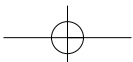
Na obranu slobodného trhu

IN DEFENSE OF THE FREE MARKET

Na obranu svobodného trhu

**KONZERVATÍVNY
INŠTITÚT
M. R. ŠTEFÁNKA
M. R. STEFANIK
CONSERVATIVE
INSTITUTE**

PREDNÁŠKY UZNÁVANÝCH PROTRHOVO ORIENTOVANÝCH OSOBNOSTÍ,
USKUTOČNENÉ V RÁMCI PROJEKTU
KONZERVATÍVNEHO INŠTITÚTU M. R. ŠTEFÁNKA
“CONSERVATIVE ECONOMIC QUARTERLY LECTURE SERIES” (CEQLS)
V BRATISLAVE
A VÝROČNÝCH, JARNÝCH A JESENNÝCH PREDNÁŠOK
LIBERÁLNIHO INSTITUTU
V PRAHE

PŘEDNÁŠKY UZNÁVANÝCH PROTRŽNĚ ORIENTOVANÝCH OSOBNOSTÍ,
USKUTEČNENÉ V RÁMCI PROJEKTU
KONZERVATÍVNEHO INŠTITÚTU M. R. ŠTEFÁNKA
“CONSERVATIVE ECONOMIC QUARTERLY LECTURE SERIES” (CEQLS)
V BRATISLAVĚ
A VÝROČNÍCH, JARNÍCH A PODZIMNÍCH PŘEDNÁŠEK
LIBERÁLNIHO INSTITUTU
V PRAZE

LECTURES OF RENOWNED FREE MARKET ORIENTED THINKERS,
DELIVERED WITHIN THE CONSERVATIVE INSTITUTE OF M. R. ŠTEFÁNIK PROJECT
“CONSERVATIVE ECONOMIC QUARTERLY LECTURE SERIES” (CEQLS)
IN BRATISLAVA
AND ANNUAL, SPRING AND AUTUMN LECTURES
OF LIBERALNI INSTITUT
IN PRAGUE

© **Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika**
Conservative Institute of Milan Rastislav Štefánik

Štefánikova 1, 811 06 Bratislava

Slovensko / Slovakia

e-mail: conservative@institute.sk

web: www.konzervativizmus.sk

www.institute.sk

© **Liberální institut / Liberalni institut**

Spálená 51, 110 00 Praha / Prague

Česká republika / Czech Republic

e-mail: info@libinst.cz

web: www.libinst.cz

ISBN 978-80-89121-11-3 (pre Slovensko)

ISBN 978-80-863-8949-3 (pro Českou republiku)

Podakovania / Poděkování / Acknowledgements

TÁTO KNIHA MOHLA BYŤ PUBLIKOVANÁ VĎAKA LÁSKAVEJ PODPORE
NADÁCIE SPP (SLOVENSKÁ REPUBLIKA),
NADÁCIE FRIEDRICH NAUMANN STIFTUNG (ČESKÁ REPUBLIKA)
A VYUŽITIU ČASTI PROSTRIEDKOV KONZERVATÍVNEHO INŠTITÚTU M. R. ŠTEFÁNKA
Z UDELENÉHO ČESTNÉHO UZNANIA ATLAS ECONOMIC RESEARCH FOUNDATION
V RÁMCI TEMPLETON FREEDOM AWARDS V ROKU 2007.

TATO KNIHA MOHLA BYŤ PUBLIKOVÁNA DÍKY LASKAVÉ PODPOŘE
NADÁCIE SPP (SLOVENSKÁ REPUBLIKA),
NADACE FRIEDRICH NAUMANN STIFTUNG (ČESKÁ REPUBLIKA)
A VYUŽITÍ ČÁSTI PROSTŘEDKŮ KONZERVATÍVNEHO INŠTITÚTU M. R. ŠTEFÁNKA
Z UDĚLENÉHO ČESTNÉHO UZNÁNÍ ATLAS ECONOMIC RESEARCH FOUNDATION V ROCE 2007.

THE BOOK IS PUBLISHED THANKS TO THE KIND SUPPORT OF
SPP FOUNDATION (SLOVAK REPUBLIC),
FRIEDRICH NAUMANN STIFTUNG (CZECH REPUBLIC)
AND WITH THE HELP OF THE FINANCIAL AWARD RECEIVED
BY CONSERVATIVE INSTITUTE OF M. R. ŠTEFÁNIK
FROM ATLAS ECONOMIC RESEARCH FOUNDATION AS HONORABLE MENTION
WITHIN THE TEMPLETON FREEDOM AWARDS IN 2007.

Die Stiftung für liberale Politik

Friedrich Naumann
Stiftung

NA OBRANU SLOBODNÉHO / SVOBODNÉHO TRHU

POĎAKOVANIA / PODĚKOVÁNÍ

POĎAKOVANIE PATRÍ AJ SPONZOROM PREDNÁŠOK, KTORÉ SÚ UVEREJNENÉ V KNIHE
A KTORÉ ODZNELI V RÁMCI CEQLS V BRATISLAVE – NADAČNÝ FOND EUROPE & DEMOCRACY,
VELVYSLANECTVO USA NA SLOVENSKU, AMERICKÁ OBCHODNÁ KOMORA NA SLOVENSKU
A VELVYSLANECTVO HOLANDSKÉHO KRÁĽOVSTVA NA SLOVENSKU,
AKO AJ MEDIÁLNYM PARTNEROM PREDNÁŠOK V RÁMCI CEQLS
– TÝŽDENNÍKU O EKONOMIKE A PODNIKANÍ TREND
A SPRAVODAJSKÉJ INTERNETOVEJ TELEVÍZII INFOŇET.TV.

EDITORI KNIHY TIEŽ ĎAKUJÚ JOSEFOVI ŠÍMOVI Z LIBERÁLNIHO INSTITUTU
A KOLEGOM Z KONZERVATÍVNEHO INŠTITÚTU M. R. ŠTEFÁNKA ZA POMOC PRI PRÍPRAVE KNIHY.

POĎEKOVÁNÍ PATŘÍ I SPONZORŮM PŘEDNÁŠEK,
KTERÉ BYLY PREZENTOVÁNY V PRAZE:
CZECH COAL, A. S., ČESKÁ INFRASTRUKTURNÍ, A. S., ČESKÝ TELECOM, A. S.,
FRIEDRICH NAUMANN STIFTUNG, GUTMANN, JOHNSON AND JOHNSON, S. R. O.,
KOMERČNÍ BANKA, A. S., MASTERCARD, PLZEŇSKÝ PRAZDROJ, A. S., PRAŽSKÁ ENERGETIKA, A. S.,
PVT, A. S., RWE GROUP, A. S., SEKÝRA GROUP, SKUPINA ČEZ, TRANSGAS, A. S.,
VYSOKÁ ŠKOLA FINANČNÍ A SPRÁVNÍ.

EDITOŘI DĚKUJÍ I JOSEFU ŠÍMOVI Z LIBERÁLNIHO INSTITUTU
ZA POMOC PŘI PRÍPRAVĚ KNIHY.

MEDIÁLNYM PARTNEROM KNIHY JE TÝŽDENNÍK O EKONOMIKE A PODNIKANÍ TREND.

TREND
Týždenník o ekonomike a podnikaní

Obsah

PREDSLOV / PŘEDMLUVA

ALEJANDRO A. CHAFUEN	12
-----------------------------------	-----------

EDITORIAL

PETER GONDA: Dôvera v človeka a spontánny poriadok v spoločnosti	14
---	-----------

PAVEL CHALUPNÍČEK: O „neviditeľné ruce“ a ceste ke svobodné spoločnosti	22
---	-----------

PREDNÁŠKY / PŘEDNÁŠKY

JAMES M. BUCHANAN

Za hranicemi práva – Institucionalizovaná etika liberálneho rádu

<i>Praha, 10. 10. 2002</i>	29
----------------------------------	-----------

PASCAL SALIN

Vlastnícká práva, konkurencia a Evropská unie

<i>Praha, 9. 10. 2003</i>	53
---------------------------------	-----------

MARIAN L. TUPY

Stredná a východná Európa a euro: netreba sa ponáhľať

<i>Bratislava, 15. 6. 2005</i>	81
--------------------------------------	-----------

ANTHONY DE JASAY

Sociální spravedlnost pod drobnohledem

(s malou pomocí od Adama Smitha)

<i>Praha, 23. 6. 2005</i>	107
---------------------------------	------------

DANIEL J. MITCHELL

Daňová harmonizácia verzus konkurencia v Európskej únii

<i>Bratislava, 17. 10. 2005</i>	127
---------------------------------------	------------

WILLIAM A. NISKANEN

Alternatívy politickej a ekonomickej budúcnosti Európy

<i>Bratislava, 8. 12. 2005</i>	143
--------------------------------------	------------

NA OBRANU SLOBODNÉHO / SVOBODNÉHO TRHU

OBSAH

TED ABRAM: Smutné dejiny sociálneho systému v USA <i>Bratislava, 9. 3. 2006</i>	167
RON PAUL: Ludwig von Mises a politika <i>Praha, 29. 5. 2006</i>	191
VÁCLAV KLAUS: Ludwig von Mises – Nejvýznamnější obhájce ekonomické svobody v celém dvacátém století <i>Praha, 29. 5. 2006</i>	215
RICHARD W. RAHN: Klíče na ceste k ekonomickému rastu a slobode a úloha vlády <i>Bratislava, 27. 6. 2006</i>	225
JOHNNY MUNKHAMMAR: Kopírujte severské riešenia, nie problémy! <i>Bratislava, 23. 10. 2006</i>	233
BJØRN LOMBERG: Ekonomický rúst – hrozba pro životní prostředí? <i>Praha, 12. 10. 2006</i>	253
JOSEF ŠÍMA: Vlastnické právo vs. „veřejný zájem“ <i>Bratislava, 13. 12. 2006</i>	293
O EDITOROCH A VYDAVATEĽOCH / O EDITORECH A VYDAVATEĽÍCH	314

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PREDSLOV / PŘEDMLUVA

Sir John Templeton napísal, že „najväčší dobročinný skutok je pomôcť ľuďom nemajetného národa získať vlastníctvo, ktoré vedú k prosperite, ako dôveryhodnosť, usilovná práca, slobodná konkurencia, šetrnosť a zlaté pravidlo.¹⁾ Akýkoľvek chudobný národ môže dospieť pomerne rýchlo a natrvalo k neuveriteľnej prosperite, ak jeho ľudia a vláda úprimne prijímajú týchto päť cností“.

Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika vydaním tohto cenného zborníka prednášok a prostredníctvom svojej vzdelávacej činnosti, oboje v zhode s Templetonovými princípmi, pomáha občanom Slovenska pokračovať v budovaní ich cesty za slobodou.

Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika získal ako ocenenie tejto práce čestné uznanie v rámci programu Templeton Freedom Awards za rok 2007, ktoré udeľuje Atlas Economic Research Foundation. Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika použil časť prostriedkov z udeleného čestného uznania na vydanie knihy Na obranu slobodného trhu. Liberálny inštitút prispel k vydaniu tejto publikácie veľkorysým poskytnutím svojich textov.

Moje úprimné poďakovanie patrí všetkým, ktorí sa podieľali na príprave a podpore vydania tejto dôležitej publikácie.

Alejandro A. Chafuen, PhD.

Prezident

Atlas Economic Research Foundation

Arlington, Virginia, USA, apríl, 2007

---

¹⁾ „Zlaté pravidlo“ je morálny princíp, ktorý znamená požiadavku na človeka: „správajte sa k iným tak, ako by ste chceli, aby sa správali k Vám“ [pozn. ed.].

Dôvera v človeka a spontánný poriadok v spoločnosti

„Ak sa máme múdro rozhodnúť, tak musíme porozumieť základným... ekonomickým princípom Adama Smitha, ktoré vysvetľujú, ako môže vzniknúť a rozkvítať zložitý, organizovaný a plynule fungujúci systém bez centrálnych zásahov, ako môžeme spolupracovať bez donucovania a... musíme pochopiť, prečo môžu pokusy nahradiť kooperáciu centrálnymi nariadeniami spôsobovať toľko škôd.“

(Milton Friedman a Rose Friedmanová)¹⁾

V súčasnosti možno pozorovať zdanlivý paradox. Ľudia žijú dlhšie, zdravšie, vo väčšom blahobyte ako kedykoľvek predtým a zároveň považujú princípy slobodného trhu Adama Smitha za „nemoderné“ a prekonané. Zabúdajú alebo nechcú si pripustiť, že práve tradičné hodnoty spojené s trhom, ako sú vlastnícke právo, neobmedzovaná konkurencia a nezasaňovanie do individuálneho a dobrovoľného rozhodovania, sú kľúčovými zdrojmi ich dnešného bohatstva.

Naopak, čoraz viac sa nechávajú omotávať lákadlami (de facto pas-cami) „sociálnych výhod“ a prenášania (spolu)rozhodovaní za ich život na iných. Vymieňajú tak nepríjemný tlak konkurencie s rizikami na trhu a s vplyvom na zvýrazňovanie majetkových a iných rozdielov medzi nimi za príjemnejšie „sociálne pohodlie a istoty“. Nezamyšľanými dôsledkami takéhoto vývoja je však napríklad zvyšovaná závislosť stále viac ľudí od vlády a podkopávanie základov tradičnej morálky, na ktorých stojí západná civilizácia, vrátane dobrovoľnej solidarity a rodiny.

Tak je možné, že dnes sme svedkami rozšíreného akceptovania rôznych foriem zásahov do osobnej slobody, súkromného vlastníctva a konkurencie. Sme presvedčení, že sa to odvíja aj od nepochopenia alebo neakceptovania toho, čo je trh, teda že trh je súhrn individuálnych rozhodnutí ľudí, ktoré vedú k dobrovoľným výmenám statkov medzi ponúkajúcimi a dopytujúcimi za určitú, vzájomne dohodnutú, hodnotu.

¹⁾ Friedman, Milton – Friedmanová, Rose: *Svoboda volby*, H&H Jinočany, 2002, str. 15.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

EDITORIAL: DÔVERA V ČLOVEKA A SPONTÁNNY PORIADOK V SPOLOČNOSTI

Na obranu slobodného trhu a s ním spojených myšlienok prinášame texty prednášok renomovaných, klasicky liberálnych mysliteľov, zorganizovaných Konzervatívnym inštitútom M. R. Štefánika v Bratislave a Liberálnim inštitútom v Prahe. Prednášky, ktoré odzneli na Slovensku, sú zamerané na problémy súvisiace s centrálnym regulovaním trhu v rámci európskej integrácie, so „štátmi blahobytu“ a na predpoklady fungovania spontánneho trhového poriadku, prinášajúceho čo najviac slobody a prosperity.

Aj keď sa obyvatelia Slovenska a Česka zbavili pred vyše sedemnástimi rokmi pút neslobody a centrálného plánovania (reálneho socializmu), tak v súčasnosti prenikajú zo Západu iné, nepriamejšie a demokratickejšie, formy sociálne inžinierskych zásahov do životov ľudí. Dominujú zásahy v rámci európskej integrácie a „vytvárania“ spoločného trhu na báze riadenej harmonizácie, nie konkurencie. Aj to je potvrdenie nepochopenia podstaty trhu (ktorý nepotrebuje rovnaké podmienky) a príklad nastúpenej cesty k politickej centralizácii v Európe.

Základný a v súčasnosti už postavený stavebný kameň politickej centralizácie Európy - spoločnú menu (euro) - vyhodnocuje vo vzťahu k dosahom na krajiny strednej a východnej Európy vo svojom príspevku Marian L. Tupy. Uvádza napríklad klasicko-liberálnu alternatívu centrálného zavádzania jednotnej meny v eurozóne v podobe menovej konkurencie: zlegalizovať euro spolu s domácou menou, prípadne spolu s americkým dolárom. Zároveň naznačuje riziká naštartovaného smerovania od menovej harmonizácie k harmonizácii daňových a sociálnych podmienok.

Problémy daňovej harmonizácie rozoberá na príklade podmienok v Európskej únii špecialista na oblasť daní Daniel J. Mitchell. Pripomína, že „politika daňovej harmonizácie je zameraná na obmedzovanie toku pracovných síl a kapitálu z krajín s vysokými daňami do krajín s nízkymi daňami. Je to forma kartelu, čosi ako OPEC pre politikov. Stratégie, ktoré Európska únia obhajuje, sú v rozpore s ekonomickou liberalizáciou, upierajú ľuďom prínos z ekonomického rastu,“ a upozorňuje, že „daňovou harmonizáciou je oslabovaná daňová konkurencia a vývoj smeruje k vysokým daňovým sadzbám.“ To je a v prípade pokračovania tohto trendu môže byť výraznejší problém pre ľudí v krajinách ako Slovensko, ktorí ekonomicky profitujú aj z nižších daní oproti iným krajinám.

Daniel J. Mitchell sa opiera aj o práce predstaviteľov ekonomickej školy „verejnej voľby“, ktorú preslávil laureát Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1986 James M. Buchanan, autor prednášky v Prahe, ktorá je tiež súčasťou tejto knihy. V duchu odkazov J. M. Buchanana a iných predstaviteľov

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

EDITORIAL: DÔVERA V ČLOVEKA A SPONTÁNNY PORIADOK V SPOLOČNOSTI

teórie verejnej voľby Mitchell uvádza, že „daňová konkurencia je cenný kontrolný mechanizmus voči schopnosti záujmových skupín poškodzovať ekonomiku vytváraním koalícií, ktoré často likvidačným daňovým zatažením presadzujú svoje záujmy na úkor trhovej efektívnosti“.

Ďalší, v súčasnosti popredný predstaviteľ teórie verejnej voľby – William A. Niskanen – predstavuje štyri alternatívy politickej a ekonomickej budúcnosti Európy. Prezентuje napríklad, že dôležitým stupienkom na ceste k prehlbovaniu politickej centralizácie až k vytvoreniu európskeho štátu by bolo prijatie euroústavy. Ostatný návrh znenia Zmluvy o Ústave pre Európu navyše posilňuje kompetencie Únie a definuje garancie sociálnych práv občanov voči štátu, respektíve zamestnávateľom. Upozorňuje, že „aj nedokonalá Európa národných štátov je lepším prostredím pre ochranu slobôd než prijatie navrhovanej euroústavy...“. Jej prijatie v navrhovanej podobe by navyše prehĺbilo príčiny ekonomických problémov subjektov v Európe.

To, že problémy západnej Európy sú dôsledkom aj hospodárskeho a politického modelu, ktorého ťažiskom je nadmerne veľký „štát blahobytu“, zasahujúci značnú časť spoločnosti“, pripomína vo svojej prednáške Johnny Munkhammar. Na konkrétnych faktov vyvracia rozšírenú ilúziu o pozitívach severských sociálnych modelov, osobitne švédskeho, na prosperitu občanov. Naopak, na švédskom príklade dokumentuje ako nedôvera k trhovým princípom a paternalistický prístup k občanom obmedzujú podnikavosť, produktivitu, tvorbu zdrojov, rast životnej úrovne a podporujú neetické očakávania mnohých získať pomoc od vlády.

Ako memento negatívnych dôsledkov „štátu blahobytu“ na motivácie ľudí byť aktívnymi a zamestnať sa slúži tiež poučný príklad z novodobejšej histórie USA, ktorý predostiera Ted Abram. Pridáva aj závery zo skúseností s adresne zameranými programami politiky zamestnanosti, tlačiacimi ľuďmi v sociálnych systémoch k väčšej osobnej zodpovednosti.

Odpovede na to, aké sú predpoklady pre fungovanie slobodného trhu, dlhodobo relatívne vysoký ekonomický rast a čo najviac príležitostí prináša v zhrňujúcej podobe Richard W. Rahn. Uvádza desať kľúčov, ktoré by mali vlády nasledovať, ak chcú, aby sa podmienky v ich krajine k tomu maximálne priblížili. Z dlhodobého hľadiska sú pre osobnú slobodu, fungujúci trh a kapitalizmus podstatné súkromné vlastníctvo, legitímne vlastnícke právo a pravidlá v spoločnosti, ktoré garantujú ich ochranu.

Práve vlastnícke právo definuje Josef Šíma vo svojej prednáške ako jediný koncept, ktorý je prazákladom spontánneho poriadku v spoločnosti, tak ako to rozpracoval Adam Smith a neskôr nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 1974 Friedrich A. von Hayek. Josef Šíma upozorňuje, že

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

EDITORIAL: DÔVERA V ČLOVEKA A SPONTÁNNY PORIADOK V SPOLOČNOSTI

„je to vlastníctvo, ktoré dáva ľuďom priestor, v ktorom môžu uskutočňovať slobodne činnosti bez súhlasu iných (...). Dochádza k otvoreniu priestoru pre výmenu, z ktorej majú prospech všetci jej účastníci.“ V dobrovoľných výmenách a pri zapájaní sa do spoločenskej delby práce tak prirodzene medzi ľuďmi fungujú trhové vzťahy.

V realite však vlády a iní centrálni regulátori zasahujú do trhu, tým pádom znižujú efektívnosť trhových procesov. Ak ale predstavitelia vlády, Európskej únie, či iní spochybňujú trh a nedôverujú mu, tak de facto nedôverujú ľuďom, že sa dokážu efektívne, racionálne a eticky správať v procese výmen.

Naopak, spoliehajú sa na spontánnu trhový poriadok s „neviditeľnou rukou“ je prirodzeným prejavom dôvery v človeka, a to aj s rešpektovaním jeho nedokonalostí (chýb a omylov). Nutnou podmienkou dlhodobu udržiavaného „spontánného poriadku“ v spoločnosti sú tak aj v nej historicky zabudované a čo najviac rešpektované „hodnotové mantinely“ slobody, respektíve slovami Jamesa M. Buchanana „etické minimum vzájomnej závislosti“, dané „etikou reciprocity“. To si v ľudskej spoločnosti vyžaduje dodržiavanie základných abstraktných pravidiel, ktoré sú nevyhnutné pre korektné dobrovoľné výmeny a iné vzťahy medzi ľuďmi, ako rešpektovanie života a majetku ostatných ľudí, dodržiavanie dohôd (vrátane záväzkov), čestnosť a „zlaté pravidlo“.²⁾

Dôvera v akokoľvek nedokonalého človeka a „spontánnu poriadok s neviditeľnou rukou trhu“ s rešpektovanými pravidlami (nie pozitívnymi právami) prináša na rozdiel od snáh centrálnych plánovačov a regulátorov nielen individuálnu slobodu a prosperitu, ale aj tlak na osobnú zodpovednosť a etické správanie sa. Sme presvedčení, že na obranu slobodného trhu prispeje aspoň malým dielom aj táto kniha.

Peter Gonda

Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika
Bratislava, marec 2007

²⁾ Formálne-abstraktné pravidlá sú vymedzené napríklad Friedrichom A. von Hayekom (pozri napr. Hayek, Friedrich A. von: *Právo, zákonodárstvie a svoboda*. Academia, Praha, 1998).

O „neviditelné ruce“ a cestě ke svobodné společnosti

Těžko bychom v dějinách ekonomické vědy našli jiný tak často citovaný, a přece nedoceněný, tak proklínaný i obdivovaný, vysmívaný i vážený pojem, jako je „neviditelná ruka“ Adama Smitha. O významu Smithovy myšlenky a její hloubce svědčí i to, že ani 230 let po jejím zveřejnění nepřestává vzrušovat zástupy vědců a pobízet je k odhalování hlubších souvislostí i praktických dopadů lidského jednání, jímž člověk „sledováním vlastního zájmu prospívá ostatním“.

Bylo by však naivní myslet si, že každé lidské jednání musí vést k blahobytu. V lidech, nedokonalých bytostech, se sváří síly dobra a zla. To, zda bude vlastní zájem lidí směřován tak, aby prospíval, a ne aby škodil ostatním, je především otázkou společenských institucí – pravidel lidského jednání. To, co Smith kdysi ve svém slavném Pojednání o podstatě a původu bohatství národů pouze naznačil, dnes ve svých teoriích rozpracovává bouřlivě se rozvíjející směr společenských věd – institucionální ekonomie.

Navzdory stále rozšířenému přesvědčení přitom neplatí, že by tyto „prospěšné“ instituce nutně musely být úmyslně vytvářeny nějakou vyšší autoritou (například vládou), ale naopak – vznikají spontánně interakcí lidských bytostí při jejich vzájemných směnách. Jak ve svém textu ukazuje James M. Buchanan, trh je sám o sobě například schopen vytvořit díky principu reciprocity určitá etická pravidla, jejichž dodržování je v zájmu všech tržních stran.

Hlavní závěr z institucionální analýzy společnosti lze shrnout poměrně jednoduše: Při rozvoji společnosti, při rozhodování o tom, zda bude země chudá, či bohatá, nehrají rozhodující úlohu materiální skutečnosti, jak tvrdil Marx a jeho následovníci, ale jevy nehmotného charakteru – pravidla, normy či ideje. Tedy právě společenské instituce. Ty mohou být do jisté míry lidmi vědomě změněny „správným směrem“ a James M. Buchanan ukazuje, že tato míra může být větší, než se obecně soudí. Člověk není zcela podřízen a vydán „vyšší moci“ či materiálním okolnostem své existence, ale může – s vědomím omezenosti svého vlastního vědění – roli společenských institucí poznat a pochopit.

Často se tak bohužel stane až v okamžiku, kdy je určitá instituce lidmi potlačena nebo zcela zničena. To platí bezvýtku i pro klíčovou instituci a pilíř svobodné společnosti, pro soukromé vlastnictví, jehož význam připomíná Josef Šíma. Toto připomenutí je více než na místě v naší v mnoha

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

EDITORIAL: O „NEVIDITELNÉ RUCE“ A CESTĚ KE SVOBODNÉ SPOLEČNOSTI

ohledech stále ještě příliš post-socialistické zemi, kde jsou vlastnická práva porušována od úplného počátku její existence (první kroky pozemkové reformy v roce 1918 byly podniknuty dokonce ještě před schválením prozatímní ústavy nově vzniklého Československa) a kde se v průběhu 20. století vyvlastňování stalo zcela běžnou politikou. I když jeho nejhorší projevy máme snad již za sebou, i dnes se někde vyvlastňuje viditelně (výstavba dálnic či průmyslových zón), případně méně viditelně, o to však ve větším rozsahu (zdaněním či regulací). Jak jinak než vyvlastňování lze totiž označit situaci, kdy člověk nemůže plně nakládat s majetkem, který je, řečeno s Johnem Lockem, „ovoce jeho práce“, a tedy jeho vlastnictvím?

I přes obecně rozšířené mínění však není pravdou, že by se toto vyvlastňování, tedy především placení daní, týkalo pouze bohatých a bezvýhradně prospívalo chudým. V současnosti, kvůli složitým daňovým systémům a ještě složitějším pravidlům přerozdělování a konstrukce sociálních dávek, daňových výhod a dotací, stát spíše bere těm, kdo jsou ekonomicky aktivní, kdo něco vytvářejí a inovují, a dává naopak těm, kdo pouze pasivně vyčkávají s napřaženou dlaní, bez ohledu na výši jejich majetku. Politici roztáčejí kola svého redistribučního stroje za potlesku těch, kteří si díky němu budou moci beztravně a zcela v mezích zákonů vzít část vlastnictví svých bližních. Je taková situace „sociálně spravedlivá“, ptá se ve své přednášce Anthony de Jasay, nebo jde o pravý opak toho, co by mělo být těmito pojmy myšleno ve svobodné společnosti, založené na účtě k vlastnictví?

Jsou-li jednotlivé národní hospodářské politiky do velké míry vláčeny partikulárními zájmy nejrůznějších skupin, platí to v ještě větší míře i na úrovni nadnárodní. Jak vysvětluje Pascal Salin, Evropská komise a jiné instituce EU poněkud schizofrenně bojují za to, co je podle jejich přesvědčení nejlepší pro dosažení konkurence v hospodářské oblasti, zapomínají však, že podobné mechanismy platí i v politice. Pokračující harmonizace ve jménu „jednotného trhu“ postupně vytváří kartel národních vlád, jenž se možná – bude-li politická integrace pokračovat i nadále ve stejném duchu – v nedaleké budoucnosti změní v politický monopol Bruselu. Otazníky nad demokratičností evropské integrace se zvětšují (neúspěšná referenda opakující se po mohutných propagandistických kampaních, „demokratický deficit“ institucí EU atd.), stejně jako objem přerozdělovaných prostředků i implementovaných regulací, ovlivňujících každodenní život na celém kontinentu.

Kudy ven ze začarovaného kruhu, v němž, Bastiatovými slovy, „žijí jedni na úkor ostatních“? Václav Klaus ve svém příspěvku shrnuje dílo jednoho z největších a nejoriginálnějších ekonomů 20. století, Ludwiga von Misesa. Misesův přínos, spočívající na metodologických základech důsledného individualismu a subjektivismu, je ukazatelem na cestě ke svobodě.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

EDITORIAL: O „NEVIDITELNÉ RUCE“ A CESTĚ KE SVOBODNÉ SPOLEČNOSTI

Právě Mises ve svém vrcholném díle, knize Lidské jednání, ukazuje nepříznivé důsledky mnohých kroků a institucí, obvykle označovaných za „obecně prospěšné“. Misesova kniha, jedinečná svou soudržností i obsažností, staví na pevných základech, položených Smithem, impozantní konstrukci z jednoduchých myšlenek, jejichž pochopení je přístupné každému, kdo si v době panství všeobíhajícího státu uchoval alespoň špetku kritického ducha.

Ron Paul, druhý z dvojice politiků zastoupených v knize, kterou právě otvíráte, k takovým lidem i přes své povolání rozhodně patří. Na své vlastní osobě ukazuje, že Misesovy myšlenky nemusejí nutně zůstat pouze na papíře v podobě teorie, ale že je lze úspěšně přetavit i do konkrétního politického jednání. I když Mises sám o této možnosti pochyboval, příběh Rona Paula a jeho neutuchající energie při prosazování myšlenek svobody Misesův skepticismus do značné míry vyvracejí.

Podobně povzbuzující je i přednáška dánského statistika Bjørna Lomborga. V záplavě mediálních i „vědeckých“ zpráv o údajných katastrofálních důsledcích globálního oteplování se ani on nebojí jít proti proudu. Nebojí se připomínat zjevné pravdy – díky lidské tvořivosti se stav našeho světa v naprosté většině oblastí neustále zlepšuje, i „zelená“ sdružení sledují své vlastní zájmy, modely globálního oteplování jsou přinejmenším velmi sporné a ani nejlepší dostupná data nepotvrzují mnohé divoké teorie, které někteří aktivisté i politici ve snaze burcovat veřejnost tak rádi používají. Jeho důraz na jednání s chladnou hlavou a oponování jednorázovým opatřením vynuceným „tlakem ulice“ či úzkými zájmovými skupinami nepochybně přispěly k racionalizaci diskuse o tomto celosvětovém problému.

I Lomborgův příklad ukazuje, jak důležitá je možnost vnášet do veřejného prostoru netradiční a mnohými neoblíbené argumenty a vytvářet tak alternativu k „oficiálním zdrojům“ státu a jeho agentur. Hledání skutečných důsledků i dobře zamýšleného lidského jednání, hledání dopadů fungování společenských institucí, je obtížná a dlouhá cesta a neexistuje lepší způsob, jak se po ní ubírat, než je svobodná diskuse. Ať je na této cestě i tato kniha dobrým průvodcem.

Pavel Chalupníček

Liberální institut

Praha, leden 2007

JAMES M. BUCHANAN

Za hranicemi práva: Institucionalizovaná etika liberálního řádu

Beyond Law: The Institutionalized Ethics of Liberal Order

James M. Buchanan: nositel Nobelovy ceny za ekonomii v roce 1986 a vedoucí James Buchanan Center of Political Economy. Je hlavním představitelem ekonomické „školy veřejné volby“. Mezi jeho nejvlivnější knihy patří *Kalkulace souhlasu: Logické základy konstituční demokracie* (1962) s Gordonem Tullockem, *Náklady a volba* (1969), *Meze svobody* (1975) a *Svoboda, trh a stát* (1985). Profesor Buchanan zahájil svoji akademickou dráhu absolvováním University of Tennessee v roce 1940. Po získání doktorátu na University of Chicago v roce 1948 působil také na University of Virginia, UCLA a na Virginia Polytechnic Institute.

James M. Buchanan: winner of the 1986 Nobel Prize in Economic Science and the Advisory General Director of the James Buchanan Center of Political Economy. He is leading representative of the "public choice theory" of economics. Among the many influential books he has written are *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* (1962) with Gordon Tullock; *Cost and Choice* (1969); *The Limits of Liberty* (1975) and *Liberty, Market, and State* (1985). Professor Buchanan got his start with a B.A. from Middle Tennessee State College in 1940, followed by a M.S. from the University of Tennessee in 1941. After graduating from the University of Chicago with a Ph.D. in 1948, he held teaching positions at the University of Virginia, UCLA, and the Virginia Polytechnic Institute.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

I. Úvod

Vždycky jsem se považoval za někoho, kdo pracuje v rámci programu vytyčeného Adamem Smithem s cílem porozumět a vysvětlit fungování tržního řádu v uspořádání náležitě vymezeném „zákony a institucemi“. Druhý uvedený pojem byl často užíván k označení právního rámce či uspořádání definujícího a vynucujícího dodržování vlastnických práv a dobrovolných smluv. Explicitně i implicitně jsem byl kritický vůči těm, kdo předpovídali vznik a fungování trhů nezávislých na charakteristikách popsanych Smithem. Největší důraz jsem ale kladl na nevyhnutelné aspekty právního uspořádání jako takového, na široce pojímanou „ústavu“ a zvláště na omezování politicky motivovaných zásahů do lidských „přirozených svobod“, což je opět důvěrně známý Smithův pojem.

Mnohé z nadmíru optimistických předpovědí ohledně transformace socialisticko-kolektivistických režimů na životaschopné liberální společnosti střední a východní Evropy byly učiněny bez ohledu na Smithův požadavek existence „zákonů a institucí“, které jsou nezbytným předpokladem pro vznik dobře fungujících trhů. Nyní při pohledu nazpět víme, že zahraniční komentátoři, jako je Henry Manne, který v letech 1989 a 1990 zdůrazňoval prioritní nutnost zavedení vlády práva, byli mnohem blíže cíli než ti, kdo kladli důraz na uvolnění kolektivistických regulací. Bezpochyby bylo a je nutné rozložit složitý byrokratický aparát státního řízení. Nicméně tento aparát měl být nahrazen skutečně účinnou „privatizací“ s jasně definovanými a vynutitelnými vlastnickými právy, která je izolovaná od politických zásahů, a to i ze strany údajně „demokratických“ činitelů.

Tato skutečnost je nyní všeobecně uznávána, a i když je často žádoucí ji porůznu opakovat, nemám v úmyslu se jí v této přednášce podrobněji zabývat. Místo toho bych rád pohovořil o často opomíjeném prvku Smithových požadavků; chci mluvit o „institucích“, které jsou za hranicemi právního řádu, za hranicí působnosti šířeji definovaného zákona, jsou všemi rozpoznatelné a jsou taktéž nutným předpokladem efektivního fungování tržního řádu. Přesněji řečeno, chci mluvit o významu a důležitosti etických norem charakterizujících mezilidské interakce; těch norem, jež bývají interpretovány jako instituce ve své podstatě proměnlivé, a tudíž, v jistém smyslu, přístupné řízené změně.¹⁾

¹⁾ Podrobné zpracování některých z těchto argumentů viz Buchanan (1994a).

II. VYMEZENÍ INSTITUCÍ

Adam Smith odkazoval na „zákony“ a na „institute“ odděleně, ale širší pojetí institucí by samozřejmě zahrnovalo i zákony všech forem. Pro ekonomy by se pracovní vymezení institucí mohlo vztahovat k souboru omezení, která brání uspokojování primitivních preferencí jednotlivce, bez ohledu na to, jaká mohou tato omezení být. Například toužím-li po vašich hracích kuličkách, nebudu vám je brát buď proto, že jsem omezen institucí soukromého vlastnictví, jež chrání vaše kuličky v rámci zákonů dané země, nebo proto, že jsem omezen vnitřní etickou normou, která mi v podobném chování brání. Do té míry, v jaké je tato norma obecně sdílena, ji lze taktéž kvalifikovat jako instituci v jakémkoli významu tohoto slova.

Formální zákony, zapsané v ústavách nebo zákonech, neformální zákony, které zůstávají nepsané, ale které jsou vymezené precedenty soudních rozhodnutí, tradice, konvence, vzorce chování, zvyklosti, mravy, a dokonce i jazyk – to všechno jsou instituce, které mohou držet lidské chování v určitých mezích. V této přednášce chci omezit úvahy na tu podskupinu institucí, jež jsou „za hranicemi práva“ v jakémkoli formalizovaném smyslu; proto jsem pro ni zvolil tento název.

Prvním krokem, který musíme učinit, je poznání, že mnoho neformálních pravidel, v jejichž rámci žijeme a jejichž prostřednictvím působíme na ostatní, vzniklo v procesu kulturní evoluce; takováto pravidla nebyla nikým záměrně vytvořena. Tyto instituce jsou výsledkem lidského jednání, ale nikoli záměru, abych použil Hayekovu slavnou formulaci převzatou z myšlenek skotského osvícenství. Tento Hayekův vhléd získal formální strukturu díky novodobému vývoji evoluční teorie her. Mé osobní stanovisko po dlouhou dobu bylo, že Hayek přehnaně zdůrazňoval evoluční původ institucionálních omezení, která charakterizují mezilidské vztahy. Myslel jsem si to zejména proto, že tento důraz vytváří určitý pocit podřízenosti silám stojícím mimo lidskou kontrolu (Hayek, 1988). Můžeme zcela připustit, že mnohá omezení, která pomáhají popsat naše chování, jsou výsledkem procesu evoluce, aniž bychom současně popřeli, že některé z institucí týkající se řádů byly „uspořádány“ nebo explicitně zvoleny, a dále že některá z pozorovaných omezení jsou předmětem záměrné a konstruktivní změny.

Zkoumáme-li etické normy, můžeme vysledovat dvě tak říkajíc paralelní stopy, jež jsou považovány za instituce omezující lidské chování, jež stojí nad a za hranicemi odrážejícími se ve formálním právu. Především zde existuje pozitivní analytická snaha porozumět, jak pozorovaná etická

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

pravidla či zásady vznikají. A toto úsilí zahrnuje, což je důležité, i zkoumání evolučních procesů, které mohou stále působit zcela nezávisle na jakémkoli teleologickém kontextu. Tato snaha taktéž obsahuje hodnocení dokladů různého záměrného zavádění či vštěpování etických norem do psychologie chování.

Druhý prvek rozpravy a bádání se pohybuje za hranicemi pozitivní analýzy a představuje srovnávací hodnocení alternativních etických principů v rámci jasně vybraného účelu podporování a udržování životaschopného sociálního řádu.

III. ETICKÉ MINIMUM VZÁJEMNÉ ZÁVISLOSTI

Ke značnému zmatku dochází, když se objeví tvrzení, podle nichž je všeobecné dodržování etických norem nutnou podmínkou úspěšného fungování tržního řádu. Za účelem argumentace, že lidé se ve svých vztazích musí vzájemně „chovat eticky“, se často předpokládá, že jednotlivci i zástupci firem musejí přímo zohledňovat zájmy těch, kdo jsou na druhé straně tržní směny. V běžné terminologii je etické chování často spojováno s altruismem, se vzájemnou propojeností užitku. Obchodník se tedy musí upřímně „starat“ o blahobyt osoby, se kterou obchoduje.

Je ovšem zřejmé, že tento prvek chování není nezbytnou vlastností tržních vztahů. Ve skutečnosti je jednou z největších výhod tržní směny odstranění nutnosti, aby se její účastníci zapojovali do osobních vztahů, založených na vzájemném poznání a sblížení účastníků. Odosobněnost trhu umožňuje zvýšení ekonomické hodnoty pro všechny zúčastněné.

Neosobní přístup by však neměl být ztotožňován s neetickým přístupem. Absence altruismu vůči osobě, se kterou obchodujeme, rozhodně není totéž, jako kdybychom ji považovali za morálně méněcennou nebo, zjednodušeně řečeno, ji vnímali jen jako součást přirozeného světa, a nikoli jako člověka. Často používám fiktivní příklad Robinsona Crusoe na jeho ostrově po příchodu Pátka. Když Crusoe uviděl na ostrově druhou lidskou bytost, mohl Pátka vcelku jednoduše považovat za součást přirozeného světa a nakládat s ním stejně, jako by nakládal se zvířetem. Nebo si Crusoe mohl uvědomit, že Pátek náleží ke stejnému druhu jako on, a je tudíž schopen vzájemné interakce, schopen směny v tom nejširším slova smyslu.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

Druhý z těchto možných přístupů zahrnuje etiku v podobě dodržování normy, jež brání jistým způsobům chování. Tuto normu nejlépe vystihuje pojem reciprocita. Druhé lidi, se kterými jednáme, obchodujeme či směňujeme, bez ohledu na to, zda jsou tyto vztahy „ekonomické“ v úzkém smyslu slova, respektujeme a předpokládáme, že tento respekt bude vzájemně prohlubován. Není zde zahrnut žádný altruismus nebo vzájemná závislost užítku; nemusí zde být ani zájem zúčastněných o blahobyt druhé strany směny.

„Nečestné“ jednání je vyloučené, pokud lpíme na etice reciprocity. Poctivý obchodník nepodvádí ty, se kterými obchoduje; neprezentuje klamavě zboží nabízené ke směně, neporušuje jednou uzavřené smlouvy, podmínky nákupu či prodeje nevynucuje nátlakem. Tyto důvěrně známé vlastnosti popisující chování se staly minimem etiky při účasti na trhu. Tyto vlastnosti chování mohou být jistě také vyžadovány formálními zákony, v rámci kterých tržní směna probíhá. Ve skutečnosti by se dalo tvrdit, že zákon, tak jak vznikl, a patrně zejména v systému zvykového práva, převážně slouží kodifikaci existujících vzorců etického chování. Volně podáno, můžeme říci, že zákony samy o sobě vznikají spíše z etiky reciprocity než tím, že nějaká falešná předstíraná etika reciprocity vzejde z existujícího práva.

IV. ETIKOU OMEZENÉ TRŽNÍ VOLBY ²⁾

Ekonomové se příliš nezabývali svým neúspěchem jednoznačně připustit dopady etických omezení na volby, které na trhu uskutečňují jednotliví kupující a prodávající. Základní ekonomická analýza začíná individuálním spotřebitelem, jenž stojí před určitou volbou a snaží se maximalizovat užitek v podmínkách vzácnosti, která je znázorněna rozpočtovým omezením vyznačujícím dosažitelný soubor volby. Řekněme, že tento soubor volby je pro spotřebitele dán exogenně, aniž by tento spotřebitel věděl, že odvození takového souboru závisí rozhodujícím způsobem na předpokladech chování v rámci tržních pravidel. V základních ekonomických učebnicích individuální spotřebitel volí mezi různým zbožím, které je dostupné

²⁾ Argument obsažený v této pasáži je podrobněji rozpracován v mé práci „*Choosing What to Choose*“ (Buchanan, 1994b); viz také Buchanan (1994a).

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

prostřednictvím aktu nákupu a prodeje na trhu za navrženou cenu. Volby, které mohou být realizovány mimotržními způsoby, řekněme prostřednictvím krádeže, nejsou zohledňovány. Za nejvhodnější prostředek k obstarání příslušného zboží, jež je dostupné spotřebiteli prostřednictvím nákupu na trhu, jsou implicitně považovány ceny.

Zdá se být obtížné empiricky podpořit předpoklad, že lidé uskutečňují tržní volby bez vlivu etických omezení. Není pochyb o tom, že věrohodnější vysvětlující model by spotřebitelům umožnil „volbu, co si vybrat“ v tom smyslu, že své jednání volí v rámci omezení daných etikou reciprocity. Rozhodují-li se směnít jablka, která vlastním, za pomeranče, které vlastníte vy, činím tak proto, že uznávám, že tyto pomeranče jsou skutečně v jistém smysluplném významu „vaše“, a zároveň zjišťuji, že vy uznáváte mé vlastnictví jablek. Tento obchod uskutečním, přestože si plně uvědomuji, že bych v noci mohl vaše pomeranče ukrást, aniž bych se musel vzdát vlastnictví jediného jablka, a s poměrně malým strachem ze zákonného trestu.

Tato relativně jednoduchá změna ve způsobu našeho uvažování o tržním chování má významný dopad na jakékoli hodnocení potenciální efektivity tržních struktur v různých společenských prostředích. Porovnejte tato dvě extrémní uspořádání: jedno, ve kterém se všichni účastníci na všech trzích chovají striktně dle tržních pravidel, bez ohledu na to, zda existují formální zákony; a druhé, ve kterém všichni účastníci na všech trzích plně využívají výhod daných příležitostmi. V prvním případě obchodníci mohou provádět svůj tržní výběr na základě důvěry, protože si mohou být jisti, že nedojde k žádnému klamu, podvodu či nedodržení smlouvy. Ve druhém uspořádání by výběr musel být uskutečněn v rámci určitého tolerančního rozpětí pro každou takovou odchylku od pravidel reciprocity. Není těžké předvídat, že v prvním z obou uspořádání by vznikla poměrně vyšší hodnota produktu než ve druhém, i za předpokladu přibližné rovnosti ve vybavenosti zdroji.

Jeden důvod relativně vyšší produktivity ekonomiky, jejíž účastníci respektují etické zábrany namísto oportunistického chování, spočívá v mlčky předpokládané efektivitě neosobního jednání. V ekonomice, kde podvody nejsou na denním pořádku, mohou lidé bez obav vstupovat do směnných vztahů bez osobní znalosti druhé strany, jejíž poznání by bylo nezbytné pro zajištění důvěryhodnosti v ekonomice, v níž podvody převládají. Výhody ze specializace tak mohou být využity ve větším rozsahu díky rozšíření oblasti perspektivních obchodních příležitostí.

To, co zde naznačuji, je skutečnost, že jakmile jednou lidé uznají důležitost vlivu etických omezení na tržní volby, zvětší se i ty možné rozdíly v konečné produktivitě mezi politickými a ekonomickými strukturami, které jsou jinak malé, a tyto rozdíly pravděpodobně budou mnohem obtížněji

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

předvídatelné pomocí empirického sledování obvyklých ekonomických veličin, i pomocí těch složitějších, které mohou zahrnovat takové proměnné, jako je například vzdělanostní úroveň pracovní síly a formální zákony týkající se vlastnictví a smluvních vztahů. Stručně řečeno, na etice záleží také kvůli způsobu fungování tržních ekonomik.

V. INSTITUCIONALIZACE

V titulu své přednášky používám pojem „institucionalizovaná etika“ k tomu, abych vyjádřil představu, že chování účastníků tržních procesů, jež je „za hranicemi práva“, musí tvořit součást všeobecných očekávání všech či podstatné části těchto účastníků. Pojem „instituce“ poukazuje na rozpoznanou nebo přijímanou obecnou zásadu, aplikovatelnou na chování mnoha lidí v průběhu času.

V tomto smyslu nemůže být „instituce“ zavedena ani uplatněna žádným způsobem srovnatelným s běžným veřejným statkem, tak jak se uvádí v učebnicích veřejných financí. Instituci vzájemného respektu v tržním chování lze přesto označit za veřejný statek, a to v tom smyslu, že její existence přináší prospěch všem členům dané společnosti. Nicméně na rozdíl od obvyklého veřejného statku, jako je policista nebo hasičská stanice, instituce vzájemného respektu nemůže být jednoduše „vyprodukována“ a poskytnuta ke sdílení všem jejím uživatelům. Vynaložení určitých zdrojů nebude, a nemůže, stačit, ani kdyby byla pocitována potřeba existence takových služeb.

Uznání svébytné povahy institucí, o nichž je zde řeč, by nicméně nemělo vést k hayekovskému postoji podřízenosti. Hayek má možná pravdu v tom, že instituce, tak jak byly pozorovány v úspěšných liberálních politických zřízeních, se mohly z velké části vyvinout v průběhu pomalého a nezáměrného procesu kulturní evoluce. Nicméně pečlivá analýza znaků reciprocity jako charakteristického rysu chování na trhu naznačuje, přinejmenším do určité míry, že tento veřejný statek může být, abych tak řekl, „vyprodukovan“.

Specifický rys, který si zasluhuje pozornost, je to, že chování, o němž mluvíme, je nutně individuální. Každý účastník, osobně a samostatně, vytváří pozitivní externalitu pro všechny ostatní osoby, s nimiž je propojen v síti vzájemných vztahů, dá-li tento účastník najevo tržní chování, jež je v souladu s normami reciprocity. Tento prvek nicméně sám o sobě není

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

zvláštním rysem veřejné povahy, o které mluvíme. Jedinec ve skupině tím, že sám vyrábí nějaký sdílený statek, poskytuje taktéž prospěch všem ostatním členům skupiny. Ve standardním modelu však jednotlivec také může zajistit určitý prospěch díky vlastnímu užití zboží, které je vyráběno. A je v rámci dosažitelného souboru možností, aby každý účastník mohl vyrobit sdílený statek v takovém množství, jež by plně pokrylo sdílenou poptávku ostatních ve skupině. Taktéž je dost dobře proveditelné, aby se skupina jednající kolektivně shodla na určitém schématu sdílení zdanění, jež by bylo uloženo donucením a jež by vytvářelo efektivní množství sdíleného statku.

Toto známé a tradiční řešení není v žádném případě aplikovatelné na vztahy, o nichž je zde řeč. „Veřejný statek“, který je představován chováním podle norem reciprocity, nemůže být produkován jinak než samostatným a individuálním jednáním samých účastníků. Každý člověk, jenž se v tržních transakcích chová dle norem slušnosti, přináší pozitivní externalitu všem zúčastněným. Nicméně nevzniká žádný čistý prospěch tomu, kdo se takto chová nezávisle.³⁾ Analogie s věžňovým dilematem s n osobami je zřejmá. Nikdy není v zájmu osaměle jednajících jednotlivce spolupracovat; ale je v zájmu všech, aby každý účastník spolupracoval.

Je zřejmé, že etika, která zde musí být institucionalizována, musí být taková, aby vytvářela jiné chování než to, jež je řízeno oportunistickým vlastním zájmem. Musí být zavedeno něco, co se podobá Humovu vysvětlení obecné úcty k vlastnictví. Lidé si musí uvědomit, že pokud všichni budou sledovat svůj oportunistický vlastní zájem, budou se mít hůře, než by se každý z nich měl, kdyby sledoval individuálně stanovený „obecný zájem“. Institucionalizovaná etika reciprocity je tudíž zcela analogická etice soukromého nebo individuálního vlastnictví. Ve skutečnosti mezi nimi není žádný rozdíl.

Zvláště si všimněte, že institucionalizovaná etika, která je zde zapotřebí, nevyžaduje lpění na skupinovém nebo komunitním zájmu jako takovém, který je bez ohledu na to možné připsat jednotlivým účastníkům. Jak jsem již uvedl, není nutný ani altruismus, ani vznik jednotky prikazující loajalitu. To, co je nutné, je pochopení faktu, že všichni lidé mohou mít prospěch z chování, jež je ve shodě s normami poctivého jednání.

Je zřejmé, že institucionalizace takové etiky je produktivní ve smyslu ekonomických hodnot. Jenže stejně tak je zřejmé, že běžná investice neposkytuje zázračný všelék. Investice, která by se měla uskutečnit, zahrnuje

³⁾ Více o aplikaci této analýzy dodržování práva viz *The Limits of Liberty*, kapitola 7, (Buchanan, 1975).

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

„šíření“ etiky reciprocity či poctivosti v jednání nad a za hranicemi práva, jež jsou formálně stanoveny. Důležitá část každého takového šíření je vcelku jednoduše vzdělávací či výchovná. Je možné přivést lidi k pochopení vztahů mezi individuálním jednáním a celkovými důsledky. Dále je lze přivést k tomu, aby zůstávali shovívaví vůči chování těch, kteří to buď nepochopí, nebo kteří odmítnou jednat tak, jak tyto normy poctivosti předepisují.

Ekonomové a ekonomie, jak je obecně vyučována, neuspěli v tom, co mohlo být výzvou. Když, jakmile a pokud do ortodoxního ekonomického myšlení plně vstoupí základní logika teorie her, mohlo by být toto selhání napraveno.⁴⁾ Všeobecné porozumění struktuře vzájemných interakcí v podmínkách oportunistického chování je bezpochyby první krok k institucionalizaci napravující etiky.

VI. POLITIKA RECIPROCITY

Až doposud byla přednáška zaměřena na minimální etické standardy, které musejí být respektovány, aby bylo zajištěno efektivní fungování ekonomiky založené na tržních principech se soukromým vlastnictvím a všeobecnou svobodou vstupu do směny a výstupu z ní, služeb a nároků na zdroje. Zde bychom se měli ptát, zda tržní sektor v podmínkách liberálního řádu funguje lépe, jestliže se účastníci při svých transakcích obecně řídí normami reciprocity.

Avšak to, co bylo až dosud zanedbáváno, je nevyhnutelné umístění jakékoli tržní struktury v rámci širšího politického řádu, spolu s možnými zpětnými vazbami anebo vedlejšími efekty politického chování na etiku trhu. „Ekonomika“, jež v sobě zahrnuje individuální chování, nemůže být zkoumána nezávisle; chtě nechtě musíme zkoumat fungování „politické ekonomiky“. Trhy pracují v mezích parametrů, které jsou přinejmenším zčásti stanovené politicky. A stejně jako v případě trhů, plynou i politické výsledky z nezávislých rozhodnutí, která jsou činěna jednotlivými účastníky, bez ohledu na to, jak jsou politické rozhodovací struktury uspořádány.

⁴⁾ Podrobněji viz Buchanan (2001).

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

Etické normy, jež popisují individuální chování během tržních transakcí, jsou jistě ovlivněny chováním těch osob, které v politice plní úřední role. V uspořádání, kde lze ve značné míře pozorovat, že činitelé využívají politickou pravomoc k rozšíření výhod, ať už k soukromému, osobnímu zisku nebo pro skupinový či stranický prospěch, můžeme jen stěží očekávat všeobecné dodržování etiky reciprocity v tržních vztazích. Přinejmenším do určité míry platí, že politické chování odráží chování na trzích a naopak. Není tudíž překvapivé, že politické režimy, jež jsou charakterizovány rozsáhlou korupcí, jsou tak často doprovázeny trhy vyznačujícími se absencí důvěry, na nichž se podvod zdá být na denním pořádku.

Vymezení chování, které je v souladu s normami reciprocity, je nicméně značně složitější v politice než na trzích. Ve své podstatě je problémem selhání jak členů laické veřejnosti, tak akademické sféry ve snaze interpretovat politiku jako směnu, byť v nějakém základním významu. Dokonce i zcela neúplatní političtí činitelé, kteří své konání považují za sledování tajemného „veřejného zájmu“, mohou být jako vykořisťovatelé vnímáni osobami, které podobné hodnocení nesdílejí. Alternativní výklad, který politiku obecně chápe jako arénu konfliktů o rozdělování spíše než spolupráci, vede k tomu, že politicky neúspěšní svádí veškeré výsledky na podvod a klam.

Politika, která je z hlediska chování v souladu s přítomností etiky reciprocity v tržní oblasti, musí být ve své podstatě pojímána jako proces směny, v níž se účastníci vzdávají cenných alternativ, měřeno pomocí svobody a daní, výměnou za sdílené přínosy, zahrnující občanský řád sám o sobě. Chování politických činitelů, oněch osob oprávněných jednat jako zástupci kolektivu, musí být drženo v mezích určených tímto výkladem celého politického systému.

Samozřejmě že zčásti jsou zábrany účinně vytvářeny přítomností a doprovodným vynucením formálních ústavních zákonů. Avšak stejně jako tržní chování, tak jak jsem o něm již mluvil, i politické chování musí být eticky omezeno dodatečnými mimoústavními či nadústavními způsoby. Formální ústavní hranice nebudou o nic více účinné při omezování politických činitelů než formální zákony bránící podvodům na trhu. Etická kultura, která zasahuje „za hranice práva“, musí popisovat jak ekonomickou, tak i politickou stránku životaschopné svobodné společnosti.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

VII. ZA HRANICEMI

Přirozená etika příslušníků lidského druhu je stejná jako etika kmene, který je charakterizován vzájemnou morální pospolitostí jednotlivých příslušníků, kteří do něj „náleží“, a morální anarchií mezi těmito členy a těmi, kdo členy nejsou.⁵⁾ Jak zdůrazňoval Hayek, „velká společnost“, v níž lidé s respektem jednají i s lidmi za kmenovými hranicemi, se stala možnou jen díky rozšíření těchto norem. Je nicméně nutné povšimnout si, že tento krok nepředstavoval přímočaré rozšíření kmenové etiky na všezahrnující členství v politické obci. Zevšeobecnění „lásky“ zůstává snem romantických humanistů a svatého Františka. Místo toho zahrnoval provedený etický posun zacházení s cizinci, tedy těmi za kmenovými hranicemi, podle norem vzájemného respektu. V jistém smyslu odráží tento posun omezenost lidských morálních schopností. Jednat s ostatními lidmi mimo vlastní kmen ve shodě s normami reciprocity – to možné bylo; zevšeobecnit idealizovanou kmenovou etiku lásky – to možné nebylo.

Neuvážená politická reorganizace, jež by pro svoji účinnost vyžadovala zevšeobecnění kmenové etiky, byla předem odsouzena k neúspěchu. Nicméně umístění lidí do takové nepřirozené a vynucené struktury, za jejich morální hranice, je nutně přimělo vrátit se k oportunistickému sledování okamžitého vlastního zájmu. Při pohledu nazpět by nemělo překvapovat, že etické standardy pozorované ve vyspělých kolektivistických režimech působily, jako by odrážely návrat k těm, jež popisovaly primitivní kmenové vztahy. A jak by mohly jednou zrušené omezující normy vzájemného respektu a poctivého jednání být znovu nastoleny, i když byly formální struktury kolektivismu strženy? Není s podivem, že se vývoj zdá být tak křivolaký, a to i poté, co byly obnoveny formální právní instituce soukromého vlastnictví a smluvních vztahů.

Jakmile je etika trhu, klasického liberálního řádu samého, jednou ztracena, může být jen stěží nahrazena záměrně zavedenou institucionální reformou. Avšak rozpoznání tohoto problému nemusí vytvářet pocit beznaděje, pocit, že jsou společnosti bez této institucionalizované etiky uzamknuty do bezvýchodného postavení s nízkou produktivitou. Tak jak jsem již navrhol, a v rozporu s hayekovskými závěry, minimální etika klasického liberalismu může být „vytvořena“, i když prostřednictvím pomalého procesu, pomocí účinného „šíření“, které se soustřeďuje na vštěpování

⁵⁾ Blíže na toto téma viz Buchanan (1981).

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JAMES M. BUCHANAN: ZA HRANICEMI PRÁVA – INSTITUCIONALIZOVANÁ ETIKA LIBERÁLNÍHO ŘÁDU

základních puritánských hodnot a ctností. Pokud mohla být celá společnost vlákána do masivní institucionální transformace následováním falešného učení Karla Marxe a socialistů, určitě by společností mohly být uzdraveny učením klasických liberálů, kteří jen potřebují znovu získat důvěru, již měli dvě uplynulá století. Ano, skutečně potřebujeme „evangelium“ liberalismu, spolu s vidinou společností obývaných svobodnými, odpovědnými a prospívajícími lidmi.

Výroční přednáška Liberálního institutu, Praha, 10. 10. 2002

Literatura

Buchanan, James M.: *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, Chicago: University of Chicago Press, 1975.

Buchanan, James M.: *Moral Community, Moral Order, and Moral Anarchy*, The Abbott Memorial Lecture číslo 17, Colorado Springs: Colorado College, 1981.

Buchanan, James M.: *Ethics and Economic Progress*, Norman: University of Oklahoma Press, 1994b.

Buchanan, James M.: “Choosing What to Choose,” *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 150, číslo 4, březen 1994a: 123 – 44.

Buchanan, James M.: “Game Theory, Mathematics, and Economics,” *Journal of Economic Methodology* 8, číslo 1, březen 2001: 27 – 32.

Hayek, Friedrich A.: *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Chicago: University of Chicago Press, 1988.

PASCAL SALIN

Vlastnická práva, konkurence a Evropská unie

Property Rights, Competition and European Union

Pascal Salin: profesor ekonomie na Universitě Paris-Dauphine a spolupracovník Mises Institute. Je autorem řady ekonomických knih, např. *Pravda o penězích* (1990) a *Liberalismus* (2000). Mezi lety 1994-96 byl předsedou Montpelerinské společnosti (mezinárodní sdružení klasických liberálů). Pascal Salin byl hostujícím profesorem na Bologna Center při John Hopkins University, konzultantem rozvojového oddělení Mezinárodního měnového fondu, expertem Evropské komise, konzultantem Harvard Institute for International Development a dalších institucí (Sahel Club, FAO, USAID, Hospodářského výboru OSN pro Afriku aj.).

Pascal Salin: professor of economics at Universitě Paris-Dauphine and adjunct scholar of the Mises Institute. He is an author of many books on economics, e.g. *The Truth about Money* (1990) and *Liberalism* (2000). He was the President of the Mont Pelerin Society (international association of classical liberal thinkers) between 1994-96. Pascal Salin was also a visiting Professor at The Bologna Center, John Hopkins University; consultant at the research department of the IMF; an expert at EC; a consultant at the Harvard Institute for International Development, the Sahel Club, FAO, USAID, the UN Economic Commission for Africa and others.

I. Úvod

Tématem mé přednášky jsou „Vlastnická práva, konkurence a Evropská unie“. Můžete mít samozřejmě pocit, že jde o poněkud podivné téma. Téma, v němž se pojí několik termínů bez jakékoli zjevné vzájemné vazby. Musím říci, že toto téma mi navrhl Jiří Schwarz, prezident Liberálního institutu, a myslím, že měl pravdu. Měl pravdu, protože ačkoli se toto téma, či tato témata, zdají navenek poněkud nesourodá, myslím, že když mě požádal, abych o tom přednášel, dotkl se jádra současných problémů. Jádra evropských problémů. A dnešní doba je obzvláště vhodná pro to, abychom o tom hovořili, protože Česká republika se má brzy stát členem Evropské unie. Ale také proto, že se dnes hodně diskutuje o nové Evropské ústavě. Hovořit o Evropské ústavě znamená hovořit o uspořádání moci, o institucích, ale znamená to také umístit evropskou integraci na úroveň mezistátních dohod. Myslím, že když mi Jiří Schwarz navrhl na dnešní večer toto téma, měl v úmyslu upozornit na to, že musíme myslet na skutečné aktéry integrace. To jest na jednotlivce. To samozřejmě proto, že vlastnická práva se týkají jednotlivců. A právě proto, chceme-li se opravdu pokusit pochopit a vyhodnotit proces evropské hospodářské a sociální integrace, musíme se vrátit k základům tohoto problému. Je to základ zcela přirozený, jsou jím vlastnická práva.

Dovolte mi, abych své úvahy nyní trochu odklonil a pokusil se ukázat proč, nejprve na velmi všeobecné úrovni, jsou vlastnická práva a konkurence dvěma neoddelitelnými projevy svobody.

Můžeme najít celou řadu důvodů, jež vedou k obraně vlastnických práv. Existuje jeden, zcela evidentní, utilitaristické povahy, jenž praví, že když je někdo vlastníkem něčeho, má větší zájem na tom, aby se dobře o své vlastnictví staral. V důsledku čehož se společnost či ekonomika stávají efektivnějšími, když jsou vlastnická práva jasně definována.

Já mám ale pocit, že existuje ještě jiná dimenze, která je, alespoň v mých očích, důležitější. Jde o etickou dimenzi, jež je nejlepší základnou práv osobního vlastnictví. Všichni v podstatě žijeme v situaci, jež je charakteristická tím, že existuje vzácnost. Lidská bytost se musí se vzácností vyrovnat. To tedy znamená, že ne všemi ekonomickými zdroji mohou disponovat všichni. Ve všech lidských společnostech se musí definovat tzv. vyloučení. To jest rozhodnout, kdo bude mít právo nějaký zdroj využívat a kdo bude z tohoto práva vyloučen. V tomto smyslu můžeme říci, že vlastnická práva existují ve všech společnostech. Ale otázka, která jednotlivé společnosti diferencuje, spočívá v tom, do jaké míry je zmíněné definování vlastnických práv legitimní či nikoli. A právě

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

zde se nachází uvedená etická dimenze. Jsou vlastnická práva legitimní či nikoli a na čem lze jejich legitimitu zakládat. A právě proto se domnívám, že je třeba vrátit se ke zcela základním pojmům, možná zcela evidentním, ale přece jenom často opomíjeným, charakterizujícím lidské bytí. Lidská bytost se vyznačuje tím, že je tvořivá. Žije a přežívá díky tomu, že využívá svůj rozum. Než začne jednat, přemýšlí. To znamená, že veškeré bohatství, bohatství nazývané ekonomickým bohatstvím, je vždy výsledkem tvořivého procesu. Lidská bytost je bytostí tvůrčí, a je jí proto, že využívá svůj rozum. A v důsledku toho je legitimní, aby byl tvůrce vlastníkem toho, co vytvořil. A z tohoto hlediska se mi zdá nemožné tvrdit, že lidská bytost je svobodná, tj. že je vlastníkem své osoby, vlastníkem svého těla, vlastníkem svého rozumu, aniž bychom připustili, že je zároveň vlastníkem plodu své činnosti, tedy toho, co vytvořila. A právě o tom je legitimita práv osobního vlastnictví. Je zřejmé, že bohužel ve většině našich společností jsme velice vzdáleni uspokojivému uznání vlastnických práv. Hovoří se kupříkladu o přerozdělování národního důchodu. Jako kdyby se národní důchod tvořil nějakým kouzlem nad hlavami lidí a bylo by jej třeba dále rozdělovat! Podle mě je jediným legitimním přerozdělením to, které dělají tvůrci bohatství sami, jelikož jsou jeho legitimními vlastníky. Mohou jej tedy přerozdělovat, darovat, prodávat, půjčovat atd.

Vlastnictví se mi tedy zdá být absolutním principem. Kritériem, kterým lze vyhodnocovat všechny společnosti. A ve chvíli, kdy jsou definována vlastnická práva, jsou zároveň definovány i povinnosti. Ve svobodné společnosti založené na vlastnictví je povinností každého respektovat práva ostatních. A z tohoto hlediska bych se chtěl zmínit o, dle mého soudu důležitém, odlišení toho, co můžeme nazývat univerzálními etickými principy, od individuálních etických principů. Myslím, že jediným univerzálním etickým principem, či principem, jenž se může stát univerzálním, je právě princip vlastnictví a povinností, jež se k němu vážou. V podstatě platí, že jakmile jsou definována vlastnická práva každého člověka a také povinnost každého tato práva respektovat, je zároveň definován koherentní systém, jakýsi společenský řád. A v tomto okamžiku každý z nás může k těmto právům a povinnostem přidat další povinnosti, takové, jež se nám osobně, v závislosti na naší osobní etice, zdají být povinnostmi, které musíme plnit. Myslím tím například povinnost šlechetnosti, dobrodiní, či jiné. Ale tyto povinnosti mohou vejít do střetu a opakuji, že jsou čistě osobní. Jedině povinnost respektovat práva druhých lze považovat za univerzální etický princip.

Ještě pár slov o definici práv, protože se domnívám, že tato otázka je nesmírně důležitá pro vyhodnocení fungování procesu evropské integrace. Před chvílí jsem připomněl, že základem všeho je definování práv a že legitimita práv vychází z tvorby zdrojů. Ale jak lze konkrétně uznat, determinovat

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

tato práva? Ve zkratce, abych se mohl rychle dostat dále, bych řekl, že existují dvě velké tradice. Jednou je tradice vycházející z judikatury, precedentu, podle níž je na soudci, aby v případě sporu definoval vlastnická práva dotčených osob. Vy víte, že je to sice anglosaská tradice, ale že ji nalezneme v různých civilizacích. A potom máme druhou tradici, kde se práva definují zákonnou cestou. Tato tradice vychází z Napoleonova zákoníku a zdá se, že tuto tradici sdílí většina kontinentálních evropských zemí. Podle této tradice se soudí, že práva má definovat nějaká politická instituce. A tato tradice se mi zdá nebezpečnou, protože zcela evidentně, když se práva definují touto cestou, je zde riziko, že se k nim přistoupí jednostranně. V Evropě přitom nicméně tyto dvě tradice existují a spolužijí. A já si v této souvislosti vzpomínám na jednu poznámku paní Thatcherové, která řekla, že v Evropě jsou tyto dvě tradice zcela neslučitelné. A dodala, že byla-li vždy zdrženlivá vůči procesu evropské integrace, bylo to právě proto, že se domnívala, že anglosaská tradice není slučitelná s tradicí kontinentální. Já se o tom okrajově zmiňuji proto, že si skutečně myslím, že toto je jeden z nejtvrdějších oříšků procesu evropské integrace. O tomto problému se navíc hovoří jen zřídkakdy, ačkoli jde do velké hloubky, protože se dotýká podloží, základů našich společností.

Tento exkurz do definice vlastnických práv byl samozřejmě velmi stručný, nicméně dostatečný k tomu, abych se teď mohl zaměřit na to, jak lze najít velmi silné pouto mezi tímto problémem definování práv osobního vlastnictví a otázkou konkurence. Již před chvílí jsem řekl, že navzdory vnějšímu zdání jsou tyto dva pojmy naprosto neoddelitelné.

II. KONKURENCE

Zmínili jsme se tedy o tom, že existuje tradiční pohled na konkurenci. Tento pohled je mimochodem zcela dominantní. A důležité je také to, že tento pohled, který bychom mohli považovat za pohled vlastní úzkému kruhu ekonomů, je ve skutečnosti podstatně známější. Je to právě on, z něhož vycházejí, jak jsem se před chvílí zmínil, konkrétní legislativy ve většině zemí světa a zejména v Evropě. Vy víte, že v Evropě existuje tzv. konkurenční právo, které je založené na této tradiční teorii konkurence. Což ukazuje, že teorie má navýsost výrazné praktické dopady, a právě proto je lepší mít dobrou teorii než mít špatnou teorii.

Ti, kteří studovali ekonomii, vědí dobře, že ve všech učebnicích se hovoří o teorii, jež nese název teorie čisté a dokonalé konkurence. Stejně tak

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

vědí, že jejím hlavním znakem je předpoklad, v němž velký počet producentů vyrábí stejný typ zboží, ve stejných výrobních podmínkách, s dokonalou informovaností. Někdy se ještě přidává pár dalších podmínek, ale myslím, že nejdůležitější jsem vyjmenoval. V této teorii se dále dokazuje, že výsledkem je to, že všichni tito totožní producenti se nakonec ocitnou v situaci s nulovým ziskem. A tato situace nulového profitu a identity producentů se často považuje za situaci konkurenčního optima. Vůči tomuto tradičnímu přístupu se samozřejmě může vznést celá řada kritik. První se může týkat předpokladu dokonalé informovanosti. Ten je absurdní, protože informace není dokonalá nikdy. Dokonce můžeme tvrdit, že lidská činnost je vždy činností zkoumající a tvořící informace. Před chvílí jsem řekl, že lidská bytost je bytostí rozumnou, která svůj rozum používá. Neexistuje žádná činnost, ať je jakkoli praktická, která by zároveň nebyla činností duševní a činností, při níž se tvoří informace. Tudíž předpoklad, podle něhož můžeme mít dokonalou informaci, je zcela absurdní. A teorie vycházející z absurdního předpokladu si zaslouhuje, aby se na ni jednoduše zapomnělo. Zcela jistě si nezasluluje, aby se stala zdrojem inspirace zákonů, zdrojem inspirace rozhodnutí Evropského hospodářského společenství, Evropské unie.

Jde o technickou vizi konkurence. Což je samozřejmě spjato s otázkou informovanosti. Soudí se, že existuje určitý daný výrobní postup a že jediná role podnikatelů spočívá v tom, že tento výrobní postup jednoduše aplikují. Tento pohled je výrazně odchýlen od skutečné podstaty podnikatele. Podnikatel je někdo, kdo se snaží anticipovat potřeby trhu, kdo se pokouší inovovat a kdo se pokouší vytvořit něco nového za pomoci nových výrobních postupů. Jinak řečeno je to někdo, kdo tvoří informace. A tak tedy vidíte, že toto zaměření tradiční teorie na materiální výrobní postupy neodráží skutečný svět. Skutečný svět je světem inovace a světem zisku, protože právě zisk je odměnou za inovaci. A to je právě ten důvod, kvůli němuž jsem mohl kdysi říci, že tradiční teorie konkurence je ve skutečnosti teorií plánované ekonomiky, kde centrální úřad požaduje po výrobních jednotkách používat jím definovanou technologii.

Tato tradiční teorie konkurence je posedlá tím, čemu se někdy říká tržní síla nebo tržní moc. A soudí se, že optimální je mít na trhu spoustu identických producentů, protože tak žádný z nich nemůže mít obzvláště velkou tržní sílu. A právě odsud pochází implicitně normativní aspekt tradičního pojetí konkurence. Soudí se, že je dobré, když nemá žádný producent příliš velkou moc ve vztahu k ostatním. Ale já se domnívám, že toto pojetí vychází ze sémantické záměny, výrazné záměny významu slova „moc“. Výraz tržní moc je nesmyslný. Moc znamená omezení a na trhu nepřevládají omezení, ale svoboda, pokud je tento trh svobodný. A tedy

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

myšlenka, že by nějaký producent mohl mít moc, jestliže jedná svobodně, je myšlenkou rozporuplnou a postrádající smysl. Naopak je tomu, což je evidentní, ve státním sektoru, kde je termín moc používán správně, protože stát je institucí, která má monopol na zákonná omezení. Samozřejmě že tato tradiční teorie konkurence je doprovázena teorií monopolu. Ta definuje situace, kde by mohl na trhu jediný producent omezit prodávané množství výrobků a zvýšit ceny tak, aby dosáhl to, čemu se říká nadměrný zisk. A tak tato tradiční teorie ve skutečnosti ústí do paradoxu. Vlastně se zdá být velice přísnou. Rozvíjí se za pomoci všech představitelných matematických modelů. Ale v praxi se stává zcela závislou na osobním uvážení. Evropský soudce či komisař, který má stanovit, zda konkurence existuje či nikoli, bude konkrétní věc posuzovat zcela dle svého uvážení a stanoví, že o absenci konkurence lze hovořit, pakliže se překročí hranice tolika a tolika procent podílu na trhu. Rozhodne, že fúze dvou podniků je špatná, protože by vedla ke vzniku příliš velkého celku. Anebo rozhodne, zcela dle svého uvážení, že taková fúze možná je.

Je tedy zvláštní mít teorii, která má stanovovat přísná kritéria pro definici konkurence a zatím ve skutečnosti vede k něčemu zcela vágnímu, co přisuzuje dokonale jednostrannou pravomoc těm, již jsou v principu pověřeni hájením konkurence. Ve skutečnosti ale konkurenci nelze chápat jinak než tak, že se zohlední etická kritéria, mezi něž samozřejmě patří i kritérium svobody. Chtěl bych vám navrhnout následující definici. Podle ní konkurence existuje, jestliže mohou producenti svobodně vstupovat na trh a spotřebitelé se mohou svobodně rozhodnout obrátit se na toho producenta, jehož zboží chtějí. Tato jednoduchá definice konkurence, založená na svobodě vstoupit na trh, má dvě přednosti. První je to, že odpovídá běžnému jazyku. V běžném jazyku se kupříkladu říká, že dva sportovci spolu soutěží, konkurují si, a neznamená to, že se oba snaží být stejní, ale že naopak se každý z nich snaží být lepší než ten druhý. Zatímco podle tradiční teorie konkurence se předpokládá, že správné je, když jsou si všichni podobní.

Druhou předností této definice konkurence je to, že se zdá být v souladu se správnou definicí práv, tak jak jsem ji v rychlosti uvedl. Ale než se o tom blíže zmíním, chtěl bych přece jenom uvést i třetí možný důvod poukazující na správnost této teorie konkurence, založené na svobodě přístupu na trh. Jde o utilitaristické odůvodnění. Tato vize konkurence v podstatě klade důraz na to, že existuje-li svobodný přístup na trh, jsou všichni producenti vystaveni riziku, že se objeví konkurent nabízející lepší či levnější výrobek. Existuje-li svoboda přístupu na trh, motivuje to producenty, aby se pořád snažili pracovat lépe než ostatní, a tedy lépe sloužit spotřebitelům.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

A to je důvod, proč Friedrich Hayek, nositel Nobelovy ceny za ekonomii, definoval konkurenci jako proces objevování. Což nás vede k něčemu, co se mi zdá naprosto zásadní a zajímavé. A sice k tomu, že konkurence, ve smyslu svobodného přístupu na trh, vede k diferenciaci. Existuje-li konkurence skutečně, producenti se snaží navzájem se odlišit. Zatímco podle tradiční teorie konkurence se předpokládá, že se snaží navzájem se podobat. A to proto, že je tato vize čistě technická. Předpokládá se, že existuje pouze jedna správná technika, a všichni ji tedy musí přijmout. To vede ke statickému světu bez existence zisku. Ale skutečný svět je jiný. Je to dynamický svět, svět inovací, svět stimulace. A konkurence v něm sehrává zásadní motivační roli, jelikož producenty nutí, aby se od sebe odlišovali. Tato otázka diferenciaci anebo podobnosti se mi zdá být jednou z hlavních otázek, které dnes musíme ve vztahu k lidským společnostem zkoumat. A myslím, že teď už sami jasně vidíte, proč o této otázce mluvím. A sice proto, že v Evropě se neustále hovoří o harmonizaci, o jednotném trhu atd. A zdá se, že nejrozšířenější tezí je teze homogenizace. Konkurence sama vede k naprosto odlišnému světu, světu diferenciaci. A já jsem skoro v pokušení říci, abych vyjádřil něco, co se může zdát poněkud paradoxní, že velkou zásluhou konkurence je to, že stimuluje producenty, tlačí je ke snaze po získání monopolu, tj. k tomu, aby se v určitém okamžiku ocitli na trhu sami, kdo nabízí určitý produkt. Samozřejmě produkt lepší než ostatní. Jinak řečeno, existují dva druhy monopolu. Zde je však jazyk bohužel někdy příliš vágní. Existuje monopol, jenž je výsledkem inovační schopnosti. Ten, kdo objeví nový produkt, má, jak se dá předpokládat, sto procent na trhu. Z tradičního pohledu se podíváme na výsledek a řekneme si: „Aha, tento producent má sto procent trhu, má monopol, je zde riziko, že této situace zneužije ve vztahu ke spotřebitelům, musíme mu v monopolu zabránit, zakázat mu to a to.“ Naproti tomu z dynamického pohledu na konkurenci bychom si mohli říci, že tato převaha, tedy skutečnost, že někdo má stoprocentní podíl na trhu, je projevem inovace, samozřejmě ve prospěch kupujícího.

A potom je zde druhá forma monopolu. Monopolu, jenž je výsledkem omezování, tj. zákazu vstoupit na trh. Ta vzniká, jestliže stát, a nikdo jiný to být nemůže, poskytne nějaké veřejnoprávní či soukromé společnosti privilegium něco produkovat. To totiž znamená, že ostatním vstup na trh zakáže. A zde se ocitáme v situaci, kdy je monopol hodný kritiky, protože právě v tomto schématu umožňuje zneužití zákazníků, zneužití spotřebitelů. A my všichni víme, že dnes existuje celá řada takových monopolů. Monopolů tohoto druhu existuje mnoho, jsou takové, které fungují uspokojivě, a jsou takové, které uspokojivě nefungují. Nezapomínejme, že 20. století bylo stoletím inflace se všemi destruktivními důsledky, které to s sebou

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

přineslo. A nezapomínejme také, že 20. století bylo zároveň právě tím stoletím, kdy v každé zemi produkovaly příslušnou měnu státní monopoly. A chceme-li si ilustrovat nebezpečí monopolu, tento příklad postačí. Ale sami vidíte, že je naprosto paradoxní domnívat se, že všude, ve všech státech, máme legislativu, která se pokouší odsoudit domnělý soukromý monopol, zatímco na jediný skutečný monopol, monopol státní, se nevztahuje. Neexistuje žádný jiný druh monopolu mimo monopolu státního.

Dalším odůvodněním konkurence, které bychom mohli uvést, je opět odůvodnění etické povahy, které je velmi úzce spjata s tím, co jsem řekl ohledně vlastnických práv. Říci, že konkurence existuje, v tom smyslu, o němž jsem se zmínil, znamená připustit, že přístup na trh je svobodný. Znamená to také, že existuje tzv. smluvní svoboda. Že lidé mohou svobodně vstupovat do vztahů. A právě proto se mi takto definovaná konkurence zdá neoddělitelně spjata s definicí vlastnických práv. Zakážeme-li legitimním vlastníkům, aby svobodně nakládali se svými zdroji, se svým majetkem, tj. zakážeme-li užívání smluvní svobody, tak vlastně určitým způsobem částečně zbavíme smyslu samotná vlastnická práva. Není možné skutečně respektovat práva osobního vlastnictví, aniž by byla zajištěna smluvní svoboda, tj. aniž by existovala konkurence. Jinak řečeno, termín konkurence je synonymem pro smluvní svobodu a je také synonymem pro dodržování vlastnických práv. Všechny tyto pojmy jsou neoddělitelně spjaty. A právě proto můžeme bez jakéhokoli omezení říci, že svobodná směna, svoboda mezinárodních směn, je morálním principem. Má morální základy. Bránit cestou cel či jiných překážek dvěma osobám, aby uskutečnily směnu, pouze proto, že žijí na území dvou odlišných států, znamená zasahovat do jejich práv, zasahovat do jejich smluvní svobody, a tedy zakládat situaci, která není svobodná. Nemůžeme si tudíž představit, že by mohla existovat skutečná ochrana vlastnických práv, aniž by zároveň existovala konkurence. Také si nemůžeme představit, že by existovala skutečná konkurence bez vlastnických práv.

III. EVROPSKÁ INTEGRACE

To mě přivádí přímo k jádru problému hospodářské integrace Evropské unie. Před chvílí jsme si řekli, že existují dva pohledy na konkurenci. Jeden vychází z toho, že konkurence existuje, jestliže jsou si všichni podobní, jestliže všichni směřují ke stejnému modelu. Naproti tomu druhý pohled, ten, který je dle mého soudu správný, vychází z toho, že se každý

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

snaží být lepším než ostatní, každý se snaží odlišit od ostatních. Sami vidíte, že tyto dvě teorie jsou v absolutním protikladu. V prvním případě se soudí, že je třeba homogenizovat, zatímco pro druhý případ je naopak důležitá diferenciace. Což se mi mimochodem zdá zcela přirozené, protože každá lidská bytost se od ostatních něčím odlišuje. A lidé se o tuto odlišnost snaží. Pamatuji si, že se kdysi ve francouzské televizi zeptali jednoho francouzského biologa, jestli jsou všichni lidé stejní. A nesmírně se mi líbila jeho odpověď. Řekl, že lidé jsou si zcela rovni a totožní ve schopnosti odlišovat se. A myslím, že právě to je klíčové sdělení. Věřím, a již jsem to řekl, že existuje určitá společná lidská přirozenost, a ta je skutečně jedna. Všichni patříme ke stejnému lidskému rodu. Všichni jsme rozumnými bytostmi, přičemž ale tato principiální jednotnost nebrání konkrétní odlišnosti každého z nás. A právě v tom spočívá bohatství lidstva. Domnívám se tedy, že zmíněná diferenciace by se měla považovat za něco zcela žádoucího.

Vidíte tedy, jelikož se koneckonců neustále vynořují stejné otázky, že existuje jakási absolutní paralela mezi výše zmiňovaným protikladem dvou pohledů na konkurenci, a tudíž dvou pohledů na vlastnická práva, a dvěma pohledy na integraci zemí, kupříkladu do Evropské unie. Existuje jedna dominantní vize. Tato dominantní vize říká, že je třeba v Evropě vytvořit jakýsi nadnárod, a proto je třeba harmonizovat, je třeba, aby všude platily stejné předpisy, stejné daně atd. Tato vize je, zdůrazňuji, dominantní. Ta druhá vize, k níž samozřejmě tíhnu, která je však pravděpodobně a bohužel alespoň prozatím méně prosazovaná, ale všichni víme, že o pravdě se nerozhoduje většinou hlasů, takže se cítím velmi klidně, i když jsem v menšině, tato druhá vize spočívá v tom, že integrace v žádném případě harmonizaci nevyžaduje, ba naopak. Říká, že může být založena na uznání odlišnosti lidských bytostí a jejich činnosti. Ve skutečnosti je zde zřejmě ve hře politická, centralistická a konstruktivistická vize na straně jedné a vize ekonomická, tj. vize lidská, a tudíž decentralizovaná a otevřená individuální diferenciaci a inovacím, na straně druhé. Když se hovoří o integraci, používá se také termín integrace, který je ale často velmi vágní. V dominantním pojetí se integrace chápe, jak jsem se o tom zmínil, jako snaha po dosažení podobnosti. Podle mě by se integrace měla definovat zcela odlišně. Určitý systém lze považovat za integrovaný tehdy, dokážou-li jeho jednotlivé části fungovat ve vzájemné koherenci. A co může učinit nějaký lidský systém koherentním? No přece pravidla, která jsem před chvílí zmínil. Uznání vlastnických práv, respektování vlastnických práv, smluvní svoboda, tj. konkurence, právní stát. Sejdou-li se všechny tyto podmínky, ocitneme se v mírumilovné společnosti, protože to samozřejmě vylučuje jakýkoli konflikt a věřím, že tak vznikne integrovaná společnost. Samozřejmě za

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

podmínky, že všeobecně platná pravidla budou navzájem koherentní. A pravidla, o nichž jsem se výše zmiňoval u vlastnických práv a u konkurence, právě koherentní jsou. Můžeme tedy z toho vyvodit, že skutečný význam slova integrace se jednoduše kryje s konkurencí. Možná jste si před chvílí kladli otázku, proč jsem tak dlouze hovořil o něčem, co vám mohlo připadat trochu příliš specifické, a sice o konkurenci. Odpovědí je, že to bylo jednoduše proto, že konkurence je v jádru problémů s integrací. Uskutečnit integraci nějaké lidské společnosti znamená jednoduše poskytnout smluvní svobodu. Aniž bychom přitom věděli, kam nás to dovede.

Evropa se v současné době potýká s určitým konfliktem, více či méně dobře ukrytým za tyto dvě vize. Musím přiznat, že na začátku procesu, tedy úplně u zrodu evropské integrace, stála zhruba správná vize celého procesu. Co se tehdy založilo? Vznikl společný trh. A co to bylo, ten společný trh? Jednoduše byly zrušeny překážky směně. Řeklo se, že výrobci evropských zemí budou moci nabízet své výrobky kdekoli v Evropě, a že tedy potažmo i evropští spotřebitelé si budou moci vybrat kteréhokoli výrobce, aniž by museli brát ohled na jeho státní příslušnost. Zrušila se tedy cla a další překážky směny. Úplně první kroky byly v pořádku, ačkoli byly samozřejmě omezeny na směnu zboží. Tehdy se pravděpodobně nikdo dostatečně nezabýval obranou vlastnických práv. Kromě toho se samozřejmě tato zóna smluvní svobody omezovala pouze na evropské země, neaplikovala se na celosvětové úrovni. Později, a byl to šťastný krok, se k tomu přidal tzv. společný trh výrobních faktorů, a sice svobodný pohyb osob a kapitálu. Bylo by stačilo pokračovat v nastoupené cestě a tvořit společné trhy, předpisy, normy, daňové systémy atd., tj. ponechat producentům a spotřebitelům svobodu volby a schopnost vybrat si to, co jim nejlépe vyhovuje. Bohužel Evropská unie si vybrala poněkud odlišnou cestou a odklání se čím dále tím více. Došlo se, a je to omyl, k závěru, že konkurence bude spravedlivá a životaschopná, pouze budou-li všichni producenti fungovat ve stejných podmínkách. Poněkud se poptela, a plete se dodneška, konkurence jako taková s harmonizací konkurenčních podmínek. Jenže právě v tom to je – je-li konkurence žádoucí, je žádoucí právě proto, že umožňuje lidem pracujícím v různých podmínkách, v odlišném prostředí, si navzájem na trhu konkurovat. A kromě toho nutí tyto lidi, aby se od sebe navzájem odlišovali. Já neustále zdůrazňuji tento znak konkurence. Konkurence znamená diverzifikaci. A harmonizace výrobních podmínek je něco zcela opačného. Dovolte mi, abych uvedl příklad, který uvádím velmi rád. V Evropě existují zemědělci produkující rajčata v různých podmínkách. V Itálii, ve Španělsku a na jihu Francie například mohou zdarma využívat sluneční paprsky. Naproti tomu na severu, kupříkladu v Holandsku, se rajčata pěstují ve sklenících za použití zemního plynu. Topí se tam

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

zemním plynem. Obě tyto skupiny producentů se potom setkávají na trhu a konkurují si, ačkoli pracují ve zcela odlišných podmínkách. Chtěli-li bychom zde zcela přísně aplikovat dominantní ideologii harmonizace, museli bychom přinutit producenty rajčat na jihu, aby přikryli svá rajčatová pole plachtami tak, aby nebyli zvýhodněni ve vztahu k těm druhým, jelikož mají zdarma více slunečního světla a tepla. A tak bychom se dobrali k identickým konkurenčním podmínkám. Víím, zdá se to absurdní a je to absurdní. Ale řekněte mi tedy, je nějaký rozdíl mezi harmonizací podmínek slunečního svitu a harmonizací daňových podmínek či předpisů? Podmínek výchovy a vzdělávání? V různých zemích jsou výchovně-vzdělávací systémy přece odlišné atd. Konkurence je možná a já bych dokonce řekl, že je žádoucí právě tehdy, jestliže jsou lidé odlišní a žijí v odlišných podmínkách. Bohužel ale tato myšlenka, která chápe konkurenci jako impuls k diferenciaci, je myšlenkou nepochopenou, neakceptovanou. Nese to s sebou celou řadu škodlivých, politováníhodných dopadů. Nebudu tady vyjmenovávat všechny, myslím, že jsem již beztak vyčerpal čas, který jsem měl, ale dovoluji mi, abych se zmínil alespoň o několika škodlivých dopadech této ideologie. Myslím, že právě to je ten důvod, proč země střední a východní Evropy, které se osvobodily z područí komunismu, musely čekat tolik let, než vstoupí do Evropské unie. Bylo snazší zbořit Berlínskou zeď než vstoupit do Evropské unie. Není to něco skandálního? Proč ale? Myslím, že tyto země mohly vstoupit okamžitě, připojit se k zemím Evropské unie, jestliže by jednoduše Evropská unie byla prostorem, kde vládne konkurence a smluvní svoboda. Ale právě to se nepřipouští. Naopak, žádoucí je, a často se to opakuje, aby vznikl organizovaný trh, jednotný trh atd. Výsledkem toho všeho je, a vy sami to víte nejlépe, že země, které se chystají vstoupit do Evropské unie, musí povinně převzít to, čemu se říká *acquis communautaire*, tedy mají povinnost přejmout obrovské množství předpisů, evropských směrnic, různých praktik atd. Hlavně žádná odlišnost! Musíte se vejít do stejné formy, jinak to nepůjde! To je ta dominantní teze. Mně připadá obzvláště nebezpečná a hodná kritiky. A samozřejmě právě tato ideologie vládne všem harmonizačním snahám, jak u daní a předpisů, tak jinde. Vidíte tedy, že problém konkurence a pohledu na konkurenci je skutečně v samotném jádru problému evropské integrace. K tomu je nutno podotknout, že je zde samozřejmě ještě jeden zcela jasný aspekt, a já už o něm hovořil a vracet se k němu znovu nebudu, a sice legislativa o konkurenci. Politika konkurence Evropské unie je politikou, která je ve skutečnosti antikonkurenční, jelikož neumožňuje smluvní svobodu, jelikož se výrobci nemohou svobodně sami rozhodnout, jestli je lepší provést kupříkladu fúzi či nikoli, neboli zda mohou získat určitý podíl na trhu. Existuje ale samozřejmě celá řada dalších příkladů, které bychom mohli uvést na důkaz důsledků této vize konkurence.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

Dovolte mi ale ještě v rychlosti, než své vystoupení ukončím, uvést dva anebo tři příklady. Jedním z nich bude měnová integrace. U měnové integrace znovu narazíme na dvě vize, o nichž jsem se zmínil. Jak měnová integrace proběhla? Jak probíhá dnes? Vyšlo se z předpokladu, že evropské země si postavily za cíl uskutečnit politickou integraci, vytvořit jakýsi supernárod. Také se vyšlo z moderní, ale ne právě opodstatněné myšlenky, že národ musí mít svoji měnu. Ve skutečnosti ale neexistuje žádný apriorní důvod k tomu, aby nějakým způsobem odpovídal prostor měnový prostoru národnímu. A tak se řeklo, že se zavede jednotná měna. Je jí euro. A zcela přirozeně i ono je součástí *acquis communautaire*. Existovala ale i jiná možná cesta. Tou bylo nechat jednoduše konkurenci, aby se rozvinula mezi měnami. Někteří z vás zcela jistě vědí, že právě tuto myšlenku hájil Friedrich Hayek. Konkurence mezi existujícími měnami, a možná také, proč ne, i mezi možnými měnami soukromými. Měnami, které se možná už v blízké budoucnosti objeví s rozvojem transakcí uskutečňovaných přes internet. Několik takových soukromých měn už existuje a jejich hodnota je stanovena na základě zlata. Kdyby se tedy bylo připustilo, že nejlepším způsobem, jak integraci provést, je konkurence, jak to mělo být, řešení by bylo velmi jednoduché. Stačilo by, aby na začátku, na samém začátku evropské integrace, na začátku společného trhu, bylo přijato rozhodnutí o zrušení pevně stanoveného kurzu, tj. povinnosti obyvatel žijících v určité zemi používat jejich národní měnu, a o zrušení kontroly směny peněz. Ale evropské země žily celá léta, celá desetiletí v prostředí s velmi restriktivními předpisy, předpisy, které bránily konkurenci měn. Jestliže by bylo tehdy přijato toto rozhodnutí, měnová integrace by proběhla podstatně pomaleji, po etapách a podle potřeb všech obyvatel. Nevíme, kam by nás přivedla. Je možné, že některé měny by zmizely, protože by je uživatelé začali považovat za obzvláště špatné. Ale nemůžeme dopředu vědět, jestli je pro Evropu dobré, aby měla jednu, dvě či tři měny. Anebo jestli by nebylo lepší mít měnu nejenom evropskou, ale světovou či mezinárodní. Nic z toho nevíme, jelikož toto může ukázat pouze zkušenost a konkurence.

Dalším příkladem je daňová harmonizace anebo harmonizace předpisů. Daňovou harmonizaci někteří považují za zcela zásadní a má zabránit tomu, aby se někteří producenti ocitli ve znevýhodněné konkurenční situaci z titulu kupříkladu odlišné sazby DPH. Já zde samozřejmě nemám dostatek času na to, abych se dostal u těchto otázek do hloubky, je to technická otázka, ale můžeme si dokázat, že z hlediska ekonomické teorie, tedy z hlediska reálného světa, neexistuje žádný důvod k harmonizaci DPH, žádný důvod k harmonizaci daně z příjmu atd. Ten druhý přístup, zcela zjevně, i zde spočívá v konkurenci daňových systémů a právě občané buď stěhováním

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

jich samotných, či přesouváním svých úspor by dle něj měli rozhodnout, v jakém daňovém prostředí chtějí žít a také v jakém systému veřejných výdajů chtějí žít. Chtěl bych také zdůraznit, že kritérium harmonizace se mi nezdá být kritériem uspokojivým. Daňové systémy se nestanou méně odíracími proto, že se zharmonizují. Jestliže nějaký daňový systém občany odírá, neznamená to, že po jeho harmonizaci se stane dobrým. Jinak řečeno, posuzovat bychom je neměli podle toho, jsou-li harmonizované, ale podle samotné kvality dotčených daňových systémů. Stejně tak jsou-li nějaké předpisy absurdní, jejich absurdita nevymizí jenom proto, že v Evropě proběhne jejich harmonizace. A to, co jsem právě řekl o daňových systémech a o předpisech, bych mohl říci o celé řadě jiných věcí. Mohl bych to říci kupříkladu o normách, standardech, kde existuje také možnost vybrat si z různých přístupů přesně tak, jak jsem to zmínil před chvílí.

IV. ZÁVĚR

Na závěr bych chtěl zdůraznit, jak důležité tyto otázky jsou. Bohužel se o nich ale mluví velice zřídkka. Obecně se soudí, že existuje pouze jeden možný přístup k integraci. A to je vidět i na používaných slovech. Ti, kterým se v politickém světě říká Evropané či pro-Evropané, jsou těmi, kdo hájí tuto centralizátorskou a konstruktivistickou vizi Evropy. A ti, kdož hájí vizi jinou, jsou nazýváni anti-Evropany. A zde je právě nejednoznačnost přístupu zjevná. K tomu totiž ještě máme skupinu tzv. euroskeptiků. Ti, kterým se takto říká, jsou často lidmi, jež ve skutečnosti soudí, že integrace skutečně předpokládá koncentraci moci, harmonizaci různých činností, praktik, předpisů, ale jsou proti takové centralizaci proto, že jsou nacionalisty. Můj postoj samozřejmě není takový. Jsem-li proti cestě, kterou se Evropa dnes ubírá, jsem proti proto, že upřednostňuji spontánní řád. A i zde se odvolávám na Friedricha Hayeka, protože raději připustím, že budu mít individuální svobodu, se všemi procesy přizpůsobení, které přináší a které se mohou odehrávat mezi jednotlivci, za podmínky, že se dodržují univerzální práva vlastnictví a odpovědnosti.

Opakuji ale, tato vize je bohužel příliš málo na pořadu dne, příliš málo se o ní ví. Bude se projednávat cokoli jiného, přirozeně, že se bude jednat o politické integraci, o Evropské ústavě, bude se hovořit o evropské demokracii a zcela jistě jste již slyšeli, že v Evropě existuje něco, čemu se říká demokratický deficit. Bohužel demokracie, kterou já hájím z celé řady

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

PASCAL SALIN: VLASTNICKÁ PRÁVA, KONKURENCE A EVROPSKÁ UNIE

důvodů, by se ale neměla považovat za jakési absolutní kritérium pro hodnocení lidských společností, jak se často stává. Právě z tohoto pohledu lituji, že když se Evropa stala svědkem tak výjimečné změny, jakou bylo vymanění se bývalých komunistických zemí z područí tohoto režimu, příliš silně se trvalo na návratu k demokracii, místo toho, aby se trvalo na návratu k individuální svobodě. Pro mne se pád Berlínské zdi, pád komunismu, stal důvodem k radosti, protože jsem si konec totalitního režimu vykládal jako návrat k individuální svobodě. Ale velmi rychle se začalo hovořit spíše o politických kritériích návratu k demokracii. Zapomnělo se na to, že tím hlavním, co je třeba hájit, je individuální svoboda. Právě ona si absolutně zaslouhuje obranu. Právě tuto koncepci integrace cestou ochrany vlastnických práv, dodržování individuální svobody, disciplíny a odpovědnosti musíme v Evropě hájit, protože toto je evropská tradice. A právě proto má institut, jakým je Liberální institut, před sebou ohromný úkol. Zdaleka ještě svoji práci nedokončil, protože před námi všemi ještě stojí dlouhá cesta. Ale dovolte mi na závěr říci, jak obdivuji odhodlání, odvahu a jasnozřivost těch, kteří společně s Jiřím Schwarzem šíří myšlenky svobody. Nepřímo jsem to již dnes zmínil. Všechny teorie, ať jsou jakkoli vzdálené skutečnosti, mají určité dopady a podtrhl jsem také to, že bohužel velmi často mají praktické dopady hlavně špatné teorie. Jako příklad jsem uvedl teorii konkurence. Nezbývá nám než si přát, a na tom musíme společně pracovat, aby jednou mohly být uznány a aby převládly ty pravé teorie, ty, které budou vědecky správné a také eticky správné. K tomu je třeba vykonat ještě obrovský kus práce, přemýšlet a myšlenky dále šířit. A právě o to se s úspěchem snažíte.

Výroční přednáška Liberálního institutu, Praha, 9. 10. 2003

MARIAN L. TUPY

Stredná a východná Európa a euro: netreba sa ponáhľať

Central and Eastern Europe and the Euro: No Need To Rush In

Marian L. Tupy: zástupca riaditeľa Projektu svetovej ekonomickej slobody v rámci Cato Institute, ktorý sa venuje najmä skúmaniu Európy a Subsaharskej Afriky. Jeho články boli publikované vo *Financial Times*, *Wall Street Journal Europe*, *the Washington Times*, *Investors' Business Daily*, *FoxNews.com*, *National Review Online* (USA), ako aj v médiách mimo USA: v Latinskej Amerike, Ázii a Afrike. Marian L. Tupy získal titul B.A. v medzinárodných vzťahoch na University of the Witwatersrand v Johannesburgu, v Juhoafrickej republike a PhD. v oblasti medzinárodných vzťahov získal na University of St. Andrews vo Veľkej Británii.

Marian L. Tupy: assistant director of the Project on Global Economic Liberty at the Cato Institute specializing in the study of Europe and sub-Saharan Africa. His articles have been published in the *Financial Times*, *Wall Street Journal Europe*, *the Washington Times*, *Investors' Business Daily*, *FoxNews.com*, *National Review Online*, as well as various overseas outlets, including those in Latin America, Asia, and Africa. He received his B.A. in international relations and classics from the University of the Witwatersrand in Johannesburg, South Africa, and received his Ph.D. in international relations from the University of St. Andrews in Great Britain.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

I. Úvod

Podľa podmienok vstupu do Európskej únie (EÚ) sa krajiny strednej a východnej Európy (SVE) zaviazali prijať euro – aj keď až vtedy, keď Európska centrálna banka (ECB) posúdi ich ekonomické podmienky ako „vyhovujúce“. Väčšina týchto krajín urobila veľký pokrok smerom k splneniu kritérií pripojenia k eurozóne. Rovnako ako v prípade členstva v EÚ politické elity v krajinách SVE presvedčili samy seba a časť svojich voličov, že členstvo v eurozóne je všeľiekom na zostávajúce hospodárske problémy v regióne. Ba čo viac, prijatie eura sa vníma ako známka politickej a ekonomickej zrelosti. Preto krajiny SVE navzájom súťažili o čo najskoršie prijatie eura.

V skutočnosti členstvo v eurozóne, podobne ako členstvo v samotnej EÚ, znamená z hľadiska ekonomického rastu veľmi málo. Napríklad Čína a India, ktoré sú mimo týchto zoskupení, ekonomicky rýchlo napredujú. To neplatí pre krajiny, ktoré sú súčasťou EÚ aj eurozóny, ako Nemecko a Francúzsko. Aj v rámci eurozóny sa miery ekonomického rastu líšia – a niekedy podstatne, napríklad v Írsku a Taliansku. Čo v skutočnosti odlišuje rýchlo ekonomicky rastúcich od ekonomicky zaostávajúcich, je hospodárska politika ich národných vlád. I tak sa v krajinách SVE členstvo v eurozóne stalo politickým ekvivalentom Svätého Grálu. To sa týka predovšetkým vlád snažiacich sa o opätovné zvolenie. Na rozdiel od Veľkej Británie a Dánska je v krajinách SVE racionálna diskusia o výhodách a nevýhodách členstva v eurozóne zanedbateľná.

V tom spočíva nebezpečenstvo eura, ktoré síce môže poskytnúť významný prínos, ale zároveň dlhodobo trpí vážnymi dlhodobými problémami. Unáhlené uskutočňovanie politického cieľa členstva krajiny v eurozóne ľuďom v SVE nepomôže. Opäť by sa raz zišla chladná myseľ, prostredníctvom ktorej by sa dôsledne zhodnotili náklady a prínosy hlbšej integrácie do stagnujúcej, protekcionistickej, prebyrokratizovanej a čoraz viac nevyspytateľnej inštitúcie akou je dnešná Európska únia.

II. EURO: VÝHODY A NEVÝHODY

1. januára 1999 nahradilo 11 členov Európskej únie (EÚ) svoje národné meny jedinou, spoločnou menou euro (€). Menové politiky členov eurozóny vtedy stratili svoju autonómiu a teraz ich určuje ECB vo Frankfurtu. Ako v článku v Cato Journal argumentuje George Tavlas, riaditeľ Bank of

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

 MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

Greece pre výskum,¹⁾ „zavedenie spoločnej meny bolo zamerané na zvýšenie ekonomickej efektívnosti v Európe prostredníctvom:

- 1) zníženia transakčných nákladov;
- 2) odstránenia neistoty vytvorenej fluktuáciami výmenného kurzu;
- 3) umožnenia jednoduchého porovnávania cien;
- 4) posilnenia sieťových efektov obsiahnutých v používaní peňazí (čím je použitie meny širšie, tým je táto mena pre držiteľa užitočnejšia, lebo existuje väčší počet ďalších užívateľov);
- 5) zväčšenia devízového trhu, zníženia cenovej nestability a možností špekulatívnych útokov na menu;
- 6) zlepšenia efektívnosti alokovania v procese financovania tým, že dlžníkom aj veriteľom sa poskytne širšie spektrum finančných nástrojov;
- 7) zníženia inflácie v tých členských štátoch, ktorých centrálné banky zaznamenali podliehanie politickým tlakom a následnú inflačnú politiku;
- 8) zníženia segmentácie trhu a pomocou podpory ďalšieho vnútroeurópskeho obchodu a investícií.“ (*Cato Journal*, Spring/Summer 2004).

V politickej oblasti malo euro prekliesniť cestu politickej únii v Európe. Napríklad Helmut Kohl veril, že „bez menovej únie nie je možná únia politická a naopak“ (Rada Európy, 1995). Gerhard Schröder, jeho pokračovateľ, povedal, že „zavedenie spoločnej európskej meny nebolo v žiadnom prípade iba ekonomickým rozhodnutím“ (*Financial Times*, 31. august 1999). Dominique Strauss-Kahn, bývalý francúzsky minister financií, veril, že euro bolo podmienkou „hospodárnej európskej vlády“ (*New York Times*, 17. jún 1997). Lionel Jospin, bývalý francúzsky premiér, zdieľal ten istý postoj.

Na druhej strane požiadavka, aby členovia eurozóny dodržiavali jednotnú menovú politiku a rovnaké úrokové miery, zbavuje národné vlády nástrojov, ktoré sa tradične používajú na riešenie ich makroekonomických problémov. Ak v minulosti bola v krajine recesia, ktorá nezasiahla ostatné krajiny EÚ, jej centrálna banka mohla zvýšiť ponuku peňazí so zámerom podporiť domáci dopyt a zmierniť recesiu. Pri menovej politike spravovanej ECB už nie je možný takýto spôsob riešenia. Spoločná menová politika bude

---

¹⁾ Tavlas, George S.: „Benefits and Costs of Entering the Eurozone“, *Cato Journal* Vol. 24, Nos. 1 – 2 (Spring/Summer 2004), str. 89 – 106.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

užitočná iba na zmiernenie celoeurópskych fluktuácií hospodárskych cyklov. Keď európske krajiny zažijú cyklické expanzie a kontrakcie v rôznych časových obdobiach, obetovanie menovej autonómie ich môže stať veľa. Podľa podmienok vstupu do EÚ by noví členovia EÚ raz mali vstúpiť aj do eurozóny.

III. PRIPRAVENÍ ALEBO NEPRIPRAVENÍ, EURO SA ROZBEHLO

Aby sa harmonizovali fluktuácie hospodárskeho cyklu v rôznych európskych krajinách, európski lídri schválili Mechanizmus výmenných kurzov (ERM). Dúfali, že ERM stabilizuje výmenné kurzy a zníži infláciu, čím by uľahčil cestu k prijatiu eura. Prostredníctvom ERM bol stanovený centrálny výmenný kurz medzi rôznymi európskymi menami a európskou menovou jednotkou (ECU). Tento centrálny kurz stanovil účinným spôsobom aj centrálnu križovú kurzy medzi jednotlivými európskymi menami navzájom. ERM poskytoval národným menám hornú a dolnú hranicu každej strany tejto centrálnu parity alebo pásma, v ktorom ich kurz mohol oscilovať.

Vzhľadom na povest' Bundesbanky spojenú so zachovaním stability meny sa ERM stal systémom, v ktorom boli kurzové pásma určované so zreteľom na nemeckú marku (DM). Tá sa stala neoficiálnou rezervnou menou. Takže ak Veľká Británia intervenovala nákupom libier, zaplatila ich predajom DM. Iba Nemecko malo voľnosť pri stanovení svojej menovej politiky. Ostatné krajiny oslabili svoju kontrolu menovej politiky a intervenovali iba vtedy, keď sa výmenný kurz dostal príliš blízko k hraničnej hodnote fluktuáčného pásma. Niektoré krajiny, najmä tie, ktoré mali za sebou dejiny spojené s vysokou infláciou, boli iba rady, že tak môžu urobiť.

Avšak zjednotenie Nemecka viedlo k masívnemu nárastu vládnych výdavkov. Aby Bundesbanka zabránila hroziacej inflácii, drasticky zvýšila úrokové sadzby v Nemecku. Vyššie úrokové miery v Nemecku prilákali peňažné toky z ostatných štátov zúčastnených na ERM. Ostatní účastníci ERM sa snažili zastaviť odliv peňazí zvýšením svojich vlastných úrokových sadzieb, ale nepodarilo sa im to. Španielsko a Portugalsko devalvovali svoje meny, zatiaľ čo Veľká Británia a Taliansko boli 16. septembra 1992 nútené opustiť ERM úplne.

Napriek kríze ERM v roku 1992 zostala schopnosť meny zotrvať v novo upravených pásmach ERM naďalej jedným z hlavných maastrichtských

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

konvergenčných kritérií,²⁾ ktoré sa použili na stanovenie toho, či by sa mena mala pridať k projektu eura v roku 1999. Neutrannosť Európskej komisie pri vyhodnocovaní plnenia konvergenčných kritérií však bola spochybnená. Napríklad v roku 1996 Komisia zistila, že „väčšina členských štátov ešte nezaznamenala dostatočný pokrok smerujúci k dosiahnutiu vysokého stupňa trvalo udržateľnej konvergenencie“ (*Convergence in the European Union in 1996*). Iba rok potom dostali všetci účastníci ERM okrem Grécka zelenú, aby pokračovali v príprave na prijatie eura.

Aj keď účastníci ERM boli úspešní pri harmonizácii inflácie a ročných deficitov verejných financií, ukázalo sa, že harmonizácia miery zadlženia vlád bola neúspešná. Preto Taliansko a Belgicko dostali osobitné povolenie pokračovať v prípravách na prijatie eura bez toho, aby splnili konvergenčné kritériá. Iné krajiny, medzi nimi aj Francúzsko, predávali štátne aktíva len preto, aby splnili konvergenčné kritériá pre verejné financie. Nedávno sa zistilo, že Grécko manipulovalo pred prijatím eura v roku 2001 s údajmi.

IV. NEDOSTATOČNÁ KONVERGENCIA: DLHODOBÁ HROZBA PRE EURO

Do akej miery záleží na ekonomickej konvergencii? Niektorí odborníci na optimálne menové oblasti (OCA) poukázali na to, že prijatie jednotnej meny môže naozaj viesť v dlhodobom horizonte k väčšej harmonizácii. Ďalej argumentujú, že dnes sú USA väčšmi optimálnou menovou oblasťou, ako ňou boli pred americkou menovou úniou. Nie je nutné dodávať, že americká optimálna menová oblasť bola podporená skutočným vnútorným trhom, kde sa tovary, služby, kapitál a pracovná sila môžu slobodne presúvať – niečo s čím eurozóna dosiaľ nedisponuje (viac o tom nižšie).

Okrem toho vývoj v eurozóne poukazuje skôr na to, že konvergencia typu „zvieracia kazajka“ pred zavádzaním eura obsahovala príliš veľa jednorazových prípadov, ktoré nemajú nič spoločné so skutočnou dlhodobou ekonomickou konvergenciou. To znamená, že po zavedení eura začali niektoré ekonomické ukazovatele naopak rozchádzať. Napríklad Taliansko a Portugalsko sa v roku

²⁾ Medzi maastrichtské konvergenčné kritériá na vstup krajiny do eurozóny patria nízka inflácia, stabilný výmenný kurz, nízke úrokové sadzby a „udržateľný“ deficit a dlh verejnej správy [pozn. ed.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

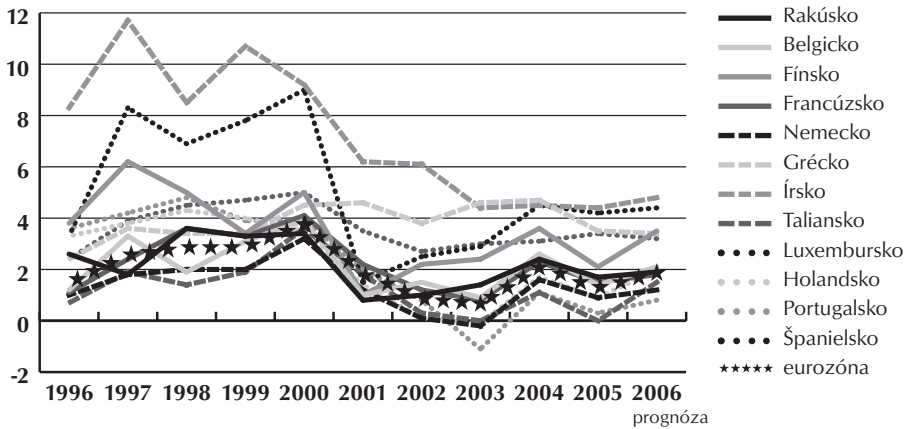
MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

2001 stali prvými krajinami, ktoré nedodrжали limit deficitu verejných financií v eurozóne. Grécko malo pred začlenením sa do eurozóny vyšší než povolený deficit verejných financií. Od roku 2001 Nemecko, Francúzsko a Holandsko zlyhávali pri plnení svojich záväzkov ohľadne deficitu verejných financií.

Podobne aj rozdiely vo verejnom dlhu sa naďalej prehľbujú. Napríklad v roku 2000 bol priznaný verejný dlh Francúzska a Nemecka 56,8 resp. 60,2 %. V roku 2004 tento dlh vzrástol na 65,1 resp. 66,4 %. Implicitný dlh mnohých ekonomík eurozóny spôsobuje, že sú, slovami Lawrencea Kotlikoffa, profesora ekonómie na Bostonskej univerzite, „v skutočnosti na pokraji bankrotu“.³⁾

Aj rozdielne miery ekonomického rastu a inflácie v Európe naznačujú, že konvergencia zostáva ilúziou. V rokoch 1997 až 2005 boli v Írsku rast HDP a inflácia ročne priemerne o 7,3 resp. 3,2 %. V tom istom období boli v Taliansku rast HDP a inflácia ročne priemerne 1,3 resp. 2,3 %. Takže profesor Milton Friedman sa nemusel mýliť, keď v rozhovore v auguste 2001 pre *Corriere Della Sera* tvrdil, že Írsko potrebuje reštriktívnejšiu menovú politiku a Taliansko ju naopak potrebuje zmierniť.

REÁLNY RAST HDP V EUROZÓNE (%)

Zdroj: Eurostat 2006

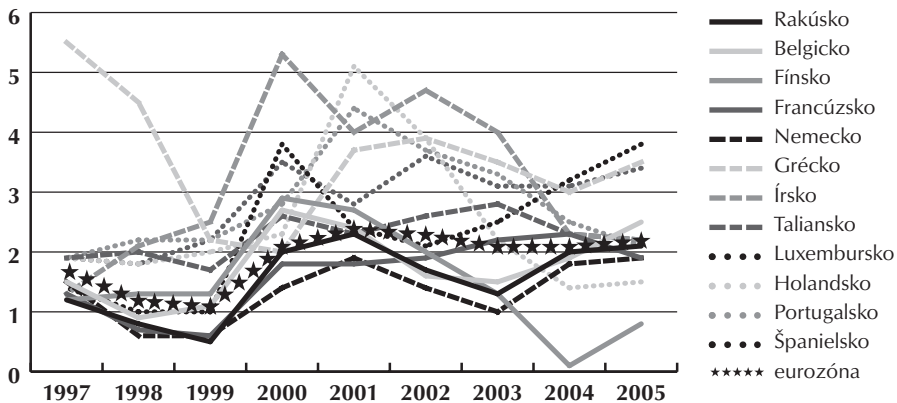
³⁾ Kotlikoff, Laurence J.: „Fiscal Policy and Future of the Euro“, *Cato Journal* Vol. 24, Nos. 1 – 2 (Spring/Summer 2004), str. 51 – 55.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

INFLÁCIA V KRAJINÁCH EUROZÓNY (%)

Zdroj: Eurostat 2006

V. LIBERALIZÁCIA BY MOHLA POSILNIŤ EURO

Pri absencii harmonizovaných hospodárskych cyklov by sa EÚ mohla pokúsiť kompenzovať negatívne dôsledky jednotnej úrokovej sadzby hospodárskou liberalizáciou. Hoci je EÚ oficiálne zaviazaná k slobodnému pohybu tovarov, služieb, kapitálu a práce (tzv. „štyri slobody“), jednotný európsky trh sa vyznačuje najmä protekcionizmom, čoho príkladom je deklarovaný voľný pohyb pracovnej sily. Táto politika by mala umožniť prívah pracovnej sily do expandujúcich krajín a odľahčiť nezamestnanosť v krajinách s ekonomickou kontrakciou. Žiaľ, mnohí členovia EÚ používajú triky, aby zachovali obmedzenia na svojom pracovnom trhu. Napríklad po rozšírení EÚ o krajiny SVE 1. mája 2004 väčšina „starých“ členských štátov EÚ (okrem Veľkej Británie, Írska a Švédska) uplatnila dočasné obmedzenia prijímania pracovnej sily z krajín SVE.

Tieto obmedzenia pre pracovníkov zo SVE snáď zmiznú, ale iné obmedzenia pracovného trhu, ako minimálne mzdy a zdravotné a bezpečnostné štandardy, zabezpečia, že európsky trh práce zostane roztrieštený. Cez prizmu rýchlo sa zhoršujúceho demografického profilu mnohých krajín

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

 MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

EÚ vidno, že takáto diskriminácia zahraničných pracovníkov je obzvlášť zvrátená. Sľuby, ktoré vlády EÚ dali svojim občanom napríklad v oblasti budúceho sociálneho zabezpečenia, budú musieť byť zaplatené z daní a/alebo sociálnych odvodov budúcich generácií zamestnancov. Ako napísal José Pinera, „obyvateľstvo v Európe starne a jeho počet klesá. Trend, ktorý by sa dal dokonale zvládnuť s predvídavosťou, by mohol byť katastrofou vzhľadom na rastúce nekryté záväzky vznikajúce z priebežných verejných dôchodkových programov, dnes už väčšie ako 200 % HDP vo Francúzsku a Taliansku, a viac ako 150 % HDP v Nemecku.“⁴⁾

Ak sa nebude zvyšovať pracovná sila, tak financovanie európskych sociálnych štátov sa bude naďalej prepadať do červených čísel. Ako uviedla Rada EÚ, „existuje riziko neudržateľnosti verejných financií... vynárajúce sa približne v polovici členských štátov EÚ... Tento problém sa osobitne týka štyroch krajín eurozóny s najvyššími vnútornými deficitmi v roku 2002, teda Nemecka, Francúzska, Talianska a Portugalska (Rada Ecofinu, 22. október 2003).“ To na druhej strane vytvára vážne otázky o dlhodobej udržateľnosti eura v prípade krajín, ktoré nezreformujú svoje dôchodkové systémy a čeliac domácej opozícii by mohli byť nútené k inflácii, aby sa pokúsili dostať z problémov. To by si vyžadovalo opustenie eurozóny, čo je téma, ktorá v Taliansku už dlhšie nie je tabu.

„Štrukturálne a kohézne fondy“ EÚ prispievajú k triešteniu európskeho trhu práce. Fondy alebo finančné transfery od bohatých k chudobným členom EÚ majú uľahčiť ťažkosti v ekonomicky slabších oblastiach. (Mali by sme podotknúť, že efektívnosť fondu vôbec nie je zrejmá. Keď sa fondy začali v polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia čerpať, 44 % obyvateľov EÚ žilo v regiónoch, ktoré mali na ne nárok. V roku 1997 však toto percento vzrástlo takmer na 52 %). Žiaľ, štrukturálne a kohézne fondy EÚ prispievajú k obmedzovaniu pohybu pracovnej sily v rámci EÚ. Ako skonštatovali Helen Szamuelyová a Bill Jamieson z Centre for Research into Post-Communist Economies, „čerpania prostriedkov z Kohézneho fondu môžu odradiť vlády od opatrení, ktoré by inak viedli k zmene od spotreby k investovaniu, zatiaľ čo nízkoúrokové pôžičky nadbytočným zamestnancom v oceliarskom odvetví by mohli spomaľovať potrebné úpravy a rekvalifikáciu“.⁵⁾ Jazykové rozdiely a strnulosť trhu s bytmi prispievajú k obmedzovaniu mobility pracovnej sily v eurozóne.

---

⁴⁾ Pinera, José: „Will the Pension Time Bomb Sink the Euro?“, *Cato Journal* Vol. 24, Nos. 1 – 2 (Spring/Summer 2004), str. 45 – 50.

⁵⁾ Szamuelyová, Helen – Jamieson, Bill: A „Coming Home“ or Poisoned Chalice?, str. 75.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

 MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

Trh práce je iba jednou oblasťou, kde zostávajú sľuby o jednotnom trhu nenaplnené. S liberalizáciou živnosti v oblasti služieb, ako ju prvý navrhol Fritz Bolkenstein, komisár EÚ pre vnútorný trh v rokoch 1999 až 2004, sa otála už roky. Bolkensteinov návrh liberalizácie trhu EÚ so službami bol rýchlo zosmiešnený ako „Frankensteinova“ smernica a stretol sa s odporom vo Francúzsku a Nemecku, ktoré sa báli konkurencie z nových členských krajín SVE. Oslabené opatrenie bolo nakoniec schválené EP vo februári 2006. Ako napísal *Newropeans Magazine*, „po mnohých protestoch odporcov Bolkesteinovej smernice sa schválila mäkkšia verzia, bola predložená na hlasovanie v parlamente a prešla. Najskôr smernica obsahovala princíp krajiny pôvodu, čo znamenalo, že pracovníci podliehali právu svojich krajín, a to spôsobilo vášnivé diskusie. Princíp krajiny pôvodu bol zavrhnutý, ako aj iné zákony, ktoré boli považované za príliš liberálne, ako súčasť ústupkov tým, ktorí boli proti smernici (20. február 2006).“

Podobné problémy sa objavili, pokiaľ išlo o liberalizáciu pohybu kapitálu. Smernica o „fúziách“, ktorá mala uľahčiť cezhraničné fúzie firiem, bola prejednávaná neuveriteľných 15 rokov. Keď bola konečne v roku 2004 schválená, obsahovala mnoho „výhybiiek“ umožňujúcich členským štátom EÚ efektívne ignorovať mnohé z jej najdôležitejších ustanovení. Ako vo svojom článku z 2. marca 2006 napísal Mario Monti, Bolkensteinov predchodca, vo *Financial Times*, „neochota otvoriť trh riadenia firiem je naozaj najsilnejšia vo Francúzsku a Nemecku, v krajinách, ktoré stáli na čele odporu proti liberálnejším smerniciam o fúziách a službách. Tieto a ďalšie krajiny eurozóny zdržujú mnohorakým spôsobom už niekoľko rokov vybudovanie jednotného trhu EÚ ako celku. Okrem toho sa bránia jednotnému trhu v takej miere, že tento existuje už iba na papieri, a naplno sa venujú tkanivu svojich domácich ekonomík... *Pristúpenie k jednotnej mene bez skutočného spoločného trhu je receptom na slabú výkonnosť vnútornej ekonomiky a môže viesť k problémom s eurom, alebo v akejkoľvek miere k problémom s jeho akceptáciou verejnou mienkou.*“⁶⁾

Snáď najhoršie je to, že 50 rokov po podpísaní Rímskych zmlúv, ktoré členské štáty po prvý raz zaviazali k „štyrom slobodám“, zostáva voľný pohyb tovaru predmetom neúmerneho počtu arbitrážnych obmedzení. Dosiahnutie otvoreného trhu s tovarom sa považuje za relatívne jednoduché, a preto rokovania týkajúce sa slobodného pohybu tovaru obvykle predchádzajú rokovaniam o slobodnom pohybe kapitálu, služieb a práce. Žiaľ,

---

⁶⁾ Kurzíva doplnená autorom článku.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

členovia EÚ boli natoľko inovatívni pri používaní pravidiel, ktorými sa riadi ochrana spotrebiteľa a životného prostredia, že diskriminovali produkty zo zvyšku EÚ. Takéto maskované obchodné bariéry sú celkom bežné. Napríklad v rokoch 1999 až 2002 francúzska vláda udržala zákaz dovozu britského hovädzieho mäsa napriek stanovisku EÚ, ktorá toto mäso vyhlásila za bezpečné pre konzumáciu. Tri roky sa tento prípad prejednával na súdoch EÚ. Francúzski chovatelia krátkodobo profitovali z oslabenej konkurencie. Keď napokon francúzska vláda opäť povolila predaj britského hovädzieho, Európska komisia prípad zahodila za chrbát a s ním aj požiadavku na francúzske finančné odškodnenie britským chovateľom.

VI. JE ALTERNATÍVOU KONVERGENCIE HARMONIZÁCIA?

Ekonomická výkonnosť krajín v eurozóne nie je impozantná. Medzi rokmi 2000 až 2004 bol priemerný ročný reálny ekonomický rast v krajinách eurozóny 1,7 percent. Priemerný reálny ekonomický rast v USA bol však v tom istom období 2,8 percent, teda o 65 percent vyšší. Ekonomiky Francúzska, Nemecka a Talianska, ktoré spolu vytvárajú až 70 percent HDP eurozóny, majú evidentne vážne problémy. Liberalizáciou ekonomických podmienok by mohli stimulovať ekonomický rast. Nanešťastie, ekonomický nacionalizmus je prítomný v EÚ – osobitne práve v krajinách s najväčšími ekonomickými problémami.

Okrem toho nedávne parlamentné voľby v Nemecku ukazujú, že nemecká verejnosť nie je pripravená na liberálne ekonomické reformy. Aj porážka ústavy EÚ vo Francúzsku dokazuje, že francúzska verejnosť je dokonca ešte nepriateľskejšia voči „anglosaskému“ spôsobu riešenia problémov. Pokiaľ ide o Taliansko, premiér Romano Prodi je rukojemníkom početných malých lavicových strán, ktoré sú odporcami zásadných ekonomických reforiem.

Ako dlho sa teda dá udržať jednotná úroková sadzba na chránenom trhu, kde niektoré krajiny stagnujú a iné sa ženú vpred? Nie navždy. Preto by niektorí členovia radšej uprednostnili ďalšiu harmonizáciu pravidiel a obmedzení v rámci EÚ – čím by eliminovali akúkoľvek komparatívnu výhodu, ktorú si jednotliví členovia zachovali. Ako napísal prezident Českej republiky Klaus, „som presvedčený, že akýkoľvek problém eurozóny bude

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

v budúcnosti interpretovaný ako následok nedostatočnej harmonizácie (nominálnej unifikácie) a bude viesť k ďalšej vlne plazivej harmonizácie... Takáto nepotrebná a kontraproduktívna harmonizácia (a centralizácia), ktorá sa snaží eliminovať komparatívne výhody jednotlivých krajín, je jedným z najnepokojujúcejších prvkov celého európskeho integračného procesu.“⁷⁾

V minulosti Brusel energicky uskutočňoval politiku harmonizácie európskych noriem a pravidiel, ktoré obmedzujú schopnosť európskych krajín ponúkať investorom lepšie podmienky na podnikanie, ako môžu ponúknuť ich susedia. Daňové sadzby, ktoré sa naďalej určujú na vnútroštátnej úrovni, sa tak stali jedným z najdôležitejších strategických nástrojov, ktorý používajú európske krajiny na prilákanie investícií. Stredoeurópske a východoeurópske krajiny boli pri naplňaní tejto konkrétnej rozvojovej stratégie najagresívnejšie. Napríklad Estónsko má nulovú daň z príjmov právnických osôb, keď je zisk reinvestovaný alebo nerozdelený. Litva a Lotyšsko majú 15-percentnú daň z príjmov právnických osôb, Maďarsko 16 % a Poľsko a Slovensko 19 %.

Daňové sadzby v SVE sú dostatočne nízke na to, aby upúťali pozornosť starších členov EÚ. Napríklad čiastočne v dôsledku zníženia daní na Slovensku bola maximálna sadzba dane z príjmov právnických osôb v Rakúsku znížená z 34 na 25 %. Tí členovia EÚ, ktorí si nemôžu dovoliť znížovanie daní kvôli nadmerným rozpočtovým záväzkom, by radšej videli daňové sadzby v Európe harmonizované smerom nahor. Napríklad bývalý nemecký kancelár Gerhard Schröder sa snažil v roku 2004 vyhrážať novým členom s úmyslom zvrátiť ich hospodársku stratégiu priaznivo naklonenú podnikaniu. Jeho minister financií Hans Eichel napísal v *Sunday Times* v decembri 2001, že „menová únia padne, ak po nej nebude nasledovať ďalší dôsledok takejto únie. Som presvedčený, že potrebujeme spoločnú daňovú sústavu.“

Nemeckí politici sú najmenej oprávnení k tomu, aby vyzývali na takéto kroky. Oni sú tými, ktorí riadia jeden z najmenej vydarených pokusov o hospodársky rozvoj v postkomunistickom období. Umelým zvýšením nákladov práce v bývalom východnom Nemecku odsúdili nemeckí politici veľký počet jeho obyvateľov na zjavne dlhotrvajúcu nezamestnanosť. Dnes zostáva východné Nemecko bezodnou jamou, ktorá už zhltila viac ako 2 bilióny DM v rámci finančných transferov zo západného Nemecka. Ak by noví členovia podľahli nemeckému tlaku, urobili zmenu kurzu a prijali stratégiu, ktorú dnes uplatňujú štáty blahobytu v západnej Európe, následky by boli pre nich zničujúce.

⁷⁾ Klaus, Václav: „The Future of the Euro: An Outsider's View“, *Cato Journal* Vol. 24, Nos. 1 – 2 (Spring/Summer 2004), str. 171 – 177.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

Zatiaľ boli lídri strednej a východnej Európy schopní takéto nápady odmietnuť. Ich dlhodobá prosperita závisí od ich schopnosti využiť svoje komparatívne výhody, vrátane nízkych daní a pružného pracovného práva. Nemôžu si dovoliť prijať francúzsky alebo nemecký protekcionizmus. Jedným z nezamýšľaných dôsledkov rozporu medzi ekonomickým záujmom nových členov a západoeurópskych štátov blahobytu bola drvivá porážka ústavy EÚ francúzskymi voličmi, z ktorých väčšina, ako sa zdá, žije v trvalej hrôze z archetypu „poľského inštalatéra“, ktorý ich oberie o prácu. Vidia teda rozšírenie EÚ ako hroznú chybu.

Tlak sa preto orientuje na inú alternatívu: na snahu docieľiť, aby ECB znížila úrokovú mieru. Takýto krok by však mohol viesť k strate dôveryhodnosti ECB a zvýšiť inflačné tlaky. Odolá ECB nevyhnutným politickým tlakom? Možno áno. Otázka je, čo sa stane s politikou nízkej inflácie ECB, ak bude eurozóna naďalej vykazovať nízku mieru ekonomického rastu a nezamestnanosť sa zvýši? Za takýchto okolností sa môže stať, že niektoré krajiny budú musieť vystúpiť, čo by ohrozilo budúcnosť eurozóny.

VII. ZÁVER

Noví členovia EÚ, ktorých obyvatelia naďalej žijú v relatívnej chudobe, potrebujú naštartovať rýchly ekonomický rast a „dobehnúť“ Západ. Ak si tento cieľ vyžaduje nezávislú menovú politiku, tak práve takúto politiku by mali zvoliť. Je preto povzbudzujúce vidieť, že niektorí ekonómovia v strednej a východnej Európe už začínajú rozmýšľať v týchto súvislostiach. Jedným z takýchto ekonómov je člen bankovej rady Českej národnej banky – Robert Holman. V rozhovore pre *Bloomberg News* v máji 2005 profesor Holman povedal, že „ekonomika eurozóny za posledných päť rokov rástla veľmi pomaly a okrem iných okolností to mohlo byť spôsobené tým, že má spoločnú menu. Ja by som sa s prijatím eura neponáhľal,“ uviedol.

Okrem toho dlhodobé prežitie, vlastne čo i len udržanie stability jednotnej meny nie je ani zďaleka zaistená. Jednotná úroková miera pre také rozdielne ekonomiky ako Taliansko a Írsko sa bude ťažko udržiavať. Táto obava je osobitne aktuálna, ak si uvedomíme, že sa rýchlo blíži finančná kríza, ktorá zasiahne mnohé štáty EÚ v dôsledku ich klesajúcej miery pôrodnosti. Je dobré, že krajiny SVE sú vo výhodnejšej pozícii. Hoci majú

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

 MARIAN L. TUPY: STREDNÁ A VÝCHODNÁ EURÓPA A EURO – NETREBA SA PONÁHĽAŤ

záväzok prijať euro, môžu tak urobiť v čase, ktorý uznajú za najlepší. Aby bolo jasné: zo vstupu do eurozóny vyplývajú aj výhody, aj riziká. Existuje teda spôsob, akým by krajiny SVE mohli získať aspoň niektoré výhody prijatia eura bez súvisiacich nákladov?

Sloboda vlastniť zahraničnú menu v SVE zapustila svoje korene. Zatiaľ čo komunistické vlády takmer totálne kontrolovali prílev zahraničných mien do a zo svojich krajín, dnes je vlastníctvo zahraničných mien do značnej miery slobodné. Podľa publikácie Fraserovho Inštitútu *Ekonomická sloboda vo svete: výročná správa 2005* prístup k zdravým peniazom v SVE (kam patrí aj sloboda vlastniť zahraničnú menu) sa pohyboval od 7.5 na Slovensku po 9.7 v Estónsku (prístup k zdravým peniazom sa meria na škále od 0 po 10, kde 10 predstavuje najvyššiu nameranú hodnotu prístupu a 0 najnižšiu). Samozrejme, niektoré krajiny SVE, najmä Slovensko a Poľsko, musia ešte prijať niektoré liberalizačné opatrenia.

Sloboda vlastniť zahraničné meny je dôležitá, lebo umožňuje ľuďom uzatvárať zmluvy v tej mene, v ktorej si to želajú. To isté platí pre firmy, ktoré si môžu znížiť svoje kurzové riziko – v maximálnom možnom rozsahu – menou, v ktorej robia najviac obchodov. Zníženiu kurzového rizika sa samozrejme dá pomôcť zabezpečením slobodných a konkurenčných podmienok na trhoch SVE so zahraničnými menami. Firmy v krajinách SVE by tak boli schopné zamieňať svoje domáce meny za zahraničnú menu pri najnižších možných nákladoch.

Existujú ďalšie významné prínosy slobodného vlastníctva zahraničných mien. Centrálné banky v tranzitívnych ekonomikách majú často nízku kredibilitu. Pretrvávajú otázky o ich nezávislosti od politických tlakov. Slobodné vlastníctvo zahraničnej meny, či už eura alebo amerického dolára, poslúži ako užitočná kontrola inflačného rizika, ktoré vyplýva z monopolu národných bánk. Samozrejme, upraviť zákonom nezávislosť centrálnych bánk a obsadiť ich odborne zdatným personálom je tiež dôležité.

Takže: krajiny SVE, ktoré sú členmi EÚ, by sa nemali vôbec ponáhľať zbaviť sa svojich mien. Namiesto toho by si ich mali radšej ponechať a dať čo najväčšiu slobodu vlastníctvu zahraničných mien. A potom by mali čakať a sledovať, či sa naplní varovanie Milтона Friedmana o „výraznej možnosti“ kolapsu eurozóny v priebehu najbližších pár rokov.

*Pozmenené znenie prednášky v rámci CEQLS,
Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava, 15. 6. 2005*

ANTHONY DE JASAY

Sociální spravedlnost pod drobnohledem (s malou pomocí od Adama Smitha)

Social Justice Examined (With a Little Help from Adam Smith)

Anthony de Jasay: nezávislý vědec a filosof žijící ve Francii. Do roku 1948 pracoval jako novinář na volné noze ve svém rodném Maďarsku, odkud byl nucen uprchnout. Do roku 1962 studoval v Oxfordu a publikoval své články v předních odborných ekonomických časopisech. Po ukončení studií založil vlastní investiční firmu. Po odchodu do důchodu se obrátil ke studiu politické filosofie. Je autorem několika známých knih, mj. knih *Stát* (1985), *Volba, smlouva a souhlas* (1991) a *Spravedlnost a věci související* (2002).

Anthony de Jasay: independent scholar and philosopher living in France. He worked as a free-lance journalist in his native Hungary until 1948, when he was forced to leave. He studied in Oxford till 1962, publishing papers in scholarly economics journals. He started his own investment business later. After his retirement, his interest turned to political philosophy. Anthony de Jasay is author of several well-known books, e.g. *The State* (1985), *Choice, Contract and Consent* (1991) and *Justice and Its Surroundings* (2002).

I. Úvod

Prvním úkolem řečníka, když se postaví za řečnický pult, je *captatio benevolentiae*, získání dobré vůle publika. Moje téma mne však vede k naprostému opaku. Začnu tím, čím možná podráždím a uvedu do rozpaků své laskavé posluchače – konstatováním, že pokud bych položil otázku „Co je myšleno sociální správedlností?“, pak by jen málo z nich bylo schopno poskytnout mi ucelenou odpověď. Co se mě týče, strávil jsem mnoho času snahou o její formulaci, ale z větší části jsem neuspěl. Jediné, čeho jsem dosáhl, bylo zamítnutí několika již existujících definic.

A právě v tom leží ohromná síla tohoto termínu. Nikdo tak úplně neví, co vlastně znamená, a proto je obtížné s ním nesouhlasit. Může mít obrovské množství významů, a je tedy snadné nechat se některým z nich svést. V neposlední řadě jsou samotná slova „sociální“ a „správedlnost“ silně normativní a obsahují v sobě jakýsi nádech dobra. Spojíme-li tato fakta, pak získáme neporazitelnou kombinaci, jejíž odmítání by bylo takřka zvrácené. Požadavek sociální správedlnosti se stává morálním imperativem.

Cílem mé přednášky je demystifikovat pojem „sociální správedlnost“, odstranit z něj, jak to jen bude možné, emocionální náplň a pokusit se zjistit, nakolik je tento pojem schopen odolávat logické kritice, pokud se tvrdí, že je správedlivý, tedy reprezentující nějakou větev správedlnosti.

Adam Smith ve své *Teorii mravních citů* vyzdvihuje „[v]elkomyslnost, lidskost, laskavost, soucit, vzájemné přátelství a ... všechny ty společenské a láskyhodné city, ... [jež] nezúčastněného pozorovatele potěší“.¹⁾ Do moderního jazyka bychom to přeložili tak, že lidé jsou příznivě nakloněni „sociální správedlnosti“, dokud si neuvědomují, že by její provozování mohlo ovlivnit jejich zájmy. Stručně řečeno – dělá to dobrý dojem. Na základě této skutečnosti je očividně snazší, *ceteris paribus*, rozšiřovat pojem sociální správedlnost než ho zužovat. A to tak dlouho, dokud přehlízíme, že štědrost, lidskost, laskavost a soucit přinášejí prospěch jedněm na náklady druhých, a dokud není evidentní vztah mezi prospěchem a náklady. Někteří, včetně mne, pochybují, že myšlenka takového vztahu má vůbec nějaký smysl.

Smith sám měl jistě pochybnosti o tom, že sociální správedlnost je opravdu dobrá. Tedy že nejde jen o to, že dobře působí na veřejné mínění. V *Teorii mravních citů* tak bez obalu říká:

¹⁾ Smith, Adam: *Teorie mravních citů*, 1759, část I, oddíl II, kapitola IV. V roce 2005 vydal Liberální institut tuto knihu v českém překladu [pozn. ed.].

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

„Každý člověk je, jak říkávali stoikové, předně a hlavně doporučen do své vlastní péče. A každý člověk je ve všech ohledech schopnější i lépe vybaven postarat se o sebe než o kohokoli jiného.“²⁾

Smithův názor však ponechává otevřené dveře pro možnost, že nemajetný je sice nejlépe schopen postarat se sám o sebe, avšak byl by schopen postarat se o sebe ještě lépe, kdyby byl méně chudý. Přesun zdrojů od majetných k nemajetným by tak stále mohl být dobrým činem, ačkoli už nemusíme být schopni říci, že je to požadavek spravedlnosti. Věřím, že to je v kostce shrnutí pozice utilitarismu, jenž byl v rozmachu více než století v období od Benthama po Pigoua. Podle těchto utilitaristů (stále mylně označovaných za klasické liberály) musí každý transfer od bohatých k chudým zvyšovat celkový společenský užitek, a tedy musí být již z definice odsouhlasen. Přestože již není ekonomický argument na pozadí této myšlenky přijímán, přežívá vzpomínka na utilitarismus ve veřejném mínění, a je důsledkem skoro až instinktivní a automatické podpory programů sociální spravedlnosti.

Dobročinnost vs. povinnost

Od pádu Římské říše až do počátku 20. století nebyla štedrost veřejnou povinností. Přesuny zejména zboží, ale i peněz, od bohatých k chudým, byly prováděny dobrovolně, i když občas pod určitým morálním tlakem kněze, pastora či rabína. Dárci obdarovávali „své“ místní chudé, upřednostňující ty, již si to zasloužili, a motivující tak ty ostatní, nečinné a nezodpovědné, k aktivitě. Administrativa byla jednoduchá – takřka spíše neexistující – a pomoc efektivní. Je bezpochyby pravdou, že působnost nebyla stejnoměrná, částečně bylo věcí náhody a štěstí, kolik chudý dostane. Někteří chudí byli také určitě přehlédnuti, ačkoli si pomoc zasloužili. Nicméně systém vykazoval všechny výhody decentralizovaného uspořádání nad centralizovaným. Navíc měl velkou morální zásluhu na tom, že dárcovství nebylo povinné.

Charita byla, a stále je, morální povinností, jež není vynucována. Snad jen s výjimkou možného společenského odsouzení těch, kteří na charitu nepřispívají. Příjemce nemá žádný nárok na peníze dárce a musí se spolehnout na jeho dobrou vůli.

Když začaly vlády zavádět systém povinných transferů od bohatých k chudým, který vedl k sociálnímu státu, vítalo veřejné mínění toto zlepšení.

²⁾ Smith, op. cit., část VI, oddíl II, kapitola I.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

Bylo chápáno jako nástroj sociální spravedlnosti. Potřební již déle nebyli závislí na charitě, kterážto závislost byla pokrokovými názory, pravděpodobně včetně „nezávislého pozorovatele“ Adama Smitha, shledána potupnou. Dárci nyní měli vymahatelnou povinnost odvádět natolik vysoké daně, aby umožnili nemajetným uplatňovat jejich právo na pomoc. Nedobrovolné transfery se staly ekvivalentem konání sociální spravedlnosti.

Věřím, a pokusím se nyní vysvětlit, že to, co začalo povinnými dary potřebným a skončilo jako plnohodnotný sociální stát, má jen málo, pokud vůbec něco, společného s obecným chápáním sociální spravedlnosti. A přesto je tento proces schvalován, jako by byl produktem dobře promyšlené snahy o tuto spravedlnost. Jeho hybná síla však pochází ze zcela jiného zdroje.

II. DISTRIBUČNÍ HRA

Adam Smith psal svá díla přibližně v polovině pozoruhodného, skoro až unikátního období anglické historie – mezi tzv. Slavnou revolucí a první světovou válkou. Vlastnictví bylo v té době považováno za posvátné, chráněné před mocí koruny, a zdaňování příjmů, které bylo teprve v počátcích, bylo zcela zanedbatelné. Tato éra však skončila s příchodem volebních reforem, jež vedly k všeobecnému volebnímu právu a tajné volbě.

V dnešní době mohou kolektivní rozhodnutí do značné míry převážit nad individuálními a vyčlenit pro veřejné použití části majetku a příjmu jednotlivců, které byly v dřívějších dobách ze zákona považovány za jejich vlastní. Tato kolektivní rozhodnutí jsou přijímána na základě sečení anonymních hlasů pro různé alternativy, přičemž nikdo nemá k dispozici více hlasů než ostatní. Důsledkem tohoto typu rozhodování je, že většiny mohou vykořisťovat menšiny, přičemž předpokládaný zisk z takového chování působí jako magnet, který způsobuje, že voliči uzavírají hlasovací koalice právě tak velké, aby měly rozhodující slovo. Všechny konkurenční koalice budou usilovat o to, aby právě ony získaly potřebné množství hlasů, a staly se tak těmi rozhodujícími, vítěznými koalicemi. Na první pohled je zřejmé, že koalice, jež plánují přerozdělit ve svůj prospěch část příjmu bohatých, mohou nabídnout svým členům vyšší zisky než ty, které mají v úmyslu získat část příjmu chudých. Vítěznou koalicí bude tudíž ta, která slibuje přesuny od bohatých k chudým. (Aby měly vůbec nějakou šanci zvítězit, musejí ve skutečnosti slibovat přerozdělení příjmů od bohatých k chudým i všechny konkurenční koalice, včetně těch, jejichž členy jsou sami bohatí.)

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

Dobře známý teorém středového voliče říká, že se voliči rozdělí do dvou polovin, se středovým voličem, který se spojí s tou půlkou, jež mu nabídne vyšší odměnu – a poskytne jí tak většinu. Za poměrně přísných předpokladů bude redistribuce probíhat tak dlouho, dokud bude průměrný příjem převyšovat medián nebo nebude dosaženo rovnosti.

Obecnější, a myslím, že i přesvědčivější, vypočtení demokratického přerozdělování je distribuční hra s třemi osobami. Pracuje s jednoduchým pravidlem – totiž že celkový majetek nebo příjem tří hráčů bude mezi ně rozdělen tak, jak kteříkoli dva hráči společně rozhodnou. Logickým výsledkem této hry budou dva chudší hráči společně vykořisťující toho bohatšího. Namísto tří osob může být tato hra hrána třemi skupinami, jež dohromady tvoří společnost. Tedy bohatými, střední třídou a chudými. Má-li většina právo rozhodovat, musí být tyto tři skupiny vytvořeny tak, aby jakékoli dvě byly vždy větší než třetí. Toto uspořádání bude zjevně racionálními voliči přijato. Výsledným řešením takovéto hry pak opět bude stav, kdy chudí a střední třída vykořisťují bohaté. Pokud se bude hra opakovat, potom se budou v roli bohatých hráči neustále střídát, neboť z předchozího kola hry bude bohatý pokaždé někdo jiný. Pokud však zohledníme existenci výroby a jeden z hráčů (či jedna skupina) bude stále produktivnější než zbývající dva, pak bude tento hráč vykořisťovaným bohatcem v každém kole.

III. ZAKRÝVÁNÍ NESPRÁVEDLNOSTI

Dvě osoby okrádající třetí konají nespravedlnost. Pokud je pravidlem hry, že dvě osoby mohou okrást třetího, pak je toto pravidlo nespravedlivé.

Svlékneme-li demokracii z jejího třpytivého slovního obalu a pamatujeme na vládu zákona a omezení, jež musí existovat, aby vymáhání pravidel zůstalo nenásilné, potom zjistíme, že demokracie v praxi není ve svém jádru nijak odlišná od přerozdělovací hry, v níž dva spojí své síly, aby okradli třetího. Je snadné tuto skutečnost přehlédnout – vždyť ti dva nekonají úmyslně zlo a třetí vůbec nevypadá jako bezmocná oběť. Nicméně případ násilného přerozdělení bohatství či příjmu na základě nespravedlivého pravidla je konáním nespravedlnosti. Nejinak by tomu bylo i v případě, kdy by bylo nesporné, že původní rozdělení samo nebylo spravedlivé, a mělo by tudíž být opraveno.

Leč konstatovat, že původní rozdělení bylo jako startovací bod nespravedlivé, je přinejmenším problematické. Spravedlnost je vlastnost činů. Nespravedlnost nevzniká sama o sobě, ale musí být spojitelná s nespravedlivými činy.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

Aby mohla být pozice chudých prohlášena za nespravedlivou, musejí být bohatí shledáni vinnými z nespravedlivých činů. To se může stát v jednotlivých případech, nikoli však všeobecně. Vlastnictví je devět desetin práva. Vlastníci majetku a příjem produkující občané užívají presumpci ve prospěch titulu ke svému majetku a příjmu. Stejná politická autorita, která provádí redistribuci, tuto presumpci přijímá a slibuje dohlížet na bezpečí majetku a dodržování smluv. Nelze jednoduše tvrdit, že když jedna ruka chrání rozdělování bohatství a druhá ho sama přerozděluje, pak obě konají spravedlnost.

Jedna cesta k řešení této hádanky je použít slova legendárního skotského kněze, který pravil: „Máme zde převelice složitý problém. Pohledme mu zpříma do tváře a pojďme dál.“ Mnoho demokratických vlád to ve skutečnosti opravdu dělá. Nesnaží se najít vysvětlení pro výše zmíněný rozpor. Už jen proto, že by takové pokusy přitáhly pozornost k jeho existenci. Místo toho se řídí pravidlem „mnoho řečí škodí“.

Jinou cestou je maskovat nespravedlnost přerozdělování jako akt sociální spravedlnosti vybudováním natolik hodnověrné doktríny, aby přesvědčila Smithova „nezávislého pozorovatele“ o tom, že pravidlo demokratické distribuční hry je ve skutečnosti spravedlivé.

V následující části krátce prozkoumám dvě verze takové doktríny. Jedna je smluvní (kontraktariánská), přičemž její centrální tezí je, že s přerozdělením souhlasí všichni, včetně těch, kteří nesou břímě nákladů – a je tedy spravedlivé. Druhou můžeme nazvat neosocialistickou, neboť nemá nic společného se starou socialistickou pracovní teorií hodnoty. Jejím hlavním tvrzením je, že bohatství ani příjem nelze na základě výchozího rozdělení připisat jednotlivcům, kteří jsou jejich právoplatnými vlastníky. A to ze dvou různých důvodů: protože nevíme, kolik je možno připisat příslušným jednotlivcům, nebo protože jim nic připisat nemůžeme.

Smluvní sociální spravedlnost

Jádro kontraktariánství leží v tvrzení, že existují jisté smluvní podmínky, s nimiž by každý racionální jednatel souhlasil, předpokládáme-li vhodnou úroveň racionality, očekávání a mravních citů. Je důležité uvědomit si dvě zásadní připomínky k takovýmto teoriím dříve, než se pustíme do detailů jednotlivých verzí. Za prvé: hypotetický souhlas s danými smluvními podmínkami nemůže mít nikdy stejnou morální váhu a závaznost jako skutečný souhlas. Každý racionální jedinec bude dále očekávat, že ostatní smlouvu poruší, spíše než by ji plnili. Ani on sám tedy nebude mít tendenci plnit smluvní ujednání. Jinak řečeno, takováto smlouva by byla klasickým případem jednokolového

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

věžňova dilematu, tedy situace, jejímž řešením je neuzavření smlouvy. Jediným způsobem, jak se tomuto vyhnout, by bylo předpokládat, že zúčastněné strany nejsou racionální, nýbrž morální jedinci. Přestože tuto kritiku pokládám za oprávněnou a přesvědčivou, navrhuji odsunout ji do pozadí a detailně prozkoumat dva zástupce kontraktariánských teorií. Oba využívají pojmu „závoj“.

První z teorií, spojená se jmény Buchanan a Tullock, předpokládá, že jedinci na svou vlastní budoucnost hledí skrz „závoj nejistoty“. Ten je tak silný, že jim neumožňuje na základě informací odhadovat, nakolik jim bude osud nakloněn. Majetníci, kteří se nyní nacházejí nad průměrem, mají strach, že by v budoucnu mohli spadnout pod něj. Souhlasí proto s přerozdělovacím schématem, jež penalizuje nadprůměrné a podporuje podprůměrné. Jednají, jako by dnes souhlasili s placením pojistky, kterou by mohli čerpat v případě, že ji budou potřebovat. Výsledkem je, že sociální spravedlnost funguje se souhlasem bohatých, kteří dobrovolně nesou její náklady, neboť očekávají, že se v budoucnu sami stanou příjemci dávek.

Aby byla tato teorie hodnověrná, musíme stanovit jednu velice nehodnověrnou podmínku. Jedinec s nadprůměrným příjmem musí pociťovat možnou, avšak nejistou, budoucí ztrátu mezního dolaru jako daleko větší problém než jistou ztrátu mezního dolaru nyní. Jinak by se totiž neúčastnil pojišťovacího procesu, při němž by dostal své peníze zpět pouze tehdy, když by k budoucí ztrátě opravdu došlo, přičemž v opačném případě (tedy pokud by se dále nacházel nad průměrem) by nedostal nic. Řekl bych, že jsme tu svědky bláznivě marnivého přehnaného pojištění, které mohu jen těžko přijmout jako racionální volbu.

Druhým zástupcem těchto teorií je Rawlsova „spravedlnost jako poctivost (justice as fairness)“. Smluvní strany zde jednají, jako by byly za „závojem nevědomosti“, jenž před nimi samotnými skrývá jejich dědičné či získané vlastnosti, nebo jiné výhody, které je odlišují od ostatních. V této situaci vzájemné „poctivosti“, kdy mají ignorovat svou skutečnou výdělečnou schopnost a životní pozici, souhlasí s takovým rozdělením příjmů, kdy všichni dostávají stejnou část. S výjimkou situace (a pouze v situaci), kdy nerovné rozdělení slouží ke zlepšení pozice člověka, který je na tom nejhůře. Tento typ rovnostářství by byl logickou volbou jednotlivců, kteří „hrají maximin“. Tedy takových, již tváří in tvář nejistotě ohledně budoucích výsledků své činnosti hledí pouze na to, aby byl nejhorší možný výsledek co nejlepší. A čert vem všechny lepší bez ohledu na to, o kolik lepší by mohly být.

„Maximin“, klíčový stavební kámen „principu difference“ (difference principle), na nějž se tato teorie často odvolává, předpokládá podivnou mentalitu lidí, jež při rozhodování mezi nejistými možnostmi zajímá pouze nejhorší možný výsledek. Aby tento nejhorší možný výsledek maximalizovali, jsou ochotni vzdát se i těch nejlákavějších vyhlídek na případný velice dobrý výsle-

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

dek své volby. Takové chování, ačkoli popisováno Rawlsem jako racionální, by bylo ukázkou téměř chorobného strachu z jakéhokoli rizika. Z toho a jiných důvodů, jež není možno na takto omezeném prostoru diskutovat, je obtížné přijmout, že by hypotetická smlouva zavádějící materiální rovnost mohla být vědomě všemi odsouhlasena, když by byli postaveni do pozice „poctivosti“.

Socialistická sociální spravedlnost

V ortodoxní socialistické teorii tvoří hodnotu pouze práce. Jakékoli prvotní rozdělení, na jehož základě následně kapitál přináší jisté výnosy, je tedy nespravedlivé a mělo by být opraveno. Přerozdělení ve prospěch pracující třídy je bráno jako akt sociální spravedlnosti. Tato doktrína spočívá na teorii hodnoty, která má přinejlepším pouze historický význam a nezasluhuje si být diskutována.

Za zmínku však stojí dvě verze doktríny, kterou bychom mohli označit jako „neosocialistickou“. První z nich staví na neoddiskutovatelné skutečnosti, že žádný výrobek mající nějakou hodnotu, řekněme například pár bot, není vytvořen jen jedinou osobou, v tomto případě ševcem. Počínaje zemědělcem, jenž vypěstoval jídlo pro ševce, přes zedníka, co mu postavil dům, koželuha, který připravil kůže, ševcova mistra, který ho naučil, jak vyrábět boty, a učitele, díky němuž umí číst, psát a počítat, dostali bychom se pouze k nespočetné spoustě dalších lidí, kteří v minulosti nebo současnosti nějak přispěli k výrobě naší boty. Potřebovali bychom leontijevskou matici s tisícovkami řádků a sloupců (i když nebudeme schopni naplnit je skutečnými čísly), abychom vůbec začali chápat rozsáhlost produkce jedné takové boty.

Protože nelze odhadnout jednotlivé příspěvky, které tak zůstávají neznámé, nemůžeme rozdělit společenský produkt na základě toho, kolik kdo přispěl. Jediným řešením je nechat společnost jako celek rozhodnout prostřednictvím své vlády o tom, co by bylo společensky spravedlivým rozdělením, a uvést toto rozhodnutí do praxe.

Je zcela zřejmé, že zemědělec, zedník, koželuh i učitel a všichni ti, kteří nás mohou napadnout, určitě přispěli k výrobě boty. Výše uvedený argument lze však jednoduše vyvrátit upozorněním na skutečnost, že všechny tyto příspěvky byly v daném čase zaplacený. Nepotřebujeme žádnou matoucí matici vstupů a výstupů. Příspěvek každého k jakémukoli produktu je řádně změřen cenou, za niž byl daný příspěvek prodán dalšímu článku nekončného řetězu, zvaného výrobní proces. Veškerá hodnota je tvořena jednotlivci na základě vlastnictví výrobních faktorů a jejich mezní produktivity, přičemž jsou tito jednotlivci za své příspěvky v odpovídajícím poměru

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

odměnění. Každý zásah do těchto podílů ve jménu sociální spravedlnosti je zcela zřejmě a na první pohled nespravedlivý.

Jiná neosocialistická obrana sociální spravedlnosti odmítá samotnou představu, že za produkci finálních výrobků je zodpovědná produktivita faktoru a jednotlivci, jimž tyto faktory patří. Nikdo není za produkci odpovědný, a nikdo za ni tedy nemůže být odměněn. V nejlepším případě můžeme předpokládat, že samotní jednotlivci přispěli ke společenskému produktu pouze nepatrným dílem – dílem ne větším, než jaký jsou schopni vytvořit polynější domorodci či jiní lidé z éry před nástupem současné civilizace. (Takto argumentoval Herbert Simon. Nebyla to však tato myšlenka, která mu vynesla Nobelovu cenu.) Vše ostatní musí být připsáno civilizaci.

Civilizace je jedinečná a nedělitelná externalita. Jednotlivci jí vděčí za veškerý, nebo alespoň skoro všechnu blahobytn. Je to jakási mana, dar padající z nebes, a jednotlivci ji nemohou prohlašovat za svou, neboť se o ni nijak nezasloužili. Stejně jako v předchozím případě je potřeba, aby společnost jednající prostřednictvím své vlády rozhodla, kolik má každý z jednotlivců dostat. A to na základě své představy o tom, co je společensky spravedlivé.

Pokud říkáme, že civilizace je obří externalita zodpovědná za produkci veškerého hmotného bohatství, pak to myslíme jako metaforu, nikoli jako teorii.

I kdyby však někdo pro potřeby svých argumentů bral metaforu jako pravdivý obraz skutečnosti, pak by stačilo upozornit na to, že externalita nemůže produkovat žádný výstup. Činí tak pouze jednající jednotlivci za pomoci externality. Mezní produkt každého člověka bude zajisté vyšší, než by byl za nepřítomnosti externality. Avšak odebrat část takového produktu a rozdělit ho mezi ostatní není o nic spravedlivější, než by bylo zdaňovat nás s odůvodněním, že máme výhodu mírného klimatu, a dávat takto získané prostředky obyvatelům severního pólu či tropické džungle.

IV. NA ČÍ STRANĚ JE NESTRANNÝ POZOROVATEL?

Jak jsme již viděli, slib přerozdělovat od majetnějších k méně majetným pomáhá získávat hlasy potřebné v našem systému k dosažení a udržení přerozdělovací moci. Pravidlo opravňující k této činnosti zní, hrubě řečeno, že dva mohou rozhodovat za tři. Avšak pravidlo, jež vydává jednoho napospas jiným dvěma, zcela jasně a nestydatě porušuje jakékoli představy spravedlnosti. Myšlenka sociální spravedlnosti je nestoudným prostředkem k zakrytí této skutečnosti tvrzením, že černá je bílá.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

ANTHONY DE JASAY: SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOST POD DROBNOHLEDEM

Je možno vytvořit mnoho intelektuálních konstruktů k podpoření argumentu, že rozdělovací nespravedlnost je ve skutečnosti aktem sociální spravedlnosti. Každý jeden z nich ale můžeme vyvrátit právě tak snadno, jak snadné bylo stvořit ho. Z podstaty věci je nemožné postavit nezvratný „hodnotově neutrální“ argument definující sociální spravedlnost jako větev spravedlnosti.

Bez podpory logických argumentů se musí obhajoba sociální spravedlnosti vrátit k úsudku. Avšak neoddělitelná vlastnost každého úsudku – jeho subjektivita – se stává největším problémem tohoto přístupu. K jeho co největšímu omezení byl stvořen „nestranný pozorovatel“, který nemá žádný vlastní zájem na věci, již má posuzovat.

Utilitaristé 19. století vkládali v nestranného pozorovatele velkou důvěru a odvolávali se na jeho údajné svědectví, aby podpořili svá tvrzení v případech, kdy jsou srovnávány přírůstky užitku jedněch a ztráty druhých. Nestranný pozorovatel měl údajně rozhodnout, že dolar odebraný bohatému a darovaný chudému zvýší celkový užitek, neboť pro chudého má větší užitnou hodnotu. Jeho úsudek mohl vskutku být rozumným odhadem, jak by se cítil na místech bohatého a chudého. Ať už však tento pocit ukazoval cokoli, neřekl vůbec nic o spravedlnosti.

Před více než stoletím Adam Smith požadoval od svého „nestranného pozorovatele“, aby byl svědkem spravedlnosti, a nikoli užitku: „... brát mu, co je pro něj skutečně užitečné, jen proto, že to může být stejně nebo *více užitečné nám* ..., je tím, s čím se žádný nestranný pozorovatel nemůže ztotožnit.“³⁾

Pokud by byl v každém z nás skutečně ukryt nestranný pozorovatel, na jaké straně by asi v tomto případě stál? Je dost dobře možné, že by nebyl tak striktní jako jeho smithovský protějšek, a v souladu se současným míněním by také rád bral majetným a dával potřebným. Avšak jeho intelektuální poctivost by mu nedovolila „ztotožnit se“ s předstíráním, že brát jedněm a dávat druhým je aktem spravedlnosti.

Pražská jarní přednáška Liberálního institutu, Praha, 23. 6. 2005

³⁾ Smith, op. cit., část II, oddíl II, kapitola II., kurzíva doplněna.

DANIEL J. MITCHELL

Daňová harmonizácia verzus konkurencia v Európskej únii

Tax Harmonization versus Competition in the European Union

Daniel J. Mitchell: hlavný expert na daňovú politiku a daňovú reformu Cato Institute. Publikuje vo *Wall Street Journal*, *New York Times*, *Investor's Business Daily* a *Washington Times*. Titul PhD. v ekonómii získal na George Mason University. Daniel Mitchell bol pred začatím práce v Cato Institute dlhoročným expertom v Heritage Foundation (vrátane obdobia, keď prednášal v rámci CEQLS v Bratislave) a predtým ekonómom senátora Boba Packwooda a finančného výboru v Senáte USA. V roku 1998 bol v transformačnom tíme Busha a Quayla a bol riaditeľom daňovej a rozpočtovej politiky pre Citizens for a Sound Economy.

Daniel J. Mitchell: chief expert on tax policy and tax reform at the Cato Institute. Mitchell's by-line can be found in such national publications as the *Wall Street Journal*, *New York Times*, *Investor's Business Daily* and *Washington Times*. Mitchell holds a Ph.D. in Economics from George Mason University. Prior to joining Cato Institute Mitchell was as an economist for the Heritage Foundation (incl. time his CEQLS lecture in Bratislava), Senator Bob Packwood and the Senate Finance Committee. He also served on the 1988 Bush/Quayle transition team and was Director of Tax and Budget Policy for Citizens for a Sound Economy.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

I. Úvod

Daňová konkurencia existuje vtedy, ak si ľudia môžu znížiť svoje daňové zaťaženie presunutím kapitálu a/alebo práce z oblastí s vysokými daňami do oblastí s nízkymi daňami. Táto migrácia trestá rozhodzovacie vlády a odmeňuje krajiny, ktoré znižujú daňové sadzby a realizujú daňové reformy, podporujúce ekonomický rast. Tak ako iné formy konkurencie aj fiskálna rivalita prináša pozitívne výsledky. Ľuďom zostáva viac z peňazí, ktoré zarobia a výkonnosť ekonomiky sa posilňuje vďaka nižšiemu zdaneniu práce, úspor a investícií. Mobilita kapitálu ovplyvňovaná daňovou konkurenciou tiež chráni pred zneužívaním moci zo strany vlády. Ľudia sa môžu lepšie brániť pred korupciou a chrániť svoje práva, ak vedia, že oni a/alebo ich kapitál sa môžu voľne pohybovať cez štátne hranice.

Predstava straty zdrojov z daňových príjmov však desí predstaviteľov vlád z krajín s vysokými daňami. Niet potom divu, že dôrazne odmietajú daňovú konkurenciu a radi by ju potlačili alebo zlikvidovali. Vlády žijúce z vysokých daní presadzujú cez medzinárodné organizácie ako Európska únia (EÚ) rôzne programy harmonizácie daní, ktoré by zabránili odlivu pracovných síl a kapitálu z území s vysokými daňami na územia s nízkymi daňami. Tieto návrhy sú v zásadnom rozpore s dobrou daňovou politikou. Daňová harmonizácia znamená vyššie sadzby daní a tiež diskriminačné a zhubné dvojité zdanenie príjmov, ktoré sa usporia a investujú.

Ľudia by mali mať možnosť profitovať z nižších daní vo svete. A Európska únia (EÚ) by nemala obmedzovať možnosti volby kapitálu a práce vytváraním kartelu v prospech štátov s vysokými daňami. Takýto „OPEC pre politikov“ by izoloval vlády od disciplíny konkurenčného tlaku. Z toho vyplývajúca degenerácia hospodárskej politiky by spomalila výkonnosť svetovej ekonomiky.

Tento problém je pre Slovensko zásadný. Stratégie voľného trhu ako rovná daň totiž pomohli Slovensku prilákať investície z iných krajín. Vytvárajú sa pracovné miesta a životná úroveň sa zvyšuje. Taký priaznivý vývoj vyjde navivoč, ak bruselskí byrokrati podmiňujú daňovú zvrchovanosť Slovenska.

II. ČO JE DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA?

Daňová harmonizácia existuje tam, kde daňoví platitelia čelia podobným alebo rovnakým daňovým sadzbám bez ohľadu na to, či pracujú, sporia,

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

nakupujú alebo investujú. Harmonizované daňové sadzby likvidujú rozpočtovú konkurenciu rovnako, ako dohody o fixných cenách medzi benzínovými stanicami likvidujú konkurenciu v oblasti predaja benzínu. Daňová harmonizácia môže byť dosiahnutá dvoma rôznymi spôsobmi:

Explicitná daňová harmonizácia – dochádza k nej vtedy, keď sa zástupcovia krajín dohodnú, že stanovia minimálne alebo rovnaké daňové sadzby. Napríklad EÚ vyžaduje, aby jej členské krajiny uplatňovali minimálnu úroveň základnej sadzby DPH 15 %. EÚ harmonizovala aj spotrebné dane z palív, liehu a tabaku a pokračujú snahy o harmonizáciu daní z príjmov fyzických aj právnických osôb. Pri takejto priamej forme daňovej harmonizácie nedokážu daňoví platitelia profitovať z lepšej daňovej politiky v iných krajinách a vlády nie sú pod tlakom konkurenčnej disciplíny trhu.

Implicitná harmonizácia – k nej dochádza vtedy, keď vlády zdaňujú príjmy, ktoré ich občania zarobili v rámci iných daňových území. Napríklad Európska únia má „smernicu o zdaňovaní úspor“, ktorá údajne od vlád požaduje zber finančných informácií o investoroch so sídlom mimo krajiny a ich poskytovanie daňovým orgánom cudzích štátov. Tento systém „výmeny informácií“ smeruje do slepej uličky, lebo pracovné príležitosti a kapitál smerujú obvykle z krajín s vysokým zdanením do krajín s nízkym zdanením. Pri takejto nepriamej forme daňovej harmonizácie nedokážu daňoví platitelia profitovať z lepšej daňovej politiky v iných krajinách a vlády nie sú pod tlakom konkurenčnej disciplíny trhu.

Obe formy daňovej harmonizácie majú obdobne kontraproduktívne ekonomické dôsledky. V každom prípade je oslabovaná daňová konkurencia a vývoj smeruje k vysokým daňovým sadzbám. To bráni efektívnemu umiestňovaniu kapitálu a práce a tak spomaľuje celkovú výkonnosť ekonomiky.

III. INTELEKTUÁLNA DISKUSIA

Náprava v zdaňovaní kapitálových príjmov je najväčším argumentom za daňovú konkurenciu. Každá ekonomická teória – dokonca aj marxizmus – uznáva, že tvorba kapitálu je kľúčom k dlhodobému ekonomickému rastu, avšak politika triedneho nepriateľstva často viedla k veľmi vysokým sadzbám dane z príjmov, ktoré sa usporili a investovali. Daňová konkurencia vytvára tlak na zákonodarcov, aby znižovali nadmerné zdanenie príjmov, ktoré sa usporia a investujú. Príkladom toho je znižovanie sadziieb dane z príjmov právnických osôb a zdanenia kapitálových výnosov v mnohých európskych krajinách. To by sa takmer určite nepresadilo, ak by nebolo daňovej konkurencie.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

Zástancovia daňovej konkurencie majú aj ďalšie argumenty. Vychádzajú z prác ekonomickej školy „verejnej voľby“, ktorú preslávil laureát Nobelovej ceny James Buchanan, prezentujúci, že reálny svet inštitúcií má takisto vplyv na politické správanie. Z tejto perspektívy slúži daňová konkurencia ako cenný kontrolný mechanizmus voči schopnosti záujmových skupín poškodzovať ekonomiku vytváraním koalícií, ktoré často likvidačným daňovým zaťažením presadzujú svoje záujmy na úkor trhovej efektívnosti.

IV. VPLYV „REÁLNEHO SVETA“ NA DAŇOVÚ KONKURENCIU

Daňová konkurencia je žiaduca z mnohých dôvodov. Najdôležitejšie je to, že podporuje ekonomický rast tým, že podnecuje tvorcov politických programov, aby robili účelnú daňovú politiku. Naopak, harmonizácia daní je obvykle spojená s vyšším fiskálnym zaťažením. Vo všetkých svojich snahách a cieľoch zástancovia daňovej harmonizácie sledujú zastavenie tlaku na znižovanie daňových sadzieb, ktorý je spôsobený konkurenciou.

Dobрым príkladom je história dane z príjmov právnických osôb v EÚ. Už v rokoch 1962 a 1970 sa vyskytli oficiálne správy vyzývajúce k harmonizácii sústav zdaňovania príjmov právnických osôb. V roku 1975 sa Európska komisia snažila o minimálnu daň z príjmov právnických osôb na úrovni 45 %. Táto idea zlyhala rovnako ako podobná iniciatíva začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia, ktorá sa snažila o zavedenie tejto dane na minimálnej úrovni 30 %. Dnes je priemerná sadzba dane z príjmov právnických osôb v Európskej únii nižšia ako 30 %.

Aj postoj EÚ k Írsku podporuje názor, že harmonizácia daní je „jednosmerkou“ vymyslenou na to, aby daňové sadzby zostali vysoké. Ministri financií Európskej únie bezprecedentným spôsobom pred pár rokmi kritizovali Írsko pre jeho daňovú politiku – aj napriek tomu, že Írsko malo v tom čase v EÚ najvyšší rozpočtový prebytok, druhý najnižší verejný dlh, najväčší pokles zadlženia vlády, najnižšiu mieru prerozdelenia verejných výdavkov a celkovo najnižšie dane. Viacerí pozorovatelia mali pocit, že politici z iných krajín boli znepokojení, lebo írsky 12,5-percentná daň z príjmov právnických osôb vytvárala tlak na to, aby aj oni zaviedli podobné reformy. Je zaujímavé, že nijaká krajina nebola nikdy kritizovaná za to, že jej dane sú príliš vysoké.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

Prínos daňovej konkurencie je možné oceniť pri pohľade na zmenu daňovej politiky, ktorá nastala vo svete za uplynulých 25 rokov. Aby bolo jasné: daňová konkurencia by nemala byť vnímaná ako jediná okolnosť vedúca k nasledujúcim zmenám v daniach. V niektorých prípadoch nemusí byť dokonca ani ich hnacou silou. Ale daňová konkurencia každopádne podporila posun k daňovej politike, ktorá generuje viac ekonomického rastu a príležitostí. Možno pripomenúť tri skúsenosti z praxe: znižovanie daní za vlády Margaret Thatcherovej a Ronalda Reagana, znižovanie daní v Írsku a v strednej a východnej Európe.

V. PRÍKLADY ZNIŽOVANIA DANÍ V PRAXI

Írsky zázrak a zníženie daní z príjmov právnických osôb v Európe

Popri znížení sadzieb dane z príjmov fyzických osôb daňová konkurencia pomohla presadiť aj nižšie dane z príjmov právnických osôb. Reagane znížovanie daňových sadzieb si opäť zaslúži uznanie za naštartovanie tohto procesu. Sadzby dane z príjmov právnických osôb od roku 1986 drasticky klesli.

Najúžasnejší dôkaz toho ako daňová konkurencia vedie k dobrej daňovej politike ja azda „írsky zázrak“. Ani nie pred 20 rokmi bolo Írsko „chorým mužom Európy“ – prípad žobráka s dvojcifernou nezamestnanosťou a „málokrvnou“ ekonomikou. Táto slabá výkonnosť bola prinajmenšom čiastočne spôsobená obrovskou mierou zdanenia. Horná sadzba dane z príjmov fyzických osôb v roku 1984 bola 65 %, dane z kapitálových výnosov dosahovali maximum 60 % a dane z príjmov právnických osôb 50 %.

V osemdesiatych rokoch boli tieto sadzby mierne znížené, ale horné sadzby daní boli v roku 1991 ešte stále veľmi vysoké: 52 % z príjmov fyzických osôb, 50 % z kapitálových výnosov a 43 % z príjmov právnických osôb. Vtedy sa írski lídri rozhodli, že úspech nebude možný bez daňovej reformy. Počas nasledujúcich 10 rokov výrazne znížili sadzby daní, najmä v prípade kapitálových výnosov a príjmov právnických osôb. Dnes je sadzba dane z príjmov fyzických osôb 42 %, dane z kapitálových výnosov iba 20 % a dane z príjmov právnických osôb iba 12,5 %.

Takéto razantné „ponukovo orientované“ zníženie daňových sadzieb znamenalo obrovský prínos. Írsku ekonomika zažíva najrýchlejší ekonomický rast spomedzi všetkých vyspelých západných krajín, napríklad

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

s priemerným ročným reálnym prírastkom 7,7 % počas deväťdesiatych rokov. Impozantný bol najmä koniec deväťdesiatych rokov, lebo Írsko malo ročný rast vyšší ako 9 %. V pozoruhodne krátkom čase sa z „choreho muža Európy“ stal „keltský tiger“. Nezamestnanosť výrazne klesla a zvýšili sa investície. Víťazom boli obyčajní Íri. Írsko, kedysi relatívne chudobná krajina, má dnes druhú najvyššiu životnú úroveň v Európskej únii. Profitovala z toho aj vláda. V polovici osemdesiatych rokov, keď bola sadzba dane z príjmov právnických osôb okolo 50 %, vyzbierala daňové príjmy sotva prekračujúce jedno percento HDP. Dnešná daň z príjmov právnických osôb 12,5 % však prináša vláde príjmy na úrovni takmer 4 % HDP.

Vďaka daňovej konkurencii má írské zníženie daňových sadzieb pozitívny vplyv na zvyšok Európy. Írsky zázrak motivoval ďalšie krajiny EÚ, aby výrazne znížili svoje daňové sadzby. Tieto nižšie daňové sadzby zlepšia výkonnosť hospodárstva a azda inšpirujú európskych tvorcov politiky, aby znížili aj sadzby iných daní.

***Znižovanie daní za vlády
Margaret Thatcherovej a Ronalda Reagana***

Margaret Thatcherová sa stala premiérkou Spojeného kráľovstva v roku 1979. Ronald Reagan bol zvolený za prezidenta Spojených štátov amerických v roku 1981. Obaja lídri zdedili stagnujúce ekonomiky, ktoré mali vážne problémy. Trhovo orientovanými reformami sa im však podarilo prispieť k zvýšeniu výkonnosti a vitality ekonomík Veľkej Británie a USA. Rozsiahle znížovanie daňových sadzieb bolo významnou súčasťou agendy Thatcherovej aj Reagana. Keď Margaret Thatcherová nastúpila do úradu, najvyššia sadzba dane z príjmov fyzických osôb bola 83 %. Znížila ju na 40 %. Keď bol inaugurovaný Reagan, najvyššia sadzba tejto dane v Spojených štátoch bola 70 %. Znížil ju na 28 %.

Tak Spojené kráľovstvo, ako aj Spojené štáty americké profitovali zo znižovania daní. Profitovali aj iné krajiny, lebo boli nútené znižovať svoje daňové sadzby. Tento posun k lepšej daňovej politike je proces, ktorý pokračuje dodnes. V globálnom posune k nižším daňovým sadzbám určite zohrala svoju rolu daňová konkurencia. A nižšie dane jednoznačne pomohli svetovej ekonomike k rýchlejšiemu ekonomickému rastu. Dokonca aj OECD, ktorá sotva sympatizuje s daňovou politikou zameranou na rast, odhadla, že ekonomiky rástli rýchlejšie o 0,5 % po každom 10-percentnom znížení marginálnych daňových sadzieb.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

Daňové reformy v strednej a východnej Európe

Jedným z najvýznamnejších počinov fiskálnej politiky vo svete bolo schválenie rovnej dane v krajinách bývalého sovietskeho bloku. Všetky tri pobaltské krajiny – Estónsko, Lotyšsko a Litva – schválili rovnú daň v deväťdesiatych rokoch. Daňová reforma v Pobaltí spustila skvelý kolo-toč daňovej konkurencie. Nasledovalo Rusko s 13-percentnou rovnou daňou, ktorá začala platiť v januári 2001. Ukrajina prijala 13-percentnú rovnú daň a Slovensko 19-percentnú rovnú daň. Dokonca aj Srbsko má variant rovnej dane.

Tieto režimy rovnej dane samy osebe nevyriešia všetky problémy v postkomunistických krajinách. Dnes však už existujú dôkazy o tom, že dobrá daňová politika má žiaduce účinky. Napríklad pobaltské krajiny sú najprosperujúcejšími štátmi, ktoré vznikli na území bývalého Sovietskeho zväzu. Rusko po nich ako prvé prijalo rovnú daň.

Dôkazy z Ruska, kde 13-percentná rovná daň spôsobila dramatické zmeny, sú tiež zaujímavé. Od prijatia rovnej dane sa ekonomická výkonnosť Ruska zvyšovala rýchlejšie ako americká a s prehľadom zdolala málokrvné prírastky ktorejkoľvek krajiny v Európe.

Popri rýchlejšom ekonomickom raste prispela ruská daňová reforma k zlepšenému výberu daní, čo museli uznať aj *New York Times*. Za posledných dva a pol roka príjem z daní očistený o infláciu vzrástol v Rusku približne o 60 %, čo dokazuje, že ľudia sú ochotní produkovať viac a platiť dane, ak je systém férovejší a daňové sadzby nízke.

VI. ZÁVER

Politika daňovej harmonizácie je zameraná na obmedzovanie toku pracovných síl a kapitálu z krajín s vysokými daňami do krajín s nízkymi daňami. Je to forma kartelu – čosi ako OPEC pre politikov. Stratégie, ktoré EÚ obhajuje, sú v rozpore s ekonomickou liberalizáciou a izolovali by vlády od konkurenčného tlaku.

A čo je ešte horšie, tieto stratégie by upreli ľuďom prínos z ekonomického rastu. Daňová harmonizácia je určená na ochranu daňových legislatív s vysokým sadzbami a rozsiahlym dvojitém zdaňovaním.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

DANIEL J. MITCHELL: DAŇOVÁ HARMONIZÁCIA VERZUS KONKURENCIA V EURÓPSKEJ ÚNII

Naopak, daňová konkurencia tlačí zákonodarcov do správnych rozhodnutí – tých, ktoré znižujú daňové sadzby a dvojité zdanenie. Zakladateľ ekonómie ako vedy Adam Smith už pred viac než 200 rokmi správne poznamenal, že:

„zásahy do súkromných vecí každého človeka a také zásahy, ktoré majú viesť k ich zdaneniu, smerujú k likvidácii jeho majetku a boli by zdrojom takeého trvalého a nekonečného ponížovania, aké by nikto nezniesol... Vlastník kapitálu je občanom a nie je nevyhnutne pripútaný k akejkoľvek konkrétnej krajine. Bol by schopný opustiť krajinu, v ktorej bol vystavený ponížujúcim zásahom, aby bol podrobený daňovému bremenu, a svoj kapitál by previezol do niektorej inej krajiny, kde by buď mohol viesť svoj podnik, alebo si ľahšie užívať svoj majetok. Vývozom svojho kapitálu by mohol prispieť ku koncu akéhokoľvek priemyslu, ktorý tento kapitál držal v krajine, ktorú opustil. Kapitál kultivuje krajinu; kapitál priťahuje prácu. Daň, ktorá by viedla k odlivu kapitálu z akejkoľvek konkrétnej krajiny, by rovnako dobre spôsobila vyschnutie každého zdroja príjmov – tak panovníka, ako aj celej spoločnosti. Nielen zisky z kapitálu, ale aj z prenájmu pôdy a mzdy za prácu by jeho vývozom viac alebo menej, ale nevyhnutne klesali.“¹⁾

Prednáška v rámci CEQLS, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava, 17. 10. 2005

¹⁾ Smith, Adam: *Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov*, 1776.

WILLIAM A. NISKANEN

Alternatívy politickej a ekonomickej budúcnosti Európy

Alternative Political and Economic Futures for Europe

William A. Niskanen: riaditeľ Cato Institute od roku 1995. Pôsobil napríklad ako predseda výboru ekonomických poradcov prezidenta Ronalda Reagana. Bol tiež riaditeľom pre ekonomické záležitosti spoločnosti Ford Motors a profesorom ekonómie na Univerzite v Berkeley a Los Angeles. Je autorom mnohých teoretických diel, predovšetkým o spravovaní spoločnosti, úlohe vlády v spoločnosti, o obrane, rozpočtovej politike, reguláciách, sociálnom zabezpečení, daniach a obchode. Jeho najznámejšie práce o byrokracii *Bureaucracy and Representative Government* z roku 1971 a *Bureaucracy and Public Economics* z roku 1994 patria medzi popredné diela ekonomickej teórie v tejto oblasti. Medzi ďalšie známe diela Williama A. Niskanena patria *Autocratic, Democratic, and Optimal Government* a *After Enron: the Lessons for Public Policy*. Niskanen je držiteľom titulu B. A. z Harvard University a PhD. z ekonómie na University of Chicago. Na univerzite v Chicagu získal ocenenie za celoživotnú prácu.

William A. Niskanen: chairman of the Cato Institute since 1985, following service as a member and acting chairman of President Reagan's Council of Economic Advisers. He has also served as director of economics at the Ford Motor Company and as professor of economics at the University of California at Berkeley and Los Angeles. Niskanen has written on many public policy issues including corporate governance, defense, federal budget policy, regulation, social security, taxes, and trade. Niskanen's 1971 book *Bureaucracy and Representative Government* is considered a classic, and his 1994 book *Bureaucracy and Public Economics* puts forward the first formal economic theory of the behavior of bureaucracies. His most recent book is *After Enron: the Lessons for Public Policy*. Niskanen holds a B. A. from Harvard and a Ph.D. in economics from the University of Chicago. The University of Chicago recently honored him with a lifetime professional service award.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

I. Úvod

Zamietnutie navrhutej ústavy EÚ voličmi vo Francúzsku a Holandsku je príležitosťou na to, aby sme sa v širších súvislostiach zamysleli nad alternatívami politickej a ekonomickej budúcnosti Európy. Je dôležité prehodnotiť najvýznamnejšie súčasné európske politické a ekonomické inštitúcie, ako aj alternatívne kroky smerujúce k ďalšej európskej integrácii. Súčasnú inštitúciu boli zväčša vytvorené za iných podmienok a skúsenosť svedčí o tom, že v súčasnosti, ako aj s ohľadom na podmienky očakávané v budúcnosti už neslúžia ľuďom v Európe najlepšie. Hlavné alternatívy politickej a ekonomickej budúcnosti Európy sú: nacionalizmus v zmysle nezávislých národných štátov, selektívna funkčná integrácia, spoločenstvo európskych štátov a európsky štát. Zameriam sa na okolnosti, ktoré treba zväziť pri voľbe niektorej z týchto alternatív. Prezident Českej republiky Václav Klaus poskytol azda najvýstižnejšie usmernenie, ako by Európania mali urobiť túto voľbu:

„Najskôr si vyjasníme, akú Európu chceme. Musíme zrozumiteľne opísať, ako by mala Európa v budúcnosti vyzerat' a aké náklady a prínosy by rôzne riešenia zahŕňali. Nesmieme sa uzavrieť do seba. Nesmieme sa brániť spontánnej integrácii alebo globalizačným procesom. Nákladná, slobodu obmedzujúca uniformita, harmonizácia a centralizácia by však nemali byť jej súčasťou. Nemala by ňou byť ani povinná „európska“ ideológia, lebo trh ideí musí zostať otvorený pre budúci politický vývoj v pravo-ľavom spektre jednotlivých európskych krajín.“¹⁾

II. NACIONALIZMUS V ZMYSLE NEZÁVISLÝCH NÁRODNÝCH ŠTÁTOV²⁾

Európania z pochopiteľných dôvodov nedôverujú nacionalizmu, lebo konflikty medzi národnými štátmi pričasto robili z Európy krvavé bojisko. A tak boli prvé selektívne opatrenia európskej integrácie po II. svetovej vojne zamerané predovšetkým na potlačenie možnosti ďalšieho holokaustu. Pojem

¹⁾ Klaus, Václav: „Why Europe must reject centralization“, *Financial Times*, 30. august 2005.

²⁾ Názov podčasti je oproti originálu rozšírený kvôli väčšej zrozumiteľnosti pre slovenského a českého čitateľa [pozn. ed.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

nacionalizmus použijem výhradne na opísanie systému nezávislých národných štátov. Európanom nemusím pripomínať riziká, ktoré sú súčasťou takehoto systému. Zároveň je však potrebné vnímať dôvody, pre ktoré boli národné štáty základnými stavebnými kameňmi väčšiny politických systémov.

Po prvé, politická lojalita väčšiny ľudí patrí štátu ako oblasti, ktorá má spoločný jazyk, kultúru a dejiny. Nemali by na to zabúdať napríklad tí, čo si želajú a očakávajú, že vznikom európskeho štátu by sa vytvorila európska politická identita. Alebo podobne – že vytvorením nového irackého štátu by sa vytvorila iracká politická identita. Rozpad Sovietskeho zväzu je iba jedným z mnohých príkladov krehkosti štátov bez spoločného jazyka, kultúry a dejín.

Po druhé, medzi službami poskytovanými vládou existuje len veľmi málo takých, pre ktoré existujú príklady významných „úspor z rozsahu“. Neexistuje významný vzťah medzi výškou hrubého domáceho produktu (HDP) na obyvateľa a rozlohou a počtom obyvateľov krajiny. Napríklad národný príjem na obyvateľa v Luxembursku, Singapure a Švajčiarsku je približne rovnaký ako v USA a oveľa vyšší než v niektorých veľkých štátoch ako Čína, India a Rusko. Pri poskytovaní takých vládnych služieb ako vzdelávanie, súdy, polícia, zdravotníctvo a doprava neexistujú výrazné úspory z rozsahu.

Po tretie, platí, že k úsporám z rozsahu do určitej miery dochádza iba pri nasledovných službách vlády: obrana, environmentálna politika, obchodná politika, menová politika a vedecký výskum. Tieto úspory však obvykle možno dosiahnuť dobrovoľným zoskupením národných štátov, bez problémov, ktoré súvisia s vytváraním a udržiavaním širšieho viacnárodného štátu.

Navrhujem, aby Európania brali nacionalizmus – čím myslím skupinu nezávislých národných štátov, ktoré sú otvorené procesu selektívnej a dobrovoľnej integrácie – ako dôležitú alternatívu „nákladnej, slobodu obmedzujúcej uniformity“ európskeho štátu.

III. SELEKTÍVNA FUNKČNÁ INTEGRÁCIA

Ako je uvedené vyššie, existuje málo vládnych služieb, ktoré prinášajú vo významnej miere úspory z rozsahu. Navyše, pre každú z nich existuje konkrétne inštitucionálne usporiadanie medzi väčšinou európskych štátov, hoci zoznam členských štátov sa mierne líši v jednotlivých prípadoch. Avšak niektoré zmeny v týchto existujúcich usporiadaniach by sa tiež mali zväziť ako súčasť procesu voľby politickej a ekonomickej budúcnosti Európy.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

Poľnohospodárstvo

Príkladom spoločnej funkcie EÚ, ktorá však neslúži žiadnemu spoločnému účelu, je spoločná poľnohospodárska politika. Neexistuje nijaký dôvod na koordináciu poľnohospodárskej politiky jednotlivých vlád a pri jej poskytovaní sú žiadne úspory z rozsahu. Švajčiarska vláda spôsobuje svojou vlastnou poľnohospodárskou politikou dosť škody aj bez toho, aby krajina bola členom EÚ. Ďalším rizikom spoločnej poľnohospodárskej politiky je to, že môže zmať vyhladky na úspech kola viacstranných rokovaní o obchode, ktoré sa začali v Doha. Mnohé chudobnejšie krajiny sveta totiž budú mať pramálo dôvodov na voľné prijímanie exportu a investícií z priemyselne vyspelých krajín, ak nám nebudú môcť predávať svoje poľnohospodárske produkty. Výdavky na spoločnú poľnohospodársku politiku v súčasnosti tvoria približne polovicu rozpočtu EÚ. Prvým krokom k tomu, aby sa z Únie stal významný „regionálny“ hráč,³⁾ by bolo odbúranie spoločnej poľnohospodárskej politiky, možno výmenou za zvýšenie výdavkov na tie služby, pri ktorých je možné dosiahnuť významné úspory z rozsahu.

Obrana

Prípad tradičnej obrannej aliancie vychádza z geometrie: náklady na obranu rastú s obvodom plochy, ktorá má byť bránená. Počet bránených osôb rastie s rozlohou plochy, ktorá má byť bránená. A pomer obvodu k ploche klesá s rozlohou tejto plochy (napríklad štvorec má pomer obvodu k rozlohe rovný štyrom, delené dĺžkou každej strany). Takže náklady na obranu prepočítané na jednu osobu klesajú s počtom ľudí nachádzajúcich sa na bránenom území.

V tomto zmysle bola Severoatlantická aliancia (NATO) tradičnou alianciou organizovanou na obranu západnej Európy pred Sovietskimi ovládanou Varšavskou zmluvou. Dnes, po rozpade Sovietskeho zväzu a Varšavskej zmluvy a po prijatí ďalších ôsmich členov, sa NATO ťažšie definuje. Ďalšou významnou zmenou je to, že vlády členských krajín sa čoraz viac obávajú vojenských alebo teroristických hrozieb zo strany nečlenských krajín. Popri všetkých týchto zmenách nedošlo k zmene charty NATO.

Článok V. zaväzuje každú členskú krajinu reagovať na útok na hoci ktorú členskú krajinu. To pravdepodobne zvyšuje riziko vojny medzi NATO

³⁾ Myslí sa „regionálny“ hráč z globálneho pohľadu [pozn. ed.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

a Ruskom, keďže teraz sú členmi NATO aj tri pobaltské krajiny hraničiace s Ruskom. V každej z týchto krajín žije významný počet etnických Rusov a spor s Ruskom o ich postavenie alebo menšie pohraničné spory zvyšujú riziko vojny s Ruskom pre otázky, ktoré nie sú predmetom spoločných obáv ostatných vlád členských štátov. Tieto tri pobaltské krajiny zjavne znamenajú pre NATO viac záväzkov ako prínosov. To je pravdepodobne aj prípad Ukrajiny.

NATO tiež uplatňuje implicitné vágne pravidlo „konsenzu“ pri schvaľovaní vojenských operácií mimo územia jeho členov. To sa niekedy interpretovalo tak, že ak bude ktorákoľvek vláda členskej krajiny – dnes už napríklad aj Slovensko – dôrazne proti vojenským operáciám NATO mimo územia členských štátov, môže túto operáciu vetovať. Aj keď zvyčajne sa to vysvetľovalo tak, že účasť vlády ktoréhokoľvek členského štátu na takých vojenských operáciách ako v Afganistane závisí iba od súhlasu tejto vlády.

Myslím si, že zachovanie životaschopnosti NATO v situácii, ktorá je dnes veľmi odlišná od okolností, ktoré viedli k vzniku NATO, bude závisieť od zmeny tak článku V., ako aj pravidla konsenzu. Navrhujem, aby schválenie reakcie NATO na útok na členskú krajinu alebo na vojenskú operáciu mimo územia členských krajín podliehalo rovnakému pravidlu duálnej väčšiny: schválenie akéhokoľvek typu vojenskej reakcie NATO by si vyžadovalo súhlas vlád štyroch zo šiestich najväčších členských krajín a dvoch tretín všetkých ostatných vlád členských krajín. Súhlas vyjadrený podľa tohto pravidla by potom zaväzoval vlády všetkých členských krajín. To by chránilo NATO pred povinnosťou brániť akúkoľvek členskú krajinu bez súhlasu väčšiny vlád malých aj veľkých členských krajín. Tiež by to chránilo NATO pred možnosťou jednej alebo zopár vlád členských krajín vetovať operácie NATO mimo územia členských štátov. Ak by nedošlo k takejto alebo podobnej zmene v schvaľovacích pravidlách, tak by som podporoval vystúpenie USA z NATO a nechal by som Európanov, aby si zvolili takú obrannú alianciu, ktorá najlepšie slúži ich záujmom.

Environmentálna politika

Mnohé environmentálne vplyvy často nerešpektujú štátne hranice. Preto by nejaké regionálne spoločenstvo alebo vlády mali stanoviť spoločné normy pre všetky oblasti životného prostredia, ktoré majú významný cezhraničný dosah. V tomto prípade by viacúčelová aliancia alebo vláda bola pravdepodobne lepšia než dobrovoľné environmentálne zoskupenie. Je totiž nutné zahrnúť aj krajiny, ktoré sú zdrojom znečistenia, a ktoré by sa inak nemuseli pripojiť k dobrovoľnej environmentálnej aliancii.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

EÚ už má komplikovaný systém environmentálnych predpisov dvoch typov: nariadenie je záväzné pre všetky strany a platí priamo bez akýchkoľvek ďalších krokov národných vlád. Naopak, smernica je záväzná pre členské štáty pokiaľ ide o výsledok, ktorý sa má dosiahnuť, ale necháva im na výber formu a metódu, ktorú prijmú, aby realizovali ciele EÚ v rámci ich vnútorného právneho poriadku. Toto je primeraný rámec pre environmentálne normatívy, skrýva však v sebe dve výzvy: európske environmentálne predpisy by mali v čo najväčšej miere uvádzať ciele, ale nie prostriedky. Je dôležité obmedziť takéto predpisy na tie oblasti životného prostredia, ktoré majú významný cezhraničný dosah, pričom v kompetencii národných vlád by sa ponechali také otázky ako normy pre pitnú vodu, pravidlá hospodárenia v lesoch a podobne.

Obchodná politika

Väčšia oblasť, ktorá sa riadi spoločnými pravidlami obchodu, vytvára úspory z rozsahu, a to z dôvodu, ktorý ako prvý uviedol Adam Smith, že: „potenciálna delba práce je závislá od veľkosti trhu“. Z tohto dôvodu bolo pôvodnou a najhodnotnejšou službou EÚ určenie pravidiel pre veľkú regionálnu colnú úniu bez vnútorných obmedzení pohybu tovarov, služieb, práce a kapitálu. Tieto pravidlá sa navyše rozšírili aj na štyri nečlenské krajiny.

Napriek tomu čelí obchodná zóna EÚ dvom veľkým problémom:

Jeden problém je spoločný pre všetky bilaterálne alebo regionálne dohody o voľnom obchode, ktoré sa vzťahujú buď na viacstrannú dohodu, alebo na jednostranné zníženie colných bariér: tieto dohody spôsobujú preferovanie najefektívnejšieho producenta regiónu pred najefektívnejším producentom na svete, čo zodpovedá spoločnému vonkajšiemu clu. Tento účinok ako prvý zistil Jacob Viner v roku 1950.⁴⁾ Preto akákoľvek bilaterálna alebo regionálna dohoda o voľnom obchode zahŕňa kompromis medzi mierou expanzie obchodu a presmerovaním obchodu, pričom ich pomer závisí od výšky cla a od toho, či súčasťou dohody je aj najefektívnejší výrobca na svete. Z tohto dôvodu rozhodnutie vlády USA rozširovať bilaterálne dohody o voľnom obchode nie je ekonomicky odôvodnené, lebo tieto dohody pravdepodobne spôsobia skôr presmerovanie obchodu než jeho expanziu.

---

⁴⁾ Viner, Jacob: *The Customs Union Issue*, 1950.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

Hlavným špecifickým problémom EÚ však je, že pre vládu je ťažké pripojiť sa k tejto oblasti bez znášania zodpovedajúcej časti nákladov spojených so všetkými činnosťami EÚ. Napríklad Severoamerická zóna voľného obchodu (NAFTA) má približne rovnaký celkový HDP ako EÚ, ale funguje bez problémov iba s niekoľkými výbormi na urovnávanie sporov – žiadny rozpočet, žiadna byrokracia a žiadny Brusel! Napriek tomu si väčšina vlád, ktoré boli v Európskej zóne voľného obchodu (EFTA), zvolila pripojenie k EÚ, čo podľa mňa nemohlo byť v ich záujme. Keby som bol zástupcom niektorej európskej krajiny, tak jednou z mojich priorít by bolo obnovenie alebo zachovanie takého členstva v Európskej zóne voľného obchodu, ktoré si nevyžaduje členstvo v EÚ.

Menová politika

Úspory z rozsahu vyplývajúce z pristúpenia krajiny k spoločnej mene spočívajú v znížení transakčných nákladov pri obchodovaní s touto krajinou. Avšak tieto úspory sú v konečnom dôsledku obmedzené zvýšenou pravdepodobnosťou veľkého asymetrického šoku, ktorého náklady sú podstatne vyššie, keď neexistuje pružný výmenný kurz. Primárny problém Európskej menovej únie (EMÚ) je ten, že nemá žiaden z atribútov dobre fungujúcej menovej únie:

- ekonomiky a hospodárske politiky krajín EMÚ sú príliš rôznorodé na to, aby nepodliehali veľkému asymetrickému šoku,
- medzi krajinami EMÚ je veľmi nízka mobilita pracovnej sily,
- medzi krajinami EMÚ je veľmi nízka miera fiskálneho prerozdelenia, ktorá vplýva na zmeny v príslušných mierach nezamestnanosti.

Tieto skutočnosti by však nemali prekvapovať. USA nemali dobre fungujúcu spoločnú menu 150 rokov – až pokým v tridsiatych rokoch minulého storočia nevzniklo federálne poistenie v nezamestnanosti a dopyt po pracovnej sile počas II. svetovej vojny neprelomil bariéry pohybu pracovnej sily z juhu na sever.

Potenciálne problémy EMÚ možno najlepšie ilustrovať na kolapse európskeho mechanizmu výmenných kurzov (ERM) v septembri 1992. Vtedy bolo najväčším asymetrickým šokom opätovné zjednotenie Nemecka, ktoré presmerovalo čistý vývoz kapitálu zo západného Nemecka do východného Nemecka na jeho obnovu. V dôsledku toho meny všetkých periférnych krajín EÚ od Fínska po Grécko značne devalvovali svoje meny voči nemeckej marke. To spôsobilo, že v niektorých krajinách došlo k výraznému nárastu úrokov alebo

---

 NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

 WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

---

k ešte väčšiemu zapojeniu devízových rezerv do márných pokusov o udržanie úrovne ich výmenných kurzov. V tom čase som predpovedal, že miera nezamestnanosti v krajinách, ktoré devalvovali voči marke, poklesne v porovnaní s nezamestnanosťou v krajinách, ktoré si svoj výmenný kurz voči marke zachovali. To sa skutočne potvrdilo. Navyše ma trochu prekvapilo, že v tých krajinách, ktoré devalvovali voči marke, sa výraznejšie nezvýšila inflácia.

Odhadujem, že EMÚ sa do desiatich rokov rozpadne. Veľká Británia, Dánsko a Švédsko naďalej odmietajú členstvo v EMÚ. Medzi významnými politikmi v niektorých vláдах členských krajín sa už potichu hovorí o reštrikciách EMÚ v menovej a daňovej politike. Najväčší asymetrický šok, ktorý hrozí, vyplýva z rozdielov medzi dôchodkovými a zdravotnými systémami poistenia v členských krajinách. Vlády, ktoré sľubujú štedré dôchodky a zdravotnú starostlivosť v krajinách s klesajúcim počtom obyvateľov, budú najzraniteľnejšie. To bude čoraz zrejmejšie potom, ako za pár rokov začnú odchádzať do dôchodku prvé silné populačné ročníky po II. svetovej vojne. Tieto vlády budú nevyhnutne čeliť niektorej kombinácii zvyšovania daní⁵⁾ a redukcii garantovaných dôchodkov a dávok v zdravotnej starostlivosti. Na druhej strane, štáty s nižšou mierou vládou garantovaných sociálnych dávok a s relatívne mladou a počtom rastúcou populáciou budú mať počas najbližších desaťročí oveľa menej problémov. Nevieam, ako by EMÚ mohla prežiť tento asymetrický šok.

Krajinám, ktoré sa nedávno pripojili k EÚ, ale ešte sa nepripojili k EMÚ, odporúčam, aby toto rozhodnutie odložili na čo najneskoršiu dobu. Tie vlády, ktoré už v EMÚ sú, by mali zvážiť, aké majú možnosti reagovať na väčší asymetrický šok. Tým vládam, ktoré si ešte nevytvorili odborné zázemie, inštitúcie a dobré meno zodpovednou nezávislou menovou politikou, vrelo odporúčam vytvoriť menovú úniu s krajinou, ktorá má najlepšiu menu spomedzi ich najvýznamnejších obchodných partnerov. Celkovo platí, že väčšina krajín funguje najlepšie vtedy, keď majú zodpovednú nezávislú menovú politiku a flexibilný výmenný kurz.

Vedecký výskum

Úspory nákladov v oblasti vedeckého výskumu sú výsledkom vnútorných obmedzení, ktoré sú vlastné súkromným a verejným inštitúciám. Tie im bránia získať všetky výhody z výskumu. V tomto zmysle je veľká časť výskumu celosvetovým verejným statkom.

---

⁵⁾ Myslí sa daní a sociálnych odvodov [pozn. ed.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

Hlavný nástroj Európskej únie na financovanie výskumu a vývoja vo vede, technike a technológii je Rámcový program. Od jeho vzniku v roku 1984 sa tento program značne rozrástol, pokiaľ ide o jeho predmet aj rozsah. Akýkoľvek právny subjekt z členských štátov a niektorých ďalších krajín môže požiadať o podporu a získať ju. Rozpočet EÚ na tento program na štvorročné obdobie, ktoré sa končí v roku 2006, predstavuje 19 miliárd eur. Rozpočet na najbližšie štyri roky nebol ešte určený, ale Európska komisia navrhla, aby sa oproti dnešnému stavu zdvojnásobil. Nemal som príležitosť vyhodnotiť výsledky tohto programu, ale určite sú cennejšie než napríklad výsledky nehoráznej a oveľa vyššej podpory EÚ pre poľnohospodárstvo.

Záverečný komentár

Členstvo európskeho národného štátu v ľubovolnej z týchto piatich foriem selektívnej funkčnej integrácie môže, ale nemusí byť prínosom pre jeho obyvateľov. Okrem toho nie je dôvod veriť tomu, že účasť na väčšine z týchto foriem závisí od účasti na jednej alebo viacerých iných formách. Inými slovami, existuje niekoľko efektívnych možností funkčnej krížovej integrácie. Preto by nemalo existovať žiadne očakávanie alebo požiadavka, ktoré by smerovali k tomu, že účasť v ktorejkoľvek z týchto oblastí by mala byť závislá od účasti v inej oblasti. Jedinou výnimkou z tohto záveru je, že environmentálnu politiku by malo riešiť čo najširšie regionálne združenie alebo vláda. Pravdepodobne by malo ísť o takú inštitúciu, ktorá určuje pravidlá obchodu, aby sa do nej začlenili všetky krajiny regiónu, ktoré môžu byť čistými exportérmi environmentálnych problémov.

IV. SPOLOČENSTVO EURÓPSKÝCH NÁRODNÝCH ŠTÁTOV

Ďalším krokom k regionálnej integrácii by mohlo byť viacúčelové spoločenstvo európskych národných štátov, ktoré Václav Klaus navrhol pomenovať Organizácia európskych štátov. Jeho členmi by boli jednotlivé národné štáty a spoločenstvo by bolo vedené ich zástupcami. Neexistovalo by v ňom spoločné občianstvo či priame voľby tých, ktorí ho budú riadiť. Východiskom zastúpenia by bola rovnosť medzi členskými štátmi, alebo – čo je realistickejšie – podľa počtu obyvateľov. Spoločenstvo by však nemalo právomoc zdaňovať a príspevky členských štátov by boli priamo

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

úmerné miere ich zastúpenia. Počiatočné právomoci spoločenstva by boli obmedzené na tie, ktoré by boli uvedené v zakladajúcej zmluve, a akýkoľvek nárast týchto právomocí by podliehal schváleniu všetkými členskými štátmi. A napokon, každá vláda potrebuje nejakú poistku proti zneužívaniu právomocí, ktoré jej boli zverené. To by sa dalo najlepšie dosiahnuť dvomi opatreniami:

- Akákoľvek väčšina členských štátov by mala právomoc anulovať akékoľvek opatrenie zástupcov spoločenstva bez ohľadu na mieru zastúpenia tých, ktorí toto opatrenie podporujú. V dôsledku toho by muselo byť každé opatrenie spoločenstva schválené tak vážnou väčšinou (podľa počtu obyvateľov), ako aj väčšinou členských štátov.
- Každý členský štát by mal právomoc zo spoločenstva vystúpiť prostredníctvom schválenej procedúry, ktorá si nevyžaduje súhlas ostatných členských štátov.

Prvé z týchto opatrení by zabránilo tomu, aby spoločenstvo bolo ovládané svojimi najväčšími členmi. Druhé opatrenie by chránilo každý členský štát pred opatreniami, ktoré by eliminovali jeho čistý prínos z členstva.

Najvýznamnejšími krokmi od súčasnej EÚ k tejto obmedzenej forme združenia štátov by bolo to, že by sa zrušili viaceré zmluvy, počnúc Jednotným európskym aktom, zmenilo by sa zastúpenie v Rade EÚ z rovnosti zastúpených členských štátov na zastúpenie priamo úmerné počtu obyvateľov, Rade by sa umožnilo navrhovanie legislatívy a zrušil by sa Európsky parlament.

V. EURÓPSKY ŠTÁT

Navrhovaná euroústava by v prípade jej prijatia bola podstatným krokom smerom k európskemu štátu. Nevidím dôvod na založenie európskeho štátu, ale je na Európanoch a nie na ich priateľovi z Ameriky, aby o tom rozhodli. Primárna podmienka, ktorá by mohla viesť k európskemu štátu, by boli medzinárodné udalosti vedúce k spoločným obavám Európy. Tie by smerovali k jednotnej zahraničnej a obrannej politike, ktorá by bola nezávislá od USA. V takom prípade by bol primárnou intelektuálnou výzvou návrh ústavy pre Európsku republiku, kde by ústava chránila európsky štát pred zneužívaním moci členskými štátmi

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

a naopak.⁶⁾Ten druhý cieľ by bol primerane zabezpečený Radou Európskej Únie s rovnocenným zastúpením členských štátov a jej pravidlom dvojakej väčšiny. V ústave Európskej únie by sa však malo zväziť niekoľko významných zmien skôr, než bude opätovne predložená na ratifikáciu:⁷⁾

1. Vzťah medzi Úniou a členskými krajinami nie je dostatočne definovaný. Napríklad jeden článok ustanovuje, že „právomoci, ktoré na Úniu neboli v ústave prenesené, zostávajú právomocami členských štátov“ (čl. I-11-2). Ale hneď ďalšia veta ustanovuje, že „...v oblastiach, ktoré nepatria do jej výlučnej právomoci, môže Únia konať, len ak ...ciele zamýšľané touto činnosťou ...z dôvodu rozsahu alebo účinkov navrhovanej činnosti možno lepšie dosiahnuť na úrovni Únie“ (čl. I-11-3). Táto veta poukazuje na to, že Únia by mohla vykonávať niektoré kompetencie mimo jej výlučnej pôsobnosti, ak nejaký neurčený orgán rozhodne, že Únia by to mohla robiť lepšie než členský štát. To je otvorená pozvánka k zvyšovaniu právomocí Únie.

2. Komisia má priveľké právomoci. Jeden článok hovorí, že „legislatívne akty Únie môžu byť prijaté len na základe návrhu Komisie, pokiaľ ústava neustanovuje inak“ (čl. I-26-2) Toto je mimoriadne znepokojujúce ustanovenie. Exekutíva nemá žiadnu komparatívnu výhodu pri posúdení nutnosti a formulácii novej legislatívy a toto ustanovenie dáva Komisii obrovskú výhodu prvého ťahu. Aj ďalší článok posilňuje úlohu Komisie: „...členovia Komisie nesmú žiadať ani prijímať pokyny od žiadnej vlády alebo orgánu“ (čl. I-26-7). Až sa čudujem, prečo by ktokoľvek chcel pôsobiť v Európskom parlamente.

3. Celá Charta základných práv by mala byť nahradená zoznamom politických a ekonomických práv voči štátu. Malo by ísť o zoznam, ktorý by sa viac podobal americkej Listine práv. Charta je podrobným zoznamom nárokov voči štátu pokiaľ ide o také služby ako vzdelávanie, bezplatné sprostredkovanie práce, platená materská dovolenka, dávky sociálneho zabezpečenia a služieb, pomoc pri výstavbe bývania, preventívna zdravotná starostlivosť, služby všeobecného ekonomického záujmu a vysoká úroveň ochrany životného prostredia a spotrebiteľa. Pokiaľ členské štáty nebudú mať nezávislú právomoc určovať skladbu verejných služieb a požiadaviek na ich dostupnosť, Európska únia sa stane obrovským

⁶⁾ Niskanen, William A.: „On the Constitution of a Compound Republic“, *Constitutional Political Economy* 10 (2), 1999.

⁷⁾ Niskanen, William A.: „Advice by a Friendly American on the Proposed Constitution for the European Union“, *Revista di Politica Economica*, júl – august 2004.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

WILLIAM A. NISKANEN: ALTERNATÍVY POLITICKEJ A EKONOMICKEJ BUDÚCNOSTI EURÓPY

harmonizovaným sociálnym štátom. To odsunie členské štáty do limitovanej pozície – ich úlohou bude „...zabezpečovanie územnej celistvosti štátu, udržiavanie verejného poriadku a zabezpečovanie národnej bezpečnosti“ (čl. I-5-1).

VI. ZÁVER

Keby som bol Európanom, zdieľal by som niektoré dôvody, ktoré by vo mne posilňovali vieru v dokonalejšiu Úniu. Budte však opatrní, pokiaľ ide o akúkoľvek významnejšiu politickú štruktúru, ktorú vám predložia na schválenie. Naozaj chcete ústavnú zmluvu medzi členskými štátmi? Alebo skôr niečo, čo sa podľa mňa podobá viac na ústavu pre európsku vládu? Ak aj podporujete najdôležitejšie ustanovenia navrhovanej ústavy, dbajte zvlášť na to, aby ústava obmedzila právomoci Európskej únie na vymedzenie jej vlastných kompetencií, lebo každá vláda sa bude snažiť o získanie širších právomocí, ako jej boli vymedzené na začiatku. Časom sa preukázateľne nedokonalá Európa národných štátov môže ukázať ako lepšie prostredie na ochranu slobody než prijatie navrhovanej ústavy v dobrej viere v dokonalejšiu Európsku úniu.

*Prednáška v rámci CEQLS, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika,
Bratislava, 8. 12. 2005*

TED ABRAM

Smutné dejiny sociálneho systému v USA

The Sad History of Welfare in the U.S.A.

Ted Abram: výkonný riaditeľ American Institute for Full Employment od roku 1990 a člen rady poradcov Center for Global Economic Growth. Počas výkonu svojej funkcie precestoval mnoho štátov USA ako zástanca a propagátor sociálnej reformy. Pán Abram získal bakalársky titul z ekonómie na University of Oregon, vysokoškolské vzdelanie v odbore ekonómia zavŕšil vo švédskom Štokholme a doktorát z práva získal na Willamette University College of Law. Než sa stal výkonným riaditeľom American Institute for Full Employment, pracoval 16 rokov ako sudca súdneho obvodu štátu Oregon.

Ted Abram: executive director of the American Institute for Full Employment since 1990 and member of the Board of Senior Advisors of the Center for Global Economic Growth. During his tenure, Mr. Abram has traveled the country advocating welfare reform. Mr. Abram earned a B.S. in Economics from the University of Oregon and completed graduate work in economics in Stockholm, Sweden, before receiving his J. D. from Willamette University College of Law. Prior to joining the American Institute, Mr. Abram served 16 years as a Circuit Court Judge for the State of Oregon.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

I. Úvod

Pomoc chudobným a nezamestnaným mala v dejinách USA mnohé formy. Vládne programy pre odkázaných a chudobných boli v 19. storočí výrazne ovplyvnené sociálnym zákonodarstvom vtedajšieho Anglicka (*Poor Laws*), boli teda založené na miestnych spoločenstvách. Popri vládných programoch existovali početné svojpomocné organizácie, ktoré sa starali o chorých, nezamestnaných a siroty.

II. VZOSTUP A PÁD SOCIÁLNEHO ŠTÁTU V USA

Veľká hospodárska kríza v tridsiatych rokoch 20. storočia spôsobila značnú nezamestnanosť a federálna vláda začala intervenovať vytváraním pracovných programov a programov sociálnej pomoci. Federálne programy boli na začiatku malé a obmedzovali sa na vdovy a siroty.

Súčasne s príchodom federálnej podpory sa začala akceptovať viera v efektivitu vlády pri preškoľovaní a zmene života ľudí. Pod vplyvom Hegela a tzv. *Progresívnej éry*¹⁾ vznikla predstava, že nezainteresovaní úradníci by mohli ľudí učiť a formovať tak, aby sa stali lepšími občanmi. Vzdelaný úradník mohol Američanov lepšie školiť a vychovávať. Mohol vraj priniesť organizovanými usmerneniami zlepšenie pomoci poskytovanej rodinami a komunitnými spoločenstvami.. Americké univerzity začali vychovávať a školiť sociálnych pracovníkov, ktorí mali pomáhať chudobným.

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia prezident Kennedy v obavách z pretrvávajúcej chudoby černochoch uveril, že v Amerike je štruktúrna chudoba. V roku 1964 prezident Johnson vyhlásil chudobe vojnu. Federálna vláda vypracovala množstvo zbytočných vzdelávacích a výchovných programov. Kombinácia peňazí, sociálnych pracovníkov a pocitu viny medzi príslušníkmi strednej vrstvy naštartovala tzv. *Veľkú spoločnosť* (masívny balík zmien v sociálnej oblasti počas pôsobenia prezidenta USA

¹⁾ Pojem „*progresívna éra*“ označuje obdobie sociálnych pseudo-reforiem v USA, trvajúce od roku 1890 do 1920. Viac napríklad na adrese: http://en.wikipedia.org/wiki/Progressive_era [pozn. ed.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

L. B. Johnsona, ktoré posilňovali vplyv štátu.²⁾ Chudoba v Amerike mala byť zlikvidovaná. Americkí konzervatívci aj liberáli podporovali výchovu chudobných k sebestačnosti. Popri vzdelávacích programoch sa zvýšil aj objem sociálnych dávok, ktoré si napokon mohla nárokovať každá nezamestnaná osoba s dieťaťom v nemanželskom zväzku.

Výsledky boli zničujúce. Vzdelávacie programy obvykle zlyhávali pri vytváraní pracovných zručností, ktoré by ľuďom pomáhali pracovať. Navyše, neexistoval tlak vlády na to, aby si príjemcovia sociálnej pomoci hľadali prácu. Hovorilo sa o sebestačnosti, ale neexistoval imperatív získania práce. Štedré sociálne a zdravotné dávky sa považovali za lepšie než práca s nízkym nástupným platom. Do pracovného procesu sa zapájalo málo ľudí a počet klientov sociálneho systému ustavične rástol.

Garantovanie sociálnych a zdravotníckych dávok pre osoby s nemanželskými deťmi znamenalo, že sa výrazne zvýšil počet detí, ktoré vychoval iba jeden rodič. Deťom z neúplnej rodiny sa však v ich sociálnom, emocionálnom a vzdelanostnom vývoji obvykle menej darí. Mnohí dospelí a ich deti uviazli v závislosti od alkoholu a drog. Niekoľko generácií detí nedosiahlo stupeň vývoja, aby sa stali občanmi spôsobilými na život v americkej spoločnosti.

Americká stredná vrstva sa stala lahostajnou voči potrebám chudobných. Pri rozsiahlom súbore vládnych programov stredná trieda argumentovala tým, že sociálne problémy riešia profesionálni sociálni pracovníci. A americká stredná vrstva tak prakticky ignorovala problém chudoby. Zavedenie vládnych programov spôsobilo, že svojpomocné organizácie miestnych spoločenských ráj chradli a napokon v podstate vymizli.

V osemdesiatych rokoch minulého storočia Amerika ešte stále verila, že vzdelávanie a výchova by mohli vyriešiť problém chudoby. Silnelo však vedomie, že vojna proti chudobe zlyháva, hoci neexistovala zhoda v tom, čo a prečo zmeniť. Americkí liberáli volali po zmene vzdelávacích programov a zopár konzervatívcov žiadalo pracovné programy. Rozsiahly aparát sociálnych pracovníkov a zúčastnení univerzitní profesori sa najnaliehavejšie dovoľávali diferencovaného prístupu k vzdelávaniu, a intelektuálna debata o liečení chudoby stagnovala a oddŕaľovala sa. Avšak politici na štátnej úrovni predvídali hroziacu finančnú krízu s dramatickým zvýšením nákladov na sociálny štát a zdravotnú starostlivosť. V roku 1988 umožnil zákon na podporu rodiny experimentovanie jednotlivých štátov v oblasti pracovných programov.

²⁾ „*Velká společnost*“ je názov pre masívny balík zmien v sociálnej oblasti počas pôsobenia prezidenta USA L. B. Johnsona, ktoré posilňovali vplyv štátu. O Veľkej spoločnosti viac napríklad v Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, 1991 a na http://www.en.wikipedia.org/wiki/Great_Society [pozn. ed.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

III. ZMENY K PROGRAMOM ZAMERANÝCH NA OSOBNÚ ZODPOVEDNOSŤ

Modely podpory podmienenej prácou boli úspešné a viedli k zákonu o zosúladiení osobnej zodpovednosti a pracovných príležitostí (The Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act) z roku 1996. Táto reforma dala štátom možnosť realizovať pracovné programy, nastaviť časové limity vyplácania sociálnych dávok a určiť strop dávok pre ženy s ďalšími deťmi, odchýlky od základných dávok a sankcie (penále) za neúčast'. Úradníci a univerzitné elity si opäť raz boli istí, že pracovné programy by zlyhali a deti a rodiny by za to tvrdo pykali. Mýlili sa. Sociálna reforma podľa zákona z roku 1996 určila časové limity a vyžadovala prácu, a tak zmenila správanie ľudí. Poberatelia sociálnych dávok, prevažne ženy, si našli zamestnanie a ich príjmy vzrástli. Keďže príjmy sa zvýšili, poklesla miera chudoby matiek a ich detí. Explozívny rast mimomanželských pôrodov a pôrodov tínedžeriek sa zastavil.

Čo spôsobilo túto zmenu správania? Požiadavka práce, časové limity, odvykacie programy a vysoké postihy za neúčast'. Namiesto života na podpore z verejných zdrojov ľudia začali byť produktívni a dokázali riadiť svoj život.

IV. ZÁVER

Kde je Amerika dnes? Federálna vláda nedávno schválila prísnejšie požiadavky na prácu a vyššie postihy. Výskumy dokazujú, že práca, časové limity a sankcie vplývajú na správanie. Federálna vláda od štátov vyžaduje, aby vzrástla účasť na prácach. Dnes, pri priaznivých výsledkoch, málo politikov a univerzitných profesorov predpovedá pohromu.

Popri dôraze, ktorý na prácu kladie vláda, začínajú aj mimovládne (svetské aj cirkevné) organizácie vytvárať samostatné programy. Zameriavajú sa na celkovú osobnosť človeka ako takého a vytvárajú skupiny odborníkov, ktorí chudobných inštruujú. Často pracujú s najťažšími prípadmi, bezdomovcami a osamelými ľuďmi. Najúčinnnejšie sú programy, ktoré budujú jednoduché pracovné zručnosti, ako sú čestnosť, spoľahlivosť, zdvorilosť a spolupráca. Ešte dôležitejšie je, že tieto komunitné organizácie poskytujú inštruktorov, ktorí klientom pomáhajú pri prechode do zamestnania. Mentoring má veľa podôb. Kimi Gray, niekdajšia poberateľka dávok, inštruovala

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

svojich kolegov svojpomocne a úplne sama. Svetská pracovná agentúra Cincinnati Works má školiteľov, ktorí zaúčajú, umiestňujú a sledujú počínanie svojich klientov v zamestnaní. Jobs for Life používa na školenie ľudí pre pracovné zaradenie biblický text a člen cirkvi potom „sprevádza“ klienta 18 mesiacov v procese prechodu k práci a nezávislému životu. Tieto skupiny dosahujú výborné výsledky pri hľadaní a udržaní zamestnania ich klientov.

Inštruktor je „sused“, ktorý človeka sprevádza a poskytuje mu rady. Inštruktor je priateľ, ktorý pomáha človeku robiť vlastné rozhodnutia týkajúce sa práce, výchovy, rodiny a spoločensva. Inštruktor je viac než len sociálny pracovník, ktorý bol pôvodne vedený k tomu, aby tvaroval lepšieho občana. Je to priateľ, ktorý pomáha priateľovi, aby získal potrebné návyky a vyrovnal sa s nástrahami života.

Čo spôsobilo oživenie inštruktorov a svojpomocných organizácií? Spoločenstvo (obyčajní ľudia, nie politici, akademici alebo analytici) uznalo, že ich susedia boli vedení k životu v ľahostajnosti a neúčte k sebe samým. Ľudia, ktorí si všimli problémy svojich susedov, začali svojich priateľov učiť a pustili sa do vytvárania organizácií.

Prečo zlyhal vládny program? Amerika minula na vojnu proti chudobe dvojnásobok toho, čo minula na vybojovanie druhej svetovej vojny, ale zlyhala pritom a poškodila celé generácie dospelých a detí. Zlyhala, lebo vychádzala z nesprávnych predpokladov. Nezainteresovaný štátny sociálny pracovník nemôže vytvoriť lepšieho občana. Nech už je program v rukách rodičov, rodiny a spoločensva akýkoľvek „nesystematický“, má vyššiu kvalitu než systém skoncipovaný a prevádzkovaný vládou. Nevie, kedy vybledol obraz nezainteresovaného sociálneho pracovníka – pravdepodobne za Fordovej vlády v polovici sedemdesiatych rokov. Bohužiaľ, odvtedy inštitucionalizovaná byrokracia posunula diskusiu od nutnosti tvarovania a produkcie vzorových občanov k ľuďom s nízkymi príjmami a materiálnymi potrebami. Mantrou sa stala nespravodlivosť a nevhodnosť kapitalizmu.

Inštitúcie sú veľmi silné a vládne inštitúcie sú ešte silnejšie. Majú monopol moci. Používajúc svoj vplyv a silu, štátny a federálny sociálny aparát sa pasoval za ochrancu chudoby. Vypracovávalo sa čoraz viac pravidiel a nariadení, ktoré zo zákona garantovali príjem a zdravotnú starostlivosť pre všetkých nezamestnaných rodičov žijúcich mimo manželského zväzku. A, samozrejme, pribudlo množstvo ďalších služieb, zameraných napríklad na podporu bývania či stravy.

Napokon sa štátne sociálne inštitúcie stali úradmi. Ich pracovník overil nárok a sledoval poberanie dávok a používanie služieb. S klientmi nezaobchádzali ako s jednotlivcami, ale ako s členmi skupiny, ktorá vznikla v súlade so zákonmi a predpismi.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

Navyše, vládne programy zlyhali aj preto, lebo sociálni pracovníci neverili, že ich klienti by mohli robiť pokroky. Úradník posilňoval v klientovi dojem neschopnosti. Naopak, Kimi Gray, ktorá priviedla celú susedskú komunitu od sociálnej odkázanosti k produktívnemu a nezávislému životu, vedela, že jej negramotní susedia by sa mohli stať prínosom. Zakladateľ Cincinnati Works Dave Philips prišiel veľmi rýchlo na to, čo Kimi Gray pochopila inštinktívne. Cincinatti Works takmer zlyhalo, lebo školiteľ, ktorý umiestňoval ľudí do zamestnania, neveril, že by mohli uspieť. Keď Philips našiel školiteľov, ktorí verili, že ich priatelia by mohli uspieť, uspelo aj Cincinnati Works. Práve preto je „susedský mentoring“ taký úspešný. Je totiž postavený na viere, že všetci ľudia majú svoju cenu a schopnosti a všetci ľudia môžu napredovať.

Aká je budúcnosť pomoci chudobným v Amerike? Nevieam. Amerika nemá jasnú predstavu o budúcnosti sociálneho systému. Pokiaľ ide o úlohu vlády, výsledky a akademické analýzy hovoria v prospech programov zameraných na prácu, časové limity a sankcie. Bushova administratíva a niekoľko vplyvných členov Kongresu boli schopní presadiť nedávne zmeny. Veľký odpor však kladú štátni sociálni pracovníci, ktorí chcú naďalej poskytovať dávky a služby. Byrokrati neuhnú a budú pribojní v obrane svojho „poverenia“, ktoré im dáva zákon. Žiaľ, inštitucionálny vplyv poskytovateľov sociálneho zabezpečenia je väčší, než americkí voliči vôbec tušia.

Určite budú silnieť komunitné organizácie. Napokon, finančné bremeno bude nútiť štáty, aby hľadali alternatívy a rušili úradnícke aparáty, ktoré pôsobia v sociálnom systéme. Je možné, že federálna vláda v tejto oblasti pravdepodobne prestane pôsobiť úplne a Amerika sa vráti k systému organizácií pomocou miestnych samospráv a svojpomocných organizácií. Žiaľ, nestane sa tak dosť skoro pre chudobných, ktorí boli vlákaní a uviazli v pasci nefunkčného systému.

V. PRÍLOHA – ÚSPEŠNÉ PRÍKLADY

Kimi Gray

Kimi bola mohutná žena afroamerického pôvodu. V devätnástich rokoch mala päť detí a v jej živote ani v živote jej detí nebol stály partner. Keď mala asi tridsaťpäť, žila v Kenilworth Parkside v zničenom sociálnom byte, ktorý bol preplnený nevzdelanými a nezamestnanými matkami s mnohými deťmi. Muži tu príležitostne navštevovali svoje priateľky a obvykle so sebou prinášali drogy a násilie.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

Kimi rozpoznala, že práca je nevyhnutným predpokladom slobody a samostatnosti jednotlivca. Preto vzdelávala, organizovala a viedla svojich susedov od chudoby k produktívnosti. Vďaka nej sa z používateľov sociálnych bytov stali ich vlastníci. Kimi vyviedla svojich klientov zo strachu do života v stabilnom a dynamickom spoločenstve. Deti bez otcov získali otcov, ktorí prevzali za svoje deti zodpovednosť. Kimi Gray pomáhala jednotlivcom, rodinám a svojej komunite, aby sa stali produktívnymi a dokázali rozhodovať o svojom živote.

Prečo sa to Kimi podarilo? Rozpoznala a uznala, že každý človek má osobitú vložku a každý človek môže organizovať a riadiť svoj život ako produktívny a dôležitý člen spoločnosti.

Ako Kimi uskutočňovala túto premenu? Po prvé, Kimi vylúčila z projektu sociálneho bývania jeho manažérov a prevzala vedenie projektu. Potom zašla k susedom a opýtala sa: „Po čom túžite, čo chcete robiť a ako chcete žiť?“. Kimi rozumela, v čom spočíva hodnota a prínos práce.

Pred niekoľkými rokmi mi Kimi rozprávala o tom, ako začínala so svojimi susedmi. Teraz budem parafrázovať: *„Opýtala som sa jej, čím chce byť. Chcela byť zdravotnou sestrou. Ďalej som sa jej opýtala, či vie čítať a písať. Nevedela. Tak som sa s ňou dohodla. Ja ju naučím čítať a písať a ona bude pracovať v nemocnici ako pomocná sila. Potom som išla do nemocnice a oslovila jej vedenie. Bola som naivná a priama. Povedala som im, že majú dve možnosti. Buď prijmú moju susedku, alebo ju budú pravidelne vídať na operačke ako neplatiacu pacientku. A oni ju prijali.“*

Postupne sa Kimini susedia zamestnali. Naučili sa čítať a písať a organizovať a riadiť svoj život. Kimi a jej susedia v Kenilworth Parkside presvedčili federálnu vládu, aby im sociálne byty predala. Namiesto bývania zadarmo sa stali vlastníckmi svojich bytov. Kimi verila, že vlastníctvo a zodpovednosť zaň ako aj rozhodovanie o veciach týkajúcich sa bývania sú cestou k lepšiemu vzdelaniu, ekonomickej prosperite a funkčnej rodine. Kimi sa nemýlila a v čase jej smrti v roku 2000 mal Kenilworth Parkside v priemere viac ako jedného vysokoškolského študenta na každý z tunajších 464 bytov.

V roku 1993, keď sa sociálna reforma v USA práve začínala, napísala Kimi o sociálnom systéme v Amerike a jeho vplyve na ľudí:

„Sociálny systém pomáha ľuďom prežiť, ale pritom ich robí od neho závislými. Najskôr predurčí, potom umožní a napokon diktuje túto závislosť. Predpokladá, že vám bude stačiť, keď nebudete hladní a nebude vám zima, ako keby to jediné, čo je pre vás dobré, bol život na milodaroch. Nuž, pre mňa je dobrých oveľa viac vecí a tak je to s každým človekom, ktorého poznám.“

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

Keď som mala 19 rokov, bola som slobodnou matkou s piatimi deťmi a žila som z podpory v hlavnom meste Washington, v sociálnom byte uprostred upadajúcej štvrte, ktorá bola ovládaná zločinom. Teraz, o 28 rokov neskôr, žijem stále na tom istom mieste, ale to miesto je iné. Sociálne byty sa stali obytnou zónou vo vlastníctve jej obyvateľov. Zločin takmer neexistuje, tehotné tínedžerky sú vzácnosťou a málo ľudí žije z podpory – aj tí iba nakrátko.

Som prezidentkou Združenia obyvateľov Kenilworth Parkside, manažérskej firmy, ktorej majetok činí niekoľko miliónov dolárov. Všetkých mojich päť detí vyštudovalo na univerzite a pracuje.

Keď sme my, obyvatelia Kenilworth Parkside, vybojovali svoj boj proti chudobe, zistili sme, že najväčšou bariérou v našom napredovaní bol samotný sociálny systém, tá džungľa pravidiel a nariadení, v ktorej nám dávali pokutu, keď sme si našli prácu, keď sme vytvárali rodiny, snažili sa založiť si malú živnosť alebo sme chceli uspokojiť naše sociálne, zdravotné a vzdelávacie potreby sami.“

Ešte stále platia pravidlá sociálneho systému, ktoré sú namierené proti pracovitosti a rodinám. Ešte stále sú tu byrokrati udržiavajúci v biede každého, kto sa odváži snívať o úniku z pasce chudoby.

Kimi bola veľmi schopná a talentovaná osoba a nie je dôvod očakávať, že všetci, ktorí sú na podpore, budú rovnako úspešní. Avšak tie tisícky pobratelov podpory, ktorým pomohla, mali rôzne vlohy a skúsenosti. Jej prístup bol úspešný preto, lebo poznala týchto ľudí i chudobu, v ktorej žili – a jej poznanie je univerzálne. Ľudia majú vlohy, ľudia sa dokážu správne rozhodovať a môžu sa z nich stať produktívni občania. Potom budú hrdí na svoje vlastníctvo, a zvlášť na to, že im patria ich domovy.

Cincinnati Works a Dave Philips

Dave Philips je veľmi úspešný kontrolór na penzii, ktorý založil Cincinnati Works. Jeho účtovnícka kariéra je dôvodom, pre ktorý spoznal tisícky úradov práce v mnohých kultúrne rozdielnych prostrediach. Ako bystrý pozorovateľ zamestnanosti, ekonomiky a spoločnosti Phillips pochopil, že nezamestnaný človek v našej globálnej trhovej ekonomike nie je plnohodnotným občanom. Trhová ekonomika vyžaduje od ľudí samostatné rozhodovanie, produktivnosť a výmenu nápadov, tovarov a služieb. Žiaľ, nezamestnaný človek sa svojich nápadov, tovarov a služieb zrieka, a tak nie je rovný tomu, kto zamestnaný je. Phillips venoval svoju energiu, čas a peniaze zamestnaniu všetkých ľudí, ktorí zamestnanie hľadali.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

Phillips bol od prírody bádavý a všímavý človek, a tak preskúmal rôzne modely ako pomôcť ľuďom nájsť zamestnanie. Organizácia Cincinnati Works, ktorá je financovaná zo súkromných zdrojov, má veľmi prepracovaný systém zaradovania ľudí na trh práce a do zamestnania u niektorého z päťdesiatich zmluvných zamestnávateľov. Má veľmi schopný personál, ktorý pomáha ľuďom osvojiť si pracovné návyky a prekonať právne a emocionálne problémy. Okrem toho má Cincinnati Works školiteľov, ktorí sú k dispozícii pri vyjednávaní medzi zamestnávateľom a zamestnancom ako sprostredkovatelia.

Phillips je teda výborný účtovník. Hodnotí výkonnosť – čo funguje a čo nefunguje. Avšak aj napriek všetkej študijnej príprave na začiatku Cincinnati Works takmer zlyhali. Prečo? Phillips si preštudoval všetky možné nápady, najmä model ľudského kapitálu a model založený na práci, ktorá je podmienkou na poskytnutie pomoci. Prečo sa mu nedarilo? Školiteľ, teda človek, ktorý hľadal miesto pre potenciálneho pracovníka, neveril, že jeho klient by sa mohol zlepšiť. Neveril, že tento jednotlivec by sa mohol rozvíjať, udržať si zamestnanie a stať sa sebestačným. Phillips musel nájsť takých školiteľov, ktorí rovnako ako Kimi Grayová vedia, že každý človek má osobitné vlohy a je schopný organizovať a riadiť svoj život, byť produktívny a stať sa dôležitou súčasťou spoločnosti.

Ľudia sa snažia byť lepší. Žiaľ, väčšina ľudí, ktorí pracujú so schudobnenými a nezamestnanými, neverí, že ich klienti sa môžu zlepšiť. A nedôvera školiteľov vo vzťahu ku klientom výrazne znižuje možnosti ich zamestnania.

Phillips túto chybu napravil. Zamestnal školiteľov, ktorí verili, že ich klienti sa môžu zlepšiť. A dnes je Cincinnati Works najúspešnejšou organizáciou v Amerike, ktorá zaraduje ľudí na trh práce a dáva im stále zamestnanie. Keď Cincinnati Works zamestnala školiteľov, ktorí verili, že ich klienti by sa mohli zlepšiť, zamerali sa na udržanie ich zamestnania. Školitelia boli v kontakte s klientmi a ich zamestnávateľom a pomáhali im pri zabezpečení prechodu k trvalému zamestnaniu.

Neopieram sa o špecifické údaje či výskum, ale vďaka mnohým rokom pozorovania, ktoré mám za sebou, tvrdím, že väčšina vládnych úradníkov na celom svete neverí, že ich klienti sa môžu zlepšiť. A preto väčšina vládnych programov zlyháva.

Jobs for Life

V Raleighu v Severnej Karolíne bol založený program Jobs for Life, ktorý vychádza z viery v Boha. Pracuje s ľuďmi bez pracovných návykov a s ľuďmi, ktorí prácu nikdy nemali. Jobs for Life je postavený na biblickom základe, a tak učí sociálnym návykom, ktoré sú nevyhnutné na získanie a udržanie si

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

zamestnania: pružnosť, zdvorilosť, čestnosť a schopnosť uznať autoritu. Najdôležitejšie je, že Job for Life poskytuje spomedzi členov cirkevného zboru inštruktora, ktorý 18 mesiacov „kráča“ so svojím susedom hľadajúcim zamestnanie. Inštruktor je priateľ, ktorý pomáha osobe hľadajúcej prácu. Pomáha jej vyrovnať sa s finančnými, emocionálnymi a prechodnými problémami, aké často sužujú ľudí, ktorí začínajú pracovať.

Vďaka výraznej pomoci inštruktorov dosahuje Jobs for Work vynikajúce výsledky, pokiaľ ide o udržanie sa ľudí v práci. Kombinácia práce a inštruktorského vedenia je najúčinnějšíou pomocou na ceste k samostatnému a spokojnému životu.

Takto Jobs for Life opisuje svoje poslanie a prístup:

Jobs for Life je rýchlo sa rozširujúce hnutie, ktoré je založené na tomto princípe: Ak chceme ľudí pozdvihnúť z nezamestnanosti, beznádeje, zúfalstva, chudoby a nepriaznivej situácie, vyžaduje si to, aby sme im dali oveľa viac než iba prácu. Potrebujú mať svoj život. Život naplnený porozumením, dôverou, sebakontrolou, vedením, učením, usmerňovaním a vierou.

Tento život si začínajú budovať s našou pomocou – tak, že nadviažu spojenie so svojou komunitou a stanú sa jej súčasťou. Z tejto podpory čerpajú silu a učia sa zodpovednosti v tom, že zo seba dávajú to najlepšie.

Veríme, že ak iba nájdeme zamestnanie pre niekoho, kto zamestnanie potrebuje – bez toho, že by sme poskytli čokoľvek navyše – nikdy nás to neprivedie k úspechu. Nezáleží na tom, koľkokrát sa o to pokúsime. Veríme, že ľudia v chudobe sú vykolajení a potrebujú nájsť cestu von. Ľudia, ktorí potrebujú prácu, musia byť najskôr ochotní budovať život okolo seba a vo svojom vnútri.

Veríme, že ak iba nájdeme zamestnanie pre niekoho, kto zamestnanie potrebuje – bez Jobs for Life mobilizuje komunitné a náboženské organizácie, cirkvi, významných podnikateľov, živnostníkov, miestne samosprávy a používa ich zdroje, ich ponuky pracovných miest, ich čas, ich lásku a ich rady. Ponúka inštruktorov a školiteľov tým, ktorí si budujú nový život.

Toto je najsilnejší prejav susedskej pomoci. A preto to funguje. Nejde len o to, že pomáhame ľuďom, aby opäť začali žiť. Pomáhame aj firmám, ktoré majú to šťastie, že získajú takýchto zamestnancov. Lebo my vytvárame pozoruhodne stabilnú, spoľahlivú, nadšenú, lojálnu, mravnú a produktívnu pracovnú silu. Štúdie dokazujú, že absolventi Jobs for Life sú v oblasti odborného rastu a udržania si zamestnania úspešnejší než absolventi takmer všetkých ostatných programov zamestnanosti.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

Mesto New York: silný starosta – silný správca

Sociálna reforma, ktorá má zmeniť roky závislosti a nefunkčnosti spôsobené vládou, si vyžaduje silné politické vedenie a výbornú administratívu. Potrebuje vedenie, ktoré jasne signalizuje poberateľom aj sociálnym pracovníkom nutnosť práce a výhody zamestnania. Starosta mesta New York Giuliani poveril Jasona Turnera, vedúceho Správy pre ľudské zdroje (Human Resources Administration), aby zaviedol program NYC WAY zameraný na podporu sebadôvery a zodpovednosti.

Od marca 1998 začala radnica v New Yorku zdôrazňovať princíp „najskôr práca“ a kancelárie sociálneho zabezpečenia sa zmenili na strediská práce. Všetci oprávnení žiadatelia, ktorí prišli do strediska práce, dostali pomoc pri preverení a odskúšaní všetkých alternatív sociálnych dávok. S pomocou súboru služieb, vrátane hľadania zamestnania a opatery detí, sa od klientov stredísk práce na začiatku vyžaduje, aby sa zúčastnili na hľadaní zamestnania na plný úväzok. Toto hľadanie je zamerané na získanie nesubvencovaného pracovného miesta. Tí, ktorí zamestnanie nenájdu, sa zúčastňujú na Programe pracovnej praxe (WEP). Tento program je kombinovaný s ďalším vzdelávaním, školeniami a aktivitami, ktoré súvisia s hľadaním práce a sú zamerané na dosiahnutie sebestačnosti.

Program pracovnej praxe zas prideliť konkrétnu prácu každému klientovi, ktorý môže pracovať. WEP prostredníctvom radnice začleňuje klientov do pracovného procesu, pričom im poskytuje príležitosť nadobudnúť také návyky ako práca v kolektíve, prijímanie príkazov, včasný príchod do práce a schopnosť plniť pridelené úlohy. Klienti sa tiež učia zvládať pracovné povinnosti a niest' osobnú zodpovednosť.

NYC WAY požaduje od všetkých drogovzo závislých, aby sa zúčastňovali na liečbe. Okrem toho je nevyhnutné, aby pracovali, čo je súčasťou liečby po krátkom stabilizačnom období. Vtedy sa sleduje snaha klienta. Kombinácia liečenia a práce umožňuje pozitívnu interakciu so spoluzamestnancami a orientuje jednotlivca na plnenie úloh, čo podporuje striednosť a zodpovednosť.

NYC WAY zmenil bývalé kancelárie sociálneho zabezpečenia na strediská práce. Od júla 1999 poskytuje Business Link zamestnávateľom v meste bezplatnú zamestnávateľskú službu. Business Link zabezpečuje firmám preverených a kvalifikovaných žiadateľov, ktorí sú pripravení zamestnať sa za základný plat v takých oblastiach ako maloobchod a služby zákazníkom, údržba a bezpečnosť ako aj zadávanie dát a vedenie kancelárie. NYC WAY je založené na poznaní, že práca a rozvoj pracovných návykov a znalostí je jediným zaručeným prostriedkom, ako sa vymaniť z chudoby a beznádeje. Business Link má účtovníka, ktorý je pridelený k zamestnávateľovi, aby riadil všetky otázky týkajúce sa zamestnávateľských vzťahov.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

TED ABRAM: SMUTNÉ DEJINY SOCIÁLNEHO SYSTÉMU V USA

Jasná správa pre všetkých ľudí, ktorí dostávajú podporu: Budete pracovať. NYC WAY dal poberateľom sociálnych dávok a sociálnym pracovníkom jasne najavo, že na to, aby sa zlepšil ich život ako aj život ich rodín, je potrebné pomôcť ľuďom nájsť si prácu. Turner a jeho ľudia požadovali, aby sa služby zmenili. Namiesto stanovovania nároku a vydávania peňazí museli začať hľadať prácu a starať sa o potreby súvisiace so zamestnaním. Výsledky boli vynikajúce.

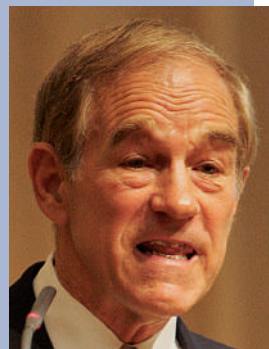
Na to, aby si ľudia zachovali nezávislosť, sa musia zaviazat' a musia sa rozhodnúť, že chcú pracovať aj vtedy, keď riadne zamestnanie nie je dostupné. Naše skúsenosti však dokazujú, že subvencovaná práca u prevažne súkromných zamestnávateľov je oveľa lepšia než programy pracovnej praxe, ktoré často vytvárajú samoučelné pracovné miesta. V programe zamestnanosti na plný úväzok zamestnávateľ poskytne reálnu prácu, inštruktora a zaškolenie potrebné na danom mieste. Klient je dočasným zamestnancom a očakáva sa, že bude plniť úlohy, ktoré sú mu pridelené. Povinnosti a odmena súvisiace so zmysluplnou prácou podporujú tvorbu návykov, znalostí a záujmu, ktoré sú potrebné na získanie mzdy a stáleho zamestnania.

*Prednáška v rámci CEQLS, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika,
Bratislava, 9. 3. 2006*

RON PAUL

Ludwig von Mises a politika

Ludwig von Mises and Politics

Ron Paul: člen Kongresu Spojených států amerických a hlavní washingtonský zastánce myšlenek ústavní vlády, nízkých daní, svobodných trhů a návratu ke zdravé měnové politice založené na komoditních penězích. Dr. Paul je autorem několika knih, mezi něž patří *Výzva svobodě*; *Důvod pro zlato*; a *Republika, pokud ji dokážete udržet*. Je poradcem Ludwig von Mises Institute a je často citován odborníky, kteří píšou o problematice měnové politiky, bankovníctví a politické ekonomie. Během své politické kariéry obdržel řadu cen a vyznamenání od organizací jako jsou National Taxpayers Union (Národní unie daňových poplatníků), Citizens Against Government Waste (Občané proti vládnímu plýtvání), Council for a Competitive Economy (Rada pro konkurenceschopné hospodářství) a Young Americans for Freedom (Mladí Američané pro svobodu) a dalších.

Ron Paul: U.S. Congressman and the leading spokesman in Washington, D.C., for limited constitutional government, low taxes, free markets, and a return to sound monetary policies based on commodity-backed currency. Dr. Paul is the author of several books, including *Challenge to Liberty*; *The Case for Gold*; and *A Republic, If You Can Keep It*. He has been a distinguished counselor to the Ludwig von Mises Institute, and is widely quoted by scholars and writers in the fields of monetary policy, banking, and political economy. He has received many awards and honors during his career in Congress from organizations such as the National Taxpayers Union, Citizens Against Government Waste, the Council for a Competitive Economy, Young Americans for Freedom, and others.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

Pro mě i pro moji ženu je tato událost vzrušující, příliš často totiž necestujeme. Považuji však toto své pozvání za velmi výjimečné. Jde o velmi výjimečnou událost, při níž výjimečné město poctí výjimečnou osobnost. Výjimečným dojmem na mě působí i tento výjimečný zástup lidí; je pro mě povzbuzením, a je jistě povzbuzením i pro ostatní, když pomyslím, že skupina lidí, jako je tato se sešla, aby společně hovořila o muži, jenž sehrál tak významnou roli v ekonomii.

Já přirozeně považuji Misesa za nejvýznamnějšího ekonoma pokud ne v celé historii, tak přinejmenším ve 20. století. Rozhodně na mě měl velký vliv a motivoval mě ke vstupu do politiky. To jsem podrobněji popsal ve své brožurce,¹⁾ nyní se jen stručně zmíním o tom, jak mě Mises ovlivnil a jaké to je být členem Kongresu Spojených států. Přes veškerý respekt, který chovám k americké svobodě a k prosperitě, již jsme dosáhli, existuje stále mnoho výzev – v Americe a v našem hospodářství, ve směru, jímž se ubíráme.

Když přemýšlíte o tom, co vše se obyvatelé Spojených států naučili – bohužel těžkou cestou – je v příchodu do Prahy něco zvláštního. Já jsem se narodil ve třicátých letech a během mého života bylo toto město v obležení národního socialismu, se všemi jeho špatnými důsledky, a poté se ocitlo pod železnou pěstí komunistického systému. A nyní je zde nová éra a nová doba s novými myšlenkami. Vidím, že se ve středu Evropy děje něco, co je tak podivuhodné, tak překvapivé a co mě tak těší.

Jedním z důvodů, proč příliš necestuji, je to, že jsem doma v Kongresu členem Bankovního výboru a zároveň i členem Výboru pro mezinárodní vztahy. Téměř každý se stává členem Výboru pro mezinárodní vztahy proto, aby mohl cestovat a podnikat rádoby služební cesty, které platí daňové poplatníci. Mají k tomu ohromné příležitosti. V současnosti máme vojáky ve 140 zemích světa, takže si mohou vybrat libovolnou zemi a jet do ní na inspekci.

Avšak já, kvůli své filosofii, víře a svému přesvědčení, tyto cesty nepodnikám. Nikdy nejezdím na výlety za peníze daňových poplatníků. Tak je pro mě tato cesta výjimečná, a když ke mě přišli a vše mi vysvětlili, rozhodl jsem se, že vynaložím určitou námahu a k této oslavě se připojím.

Vliv, který na mě Mises měl, začal poměrně záhy. Jsem lékař, nemám doktorát a nemám ani žádný titul z ekonomie. Během svého lékařského vzdělávání jsem narazil na nějaké knihy o rakouské ekonomii. To mohlo být tak v padesátých letech. Nejprve jsem přečetl Hayekovu knihu Cesta do otroctví, která je velmi populární. Od té jsem se dostal k Misesovi i ke zbytku

¹⁾ Paul, Ron: *Mises and Austrian Economics – A Personal View*, Ludwig von Mises Institute [pozn. ed.].

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

rakouské ekonomie. Potom přišla sedmdesátá léta. Ta šedesátá byla těžká doba, jako země jsme uplatňovali politiku „zbraní a másla“ a vůbec jsme se nestarali o deficity. Přesto ti, kdo rozuměli penězům a principům inflace, předpovídali, že to ve skutečnosti povede k růstu cen a deformaci hospodářství a ekonomickému poklesu. Četl jsem o tom a do určité míry jsem tomu věřil, avšak v srpnu 1971 se mi to vše potvrdilo. 15. srpna 1971 zrušil prezident Nixon směnitelnost dolaru za zlato. Řekl, že už si nemůžeme vážit našich dolarů. Zkrátka jsme se stali nesolventními. Nedodrželi jsme naše sliby. A to mělo celou řadu důsledků.

V době, kdy byl kurz stanoven na 35 dolarů za unci zlata, existovaly i strašlivé mzdové a cenové regulace. Ty byly zavedeny vládou, která se označovala za zastávce svobodného trhu, za konzervativního zastávce svobodného trhu. A přesto vedla k výraznému nárůstu byrokracie.

Po tomto potvrzení jsem se rozhodl začít veřejně mluvit o ekonomice, protože jsem měl za to, že kráčíme špatným směrem. Zavrhnutí zdravých peněz, zrušení omezení tvorby nových peněz a nového úvěru – a nikdo se o tom ani nezmínil. Takže jsem šel za svojí manželkou a řekl jsem jí: „Věř tomu nebo ne, ale budu kandidovat do Kongresu.“ V té době jsem byl plně vytížen svojí lékařskou praxí – byl jsem jediným porodníkem v celém poměrně rozlehlém okrese. A ona řekla: „Proč to, proboha, chceš udělat?“ A já na to: „Chci mluvit o těchto věcech a o tom, co se děje.“ Ona odpověděla: „To ale může být nebezpečné.“ Zeptal jsem se: „Nebezpečné?“ A ona na to: „Ano. Mohli by tě zvolit.“ Má reakce byla: „V žádném případě mě nezvolí, protože si nehodlám hrát na Santa Clause. Chci zkoušet říci lidem pravdu: Pokud chcete být bohatí, pokud chcete mít prosperující hospodářství, musíte hájit svobodu, nikoli rozhazovačnost. Nemůžete se zastávat příspěvků od vlády, musíte bojovat za to, abyste ji setřásli ze svých zad.“

Dnes jsou lidé – a byl jsem přesvědčen, že i v sedmdesátých letech byli – zcela zavázáni za to, co dostávají od vlády. Proto jsem byl pesimista a má žena tvrdila: „Mohlo by se to stát.“ A došlo k tomu při volbách v roce 1976. Přesto jsem v Kongresu nezůstal – pobyl jsem tam sedm let a zjistil, že politická kariéra není přesně to, co jsem hledal. Vrátil jsem se na dvanáct let zpátky ke své lékařské praxi. Dál jsem se ale zajímal o veřejné věci, psal jsem zpravodaj a účastnil jsem se během té doby liberální politiky.²⁾ Potom, v roce 1996, jsem kandidoval znovu, abych se přesvědčil, jestli bych nemohl být opět zvolen.

²⁾ Zde i v dalším textu tímto slovem překládáme původní výraz „libertarian“. Jde o liberální ve smyslu klasického liberalismu [pozn. překl.].

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

Byla to pro mě jiná zkouška – v té době o mně bylo mnohem více známo, protože jsem byl spojován s liberály. Byl jsem pro svobodu ve všech oblastech – v otázkách osobního soukromí, v sexuálních otázkách i pro svobodu na trhu a zároveň jsem silně hájil názor, že by bylo nejlepší pro nás i pro svět, kdybychom se starali sami o sebe. Potom bychom neměli vojáky ve 140 zemích světa.

Myslel jsem, že výzva tohoto druhu je mnohem jasnější než v roce 1976. A znovu jsem si říkal: „V žádném případě mě nezvolí.“ A přece jsem byl odhodlán udělat jednu věc – nepřijmout jejich podmínky, ale určit takové, o nichž jsem si myslel, že jsou správné, a stát si za nimi. Přijal jsem totiž zásadu, že nemá smysl být zvolen – nebo znovu zvolen –, pokud si člověk za něčím nestojí. To by pro mě nemělo žádnou cenu.

Proto jsem to chtěl zkusit ještě jednou. Vyhrál jsem volby v novém okrsku, s novými voliči – a zvítězil jsem velmi těsně: kandidoval jsem za republikány a v mém okrsku přede mnou zvítězil demokrat. Dostal jsem 51 %. Říkal jsem si, co by mělo být mým cílem teď. No, mým cílem by mělo být dělat to, o čem jsem mluvil. To není úplně obvyklé, alespoň ne pro naše politiky. Dělat přesně to, co člověk říká, že udělá.

Takže jsem se vydal do Washingtonu a začal jsem sám hlasovat. Vypadá to velmi populárně hlasovat pro něco, co pomůže nějakým lidem, aniž byste se ptali: „Odkud to přišlo? Kdo to bude platit? Kdo utrpěl tím, že tu údajně někomu pomůžeme?“

Já jsem se takto ptal a podle toho i hlasoval. A když jsem kandidoval podruhé, získal jsem 56 %. A příště 60 %. Říkal jsem si, že to přece funguje. Nejen že mohu dělat to, co říkám, ale mohu být znovu zvolen a mohu své zvolení potvrdit. Když jsem kandidoval při posledních volbách, neměl jsem už ani žádného soupeře.

Otázka tedy zní: Znamená to, že by mí voliči schvalovali Misesovu ekonomii? Znamená to, že by schvalovali vše, v co věřím já? Ne zcela. Tak to totiž nefunguje. Ale znamená to, že jsem dokázal tyto věci ukázat tak, abych mohl hlasovat v souladu se svými zásadami, a přesto být přijatelný pro lidi. Nebylo to totiž v tom, že by nevěděli, co dělám. Toho si byli moc dobře vědomi.

V Americe je užití slova „liberál“ podezřelé, i když nyní již méně než v minulosti. Pokud vás označí za liberála, budou si lidé spíše myslet, že jste „libertin“, člověk volných mravů, že dovolíte lidem mít takový životní styl, který by jinak mít nemohli, spíše než že bráníte svobodu nějakým velmi osobním způsobem.

Toto vítězství mě velmi povzbudilo a já si říkal, že se budu snažit ho naplnit, jak jenom budu moci.

Nyní bych uvedl jeden Misesův citát, který se touto věcí zabývá:

„V prostředí převládajících myšlenek intervencionismu mohou ale úspěšnou politickou kariéru vést pouze lidé, kteří se ztotožňují se zájmy nějaké zájmové skupiny.“³⁾

Při vší úctě, kterou k Misesovi chovám – a já vím, že mluví pravdu a že má odpovědi na většinu otázek – bych rád dokázal, že se mýlí, když předpokládá, že ti, kdo nepodlehnu nátlakovým skupinám, nemohou mít žádnou kariéru.

Já jsem byl opakovaně zvolen, musím k vám však být upřímný – s tím druhem politické kariéry, již jsem dosáhl já, jsou mé odměny zcela jiné, než je běžné pro ostatní politiky. Po politickém žebříku nemůžete šplhat vzhůru, pokud nejste součástí establishmentu. Takže to, čeho dosáhnete, musí být omezené na prezentaci určitých pohledů lidem, seznamování je s tím, o co jde, a nechat je to schválit prostřednictvím hlasování, aniž bych očekával, že se stanu velmi mocným předsedou nějakého výboru, který bude schopen získat pro svůj okrsek peníze, projekty a další výhody.

Právě naopak – musí pro mě hlasovat přesto, že je to stále obtížnější. Pokud hlasujete proti všem zákonům, jež vedou k vyvlastňování, jak potom můžete v rozpočtu prosadit něco pro svůj okrsek? Republikáni i demokraté, zástupci obou stran, se snaží tuto skutečnost zdůrazňovat a snaží se podřývat to, co dělám, když tyto výhody nepřijímám.

Naštěstí si však myslím, že lidé budou reagovat. Myslím si, že lidé budou reagovat na celém světě, pokud jim sdělíte pravdu. Lidé v naší zemi zízají po tom, aby slyšeli jasnou pravdu a upřímné odpovědi. Pak si řeknou: „Nesouhlasím sice s Ronem Paulem úplně ve všem, ale alespoň vím, kde stojí a že nám říká pravdu.“

Stejně tak vědí, že čelíme problémům, ekonomickým problémům. Vědí, že naše zahraniční politika má nedostatky. A vědí, že vláda je dotěrnější každým dnem. S touto částí toho, co říkám, souhlasí.

Uvedu několik příkladů politických výzev, se kterými jsem se musel vypořádat. Do nedávné doby byl můj okrsek převážně zemědělský. Neměl jsem v něm žádná velká města, pouze 22 agrárních okresů. Zemědělské organizace a sdružení chovatelů dobytka – ti všichni jsou pro vládní programy, jako jsou dotace, protekcionismus a tak dále. Ti vždy vystupovali proti mému

³⁾ Mises, Ludwig von: *Lidské jednání*, Liberální institut, 2006, str. 780 [pozn. ed.].

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

znovuzvolení. Předstoupil bych před tuto skupinu zemědělců a řekl bych jim: „Jsem proti všem zemědělským dotacím. A nebudu pro ně hlasovat.“ Potom bych ovšem dodal to, v co věřím. V to, že v naší zemi je velmi důležitý druhý ústavní dodatek. To znamená, že by zemědělci měli být schopni sami se bránit. Chtějí, aby je ostatní nechali na pokoji. Nechtějí, aby za nimi chodili regulační z federální vlády a říkali jim, jak mají využívat svoji půdu. Nesouhlasí s hanebnými dědičnými daněmi. Existuje celá řada témat, ve kterých se jasně shodneme. A konečně, ta rozhodující diskuse byla, když jsem se jich zeptal: „Jak dlouho funguje tento systém zemědělských dotací? Od krize, sedmdesát nebo osmdesát let. Jste bohatí?“ A oni řekli: „Ale ne, jsme chudí, jsme chudí zemědělci. Hladovíme.“ Na to jsem se zeptal: „A jak bohaté jsou zemědělské velkostatky, velké zemědělské korporace?“ „Ti jsou bohatí, ti získávají všechny dotace,“ odpověděli. A potom řekli: „Možná to tak dobře nefunguje.“

Byl jsem schopen vyvážit jejich námitky nikoli tím, že bych řekl, že jsem pro svobodný trh v každé oblasti kromě zemědělství. Neřekl jsem, že jsem pro svobodný trh pro všechny ostatní, jen ne pro své zemědělce. Protože jsem nemohl hlasovat pro dotace, musel jsem je přesvědčit, že by bez nich mnoho neztratili. A naštěstí to vyšlo.

V současné době je mým okrskem pobřežní oblast. Bydlíme přímo na pobřeží zálivu, minulý rok nás hurikán minul jen o vlasek. A věřte mi – sledujeme velmi podrobně předpovědi počasí, zvláště v létě, kdy přicházejí bouře. Takže co dělá federální vláda, aby podpořila ty, kdo bydlí na pobřeží zálivu? Říkají tomu povodňové pojištění. Na trhu takové pojištění nedostanete. Můj dům stojí přímo proti zálivu. Momentálně, právě proto, že vláda převzala pojišťování, žádné soukromé pojištění neexistuje, takže si ho ani nemůžete koupit. Kdyby se toto pojištění poskytovalo na trhu, nebyli byste schopni buď pojistit se vůbec, nebo byste za něj zaplatili mnohem více než dnes. Trh nám říká – bydlet na pobřeží je riskantní. Vláda začala s tímto pojištěním před dvaceti třiceti lety. Dotuje ty z nás, kdo chtějí žít v nebezpečné oblasti. Pokud vám dům odfoukne vítr, vláda vám ho zaplatí. Můj postoj k federálnímu povodňovému pojištění je takový, že by ho neměli poskytovat. Žádné takové pojištění by nemělo existovat, protože je špatné z pohledu ekonomického a protože není spravedlivé, aby lidé v Arizoně platili za hurikány v Texasu. Lidé však předem vědí, že pro povodňové pojištění hlasovat nebudu, i když je to velmi obtížné.

Obnova infrastruktury je trochu těžší téma, protože její velká část je placena z peněz od federální vlády. Proto k tomu přistupuji tak, že pokud existuje nějaký příspěvek nebo již probíhající program, snažím se o to, aby tento program fungoval, s představou, že získávám zpět peníze, které nám vzali. Obecně bych ale hlasoval proti takovým programům. Jde totiž o špatnou hospodářskou

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

politiku a špatnou morální politiku. Naše ústava také silně omezuje věci, které by měla dělat federální vláda. Naštěstí pro mě mohu použít toto odvolání se na ústavu, i přesto ale to, co dělám, zůstává z velké části kontroverzní. Naše ústava je velmi stručná a velmi jasná. Doktrína pravomocí výslovně uvedených v ústavě dává Kongresu pravomoc činit pouze osmnáct věcí. Dnes ale děláme osmnáct set, ne-li osmnáct tisíc věcí, jež bychom dělat neměli. Ve Spojených státech stále existuje k ústavě hodně respektu. Takže když řeknete: „Hlasoval jsem proti povodňovému pojištění a uvědomuji si obtíže, které vám to může způsobit, ale plním svůj závazek, přísahu spojenou s mým úřadem, že budu dodržovat ústavu. Věřím ve vládu práva a pro takovou věc tedy hlasovat nebudu,“ získáte si tím dostatečnou úctu a projde vám to. Je to jednodušší, než kdybyste proti téže věci hlasovali například z ekonomických důvodů. To by bylo jiné. Lidé by obtížněji porozuměli ekonomickým souvislostem takového opatření.

Takové programy jsou věci, s níž se musím vypořádávat každý den. Naštěstí pro mě, vždy jsme byli schopni to nějak překonat. Mises pro mě vždy měl taková vysvětlení. Dvě věci, se kterými mi pomohl nejvíce, se samozřejmě týkaly teorie hospodářského cyklu a subjektivní teorie hodnoty. Oběma se ve Washingtonu, i v Americe obecně, moc nerozumí. Buď je lidé odmítají, nebo jim nerozumí – nebo nechtějí rozumět.

K měnové politice – o tu jsem se zajímal v 70. letech, když jsem byl poprvé zvolen; tehdy rakouští ekonomové předpovídali zhroucení Brettonwoodského systému. K tomu skutečně došlo a bylo následováno růstem cen a dalšími problémy. To bylo potvrzení. Proto na mě dělá velký dojem a velmi mě těší to, že tu dnes máme i centrální bankéře. Je pěkné, že sem přišli s otevřenou myslí naslouchat nám, kteří mluvíme o tom, že centrální banky nejsou třeba.

Mises je považován za stoupence utilitarismu. Já jsem samotné základy utilitarismu nepřijal, přesto si ho velmi vážím a respektuji ho, neboť si myslím, že je nesmírně důležitý. Podívat se na nějakou politiku a vidět její důsledky – pokud funguje, je dobrá. Přistupuji k této otázce z trochu jiného úhlu pohledu, a to z pohledu přirozených práv. Věřím, že jako jednotlivec – i vy jako jednotlivci – mám právo na svůj život a právo na svobodu. Vláda by měla být omezena pouze na ochranu těchto práv a těchto svobod – a nic více. To by zahrnovalo i ochranu osobních práv a vlastnictví, stejně jako ochranu před invazí ze zahraničí. Víc už by toho mnoho dělat neměla.

Dnes se ve Washingtonu o utilitarismu moc nemluví, místo toho vytvářejí smíšenou ekonomiku, kterou Mises označoval jako intervencionismus. Proč bychom neměli zastávat názor, že vláda může intervenovat a dělat podobné věci? Je to přece tak svůdné. Pravidlo je, že vláda zasahovat může. Hlavním nepřitelem tak je intervencionismus, protože bude vždy

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

zneužíván a spor se neustále povede o to, jakou intervenci bychom měli schválit. Máme zasáhnout ve prospěch zemědělce, výrobce, nebo nějaké jiné skupiny – dovozců, či spotřebitelů?

Mises samozřejmě mluvil velmi jasně o tom, koho chrání trh. Na trhu je králem spotřebitel, nikoli podnikatel; ne zaměstnanci pracující za mzdu, ale spotřebitel. Ten každým utraceným centem rozhoduje o tom, zda je podnikatel úspěšný, nebo ne. Spotřebitel rozhoduje o tom, zda odvádí dobrou práci a zda jsou mzdové sazby na správné úrovni.

Dnes ovšem intervencionismus vyhovuje politickým pragmatikům: Musíme dělat to, co je dnes potřeba. Někdo má hlad – musíme ho nakrmit. Nezajímá je, jestli tím, že se takto pokusí pomoci chudým, zničí celý systém.

Socialisté mají – naneštěstí pro nás – nad námi určitou morální výhodu, protože oni vždy pomáhají chudým. Chtějí stavět domy, dát chudým jídlo a lékařskou péči – kdo by tomu mohl odporovat? To je největší výzva pro nás všechny, kdo věříme ve svobodu – znát, pochopit a ukázat argument ve prospěch svobody. Ačkoli v tom může být určitý prvek sobectví – já jsem sobecký v tom smyslu, že chci, aby mě nechali na pokoji –, utilitaristický argument říká, že pokud se zastáváte svobody, bude méně chudých, méně trpících a méně nevzdělaných. Myšlenky pragmatismu však bohužel povzbuzují politiky, protože ti nevidí příliš daleko před sebe. Vidí příští volby a vidí zájmové skupiny, které pro ně nebudou hlasovat, pokud jim něco nedají. Náklady se projeví až později.

Řadu let jsme zneužívali měnový systém – od počátku Brettonwoodského systému po druhé světové válce. Henry Hazlitt – americký publicista a Misesův přítel – od počátku předvídal, že Mezinárodní měnový fond a Brettonwoodský systém nepřežijí. A v tom měl pravdu. Ovšem lidé, kteří tento systém prosazovali, viděli jenom jeho výhody. V té době byly Spojené státy velmi bohaté, vlastnili jsme v podstatě veškeré zásoby zlata. Ale 35 dolarů za unci zlata bylo i v té době pravděpodobně příliš mnoho a v zájmu zachování našeho impéria jsme si dovolili vytvářet neomezený objem peněz. Také abychom mohli poslat za hranice naše vojáky a obsadit cizí země. Proto jsme tento systém zneužívali a trhy zanedlouho poznaly, že jsme vytvořili příliš mnoho dolarů. To vedlo k zániku Brettonwoodského systému. V době, jež následovala, a to si pamatuji jasně, byli Američané rozčilení na Francouze, protože ti měli tu drzost přijít a vyžadovat splnění našich závazků, chtěli směniti americké bankovky a odnést si za ně zlato. Američané si samozřejmě mysleli, že takové chování je prostě hrozné, ovšem byli jsme to my, kdo porušil smlouvu. Celý tento systém byl předurčen k zániku. Mises to předvídal, stejně jako předvídal, že nemůže fungovat socialismus; víme, že v dlouhém období se musí zhroutit.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

Naše obrovská práce a úkol jako zastánců svobody je porozumět těmto otázkám a poté je prezentovat takovým způsobem, aby si lidé uvědomili, že bez ohledu na to, co vidíme v krátkém období, v dlouhém období přijdou jiné důsledky. Jako lékař často používám analogii, že ekonomika je závislá. Závislá na neustálém přísunu peněz jak od vlády, která žije na dluh, tak z plynulého zvyšování objemu peněz a úvěru. A to nás vede k neustálému odkládání nápravy.

Kdybyste se mě zeptali, čeho je nám třeba, řekl bych, že je nutné se zbavit FEDu co nejdříve. Ovšem všichni si dovedeme představit chaos, který by to přineslo. Proto jsme ve Výboru pro zlato, jehož jsem členem, navrhovali pouze uzákonění konkurence v této oblasti. Něco takového bylo nemyslitelné od konce Velké deprese. Stalo se to před pár lety, v době, kdy jsem byl v roce 1976 zvolen do Kongresu. A tak Výbor pro zlato s mým velkým důrazem doporučil opětovně zahájit ražbu zlata a dnes razíme zlaté a stříbrné mince, ovšem naše předpisy o zákonném platidle a daňové zákony dál brání tomu, aby mohly být používány jako peníze.

Kdybychom si to jako stoupenci svobody mohli zítra udělat po svém –, což nemůžeme –, myslím, že naším cílem by mělo vždy být legalizovat konkurenci. Zajistíme, aby vláda neměla žádný monopol – monopol na peníze, monopol na provozování pošty, vzdělávací monopol či monopol ve zdravotnictví. Nedovolme to, umožňme lidem, aby mohli z daného systému vystoupit, hlasovat svými nohama, pokud s ním nejsou spokojeni.

To zároveň znamená, že nedojde k žádným převratným změnám; neznamena to, že bychom celý systém zrušili, že bychom například zrušili systém sociálního pojištění či programy jako Medicare a Medicaid;⁴⁾ podpořili bychom však ty, kdo se chtějí postarat sami o sebe.

Ve Spojených státech dnes existuje silné hnutí lidí, kteří odcházejí z veřejného vzdělávacího systému. Chápu, že vaše veřejné vzdělávání je pravděpodobně lepší než to naše. U nás tento systém opouštějí spousty lidí. Jedněmi ze silných zastánců tohoto hnutí v mém okrsku jsou ti, kdo chtějí domácí vzdělávání, soukromé nebo farní školy; další by rádi systém opustili, kdyby si to mohli dovolit. Tito lidé jsou totiž v podstatě zdaňováni dvakrát. Nejprve platí vládě a pak ještě platí za vlastní domácí výuku. I přesto to ale celá řada lidí dělá. Ve Spojených státech se proti domácímu vzdělávání objevilo hnutí, jež by se rádo zbavilo této konkurence vládních škol. Jedním z praktických cílů by tak pro nás mohlo být – vždy povolte konkurenci jakémukoli vládnímu programu. Myslím, že to je dobrý způsob, jak začít.

⁴⁾ Jde o programy financování zdravotnictví pro zdravotně postižené a občany starší 65 let (Medicare) nebo chudé občany (Medicaid), provozované federální vládou USA [pozn. překl.].

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

Nyní několik slov k zahraniční politice, o níž Mises příliš mnoho nemluví. Jak jsem již řekl, jsem členem Výboru pro zahraniční vztahy. V současné době má pro mě tato oblast rostoucí význam – stejně jako tomu bylo v 60. letech, kdy náš zahraniční avanturismus, militarismus, Vietnam a ostatní místa významně přispěly k tlaku na FED, aby vytvářel peníze a úvěr, a vedly k poruchám hospodářského cyklu v 70. letech.

Mám za to, že nyní postupujeme stejným směrem. Namísto toho, abychom si – jak nám doporučovali zakladatelé naší země – hleděli svého. Pokud chceme ovlivňovat svět, což já chci, měli bychom to dělat tímto způsobem. Nejprve bychom měli jít příkladem v tom, že nás zajímá, co si o nás ostatní myslí. Být vzorem v oblasti hospodářství i lidských práv. Lidé by si měli brát ponaučení pomocí přesvědčování – nikdy ne silou. To druhé ale právě dnes děláme. Naši zakladatelé v tom byli velmi jasní. Velmi věřili ve svobodný obchod. V něj věřím i já. Není to ovšem tak, že bych souhlasil s postupem mezinárodních organizací, jež řídí obchod tu ve prospěch té, tu ve prospěch jiné společnosti.

Svobodný obchod, svoboda vyjadřování myšlenek a svoboda pohybu lidí je to, co umíme nejlépe – to je podle mě způsob, jak šířit naše myšlenky, nikoli silou. Rád bych citoval Misesův výrok, týkající se zahraniční politiky. Řekl:

*„Nemohou-li lidé a zboží překročit hranice, proč by jim armády neměly vydláždít cestu? ... Kořeny zla neleží ve výrobě nových, hrozi-
vějších zbraní. Je jimi duch dobývání.“⁵⁾*

Myslím, že v tomto má pravdu. Mnoho lidí se strachuje o to, kdo má jakou zbraň. Jsou velmi nebezpečné a vzhledem k mé osobní filosofii jsem politicky i ekonomicky na straně těch, kdo tvrdí, že my, Spojené státy, máme dostatek zbraní. Měli jsme jich dost již v době, kdy jsme měli stokrát víc zbraní, než jsme potřebovali. Drželi jsme na uzdě Sověty, takže nepotřebujeme další a komplikovanější jaderné zbraně, ani k zastrašování, které občas po celém světě používáme k tomu, aby ostatní plnili naše přání. To, co bychom měli žádat, je prosazování svobodného obchodu.

Mises, přes svůj pesimismus týkající se politiků, kteří vždy zacházejí příliš daleko, v sobě choval ve vztahu k budoucnosti určitou naději. Pokud by tomu tak nebylo, nebyl by tak oddaným učitelem a zastáncem svých myšlenek. Byl jsem na jedné jeho přednášce – nedávno předtím, než na

⁵⁾ Mises, op. cit., str. 744–5 [pozn. ed.].

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

počátku 70. let zemřel – a ta byla velmi působivá. Měl jsem také štěstí, že jsem se účastnil jedné večere s Hayekem. Oba působili dojmem skutečných gentlemanů, skutečně oddaných své věci, velmi vytrvalých, neústupných a snadno se nevzdávajících.

Misesovi nebyl ve Spojených státech nikdy nabídnut atraktivní post profesora, protože nespadal do kategorie, do které spadat musel, pokud se měl dostat na univerzitu. Přesto stejně měl a bude mít největší vliv ze všech profesorů, které jsme kdy měli.

Věřil v osobní odpovědnost každého z nás. V knize Socialismus najdete známý citát, podle kterého musí každý z nás dostát svým povinnostem, když viděl, jak se náš svět žene vstříc socialismu všech druhů. V Lidském jednání je jiný citát, který se na mě ale nikdy nehodil, a možná ani na ty z publika, kdo mají zájem o politiku a o kariéru v ní. Mises říká, že rozkvět lidské společnosti závisí na dvou věcech: intelektuální síle výjimečných lidí formulovat zdravé společenské a ekonomické teorie a schopnosti těchto a jiných lidí zpřístupnit tyto teorie většině ostatních. To je velmi podstatné – mohou být teoretici, kteří nechťejí být ve styku s politiky, mluvit či se jen dostat do jejich blízkosti. Zároveň však jsou i tací, kteří jsou výhradně v politice, kteří mohou podporovat naše postoje, ale jsou pouze v politickém procesu. Sám sebe bych umístil někde doprostřed. Mám určitý vzdělanostní základ a vzděláváním trávím tolik času jako politikou. Myslím, že práce, po které jsem se vždy poohlížel, byla zpřístupňovat tyto postoje veřejnosti, dělat je srozumitelnějšími.

To je i důvod, proč je Liberální institut tak důležitý. To je důvod, proč jsem se rozhodl přijet. Protože oni jsou intelektuálové a zároveň se snaží zpřístupnit tyto postoje dalším lidem. Dělá na mě velký dojem, jak Liberální institut funguje a že je tu dnes i prezident, který pronesl tak pochvalnou řeč.

Dělá to na mě velký dojem a jsem z toho nadšený. Pomyslete jen na to, kde nyní sedíte. Na zkušenost vašich dějin. A tuto skupinu lidí připravenou vést boj za svobodu. Byli jste tak dlouho potlačováni, měli byste být také nadšeni.

Další skvělá věc je to, že když se podíváte na všechna politická hnutí v průběhu historie, uvidíte, že nepotřebujete příliš mnoho lidí. Je jich třeba jen několik. Vždyť kolik lidí opravdu rozumělo tomu, čemu rozuměli naši zakladatelé a za co bojovali a pokládali své životy, aby přemohli tyranii krále. Velmi, velmi málo. George Washington byl však schopen zpřístupnit své názory lidem a přimět je k tomu, aby byli ochotni bojovat a bojovali za svobodu. To byla jedna z mála revolucí, pokud nebyla pouze jediná, která skončila větší, nikoli menší svobodou pro lid. Příliš

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

RON PAUL: LUDWIG VON MISES A POLITIKA

mnoho revolucí končí právě opačně. My získali svobody více. Avšak naše svobody jsou dnes zvolna podřívány. I my potřebujeme revoluci, která bude bojovat za tyto myšlenky.

Musíme si pamatovat skvělou věc. I toto malé množství lidí – dvě, tři nebo čtyři procenta – oddaných určitým myšlenkám může mít veliký vliv. Dnes je v Americe vlivná malá skupina lidí, takzvaní neokonzervativci. Nejsou však konzervativci v dobrém smyslu tohoto slova, ani nejsou konstitucionalisty, ale mají moc. Mají vliv; řídí naši zahraniční i výdajovou politiku. Věří v zásahy naší armády, stejně jako v oprávnění socialistického systému. A nyní tak čelíme ročním rozpočtovým deficitům ve výši šest set miliard dolarů.

To není udržitelná situace. S postupem času musí dojít ke krizi. Mým cílem je, aby si to Amerika uvědomila. Naše příští volby, o nichž všichni mluví, budou letos v listopadu. Na příštích volbách ale nezáleží. Na čem záleží, je to, co jako zastánci svobody, zastánci lidské důstojnosti, děláte. Svoboda funguje a máme argumenty prokázat v ekonomickém či dokonce osobním smyslu, jak důležitá je osobní svoboda. Vzkaz, který nám Mises zanechal, je ten, že pokud věříme ve svobodu, prosazujme ji, nechme celý systém pracovat, nechme svobodu lidí působit.

Tvůrčí energie pochází od lidí, od svobodných lidí. Je nesmírně obtížné dát vzniknout velkým věcem v podmínkách útlaku, protože každý je utlačován státem. Dnes, díky tomuto novému zázraku, tomu tak již není. Pro mě je největším politickým divem mého života to, že Mises měl pravdu a sovětský systém se zhroutil bez nutnosti vypustit jaderné bomby.

A to je to, na co bychom se měli zaměřit – na hodnotu a přínosy správných myšlenek, svobody, svobodného trhu a zdravých peněz. A zde, v této jedinečné a důležité zemi a městě, vidím skupinu lidí, jež tyto myšlenky dokáže šířit. Jděte Evropě příkladem! Jděte příkladem celému světu! Staňte se úspěšnějšími než ostatní, protože budete sledovat tyto myšlenky. Vytvořte zdravý měnový systém a lidé vás budou napodobovat. Lidé si vás již povšimli. Všimli jsme si, že váš prezident představuje svobodu, demokracii a trh. To, že zná Misesa, je prostě skvělé.

To vše je ale pouhý začátek. Chválím vás, chválím institut za jeho skvělou práci a úsilí a děkuji za vaše pozvání. Jsem velmi potěšen, že vás mohu navštívit.

Pražská jarní přednáška Liberálního institutu, Praha, 29. 5. 2006

VÁCLAV KLAUS

Ludwig von Mises: Nejvýznamnější obhájce ekonomické svobody v celém dvacátém století

Ludwig von Mises: The Greatest Defender of Economic Liberty in the 20th Century

Václav Klaus: prezident České republiky od roku 2003. V roce 1995 byl jmenován profesorem pro obor finance na Vysoké škole ekonomické v Praze. Je autorem více než 20 knih o ekonomických, společenských a politických a tématech, mj. *Cesta k tržnímu hospodářství* (1991) nebo *Česká cesta* (1994). Obdržel řadu mezinárodních cen a čestných doktorátů z univerzit celého světa. Po revoluci v roce 1989 působil jako federální ministr financí a vicepremiér vlády Československé federativní republiky, předseda vlády a předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

Václav Klaus: President of the Czech Republic since 2003. In 1995 he was appointed professor for the field of finances at the University of Economics in Prague. He has published over 20 books on economic, political and social themes, including *A Road to Market Economy* (1991) or *The Czech Way* (1994). He has been awarded a number of international prizes and honorary doctorates from universities all over the world. After the revolution in 1989 he served as the Federal Minister of Finance and vice chairman of the government of the Czechoslovak Federal Republic, and Prime Minister and the chairman of the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

VÁCLAV KLAUS: LUDWIG VON MISES – NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OBHÁJCE EKONOMICKÉ SVOBODY V CELÉM 20. STOLETÍ

Neodpustím si udělat jednu poznámku směrem k našemu vzácnému hostu. Před třemi týdny jsem v New Yorku přebíral pro mě velmi prestižní cenu Adama Smitha ve *Foundation for Economic Education*, a když se poté konala slavnostní večeře, padlo u stolu jméno Mises a všem jsem říkal, že 29. května budeme mít v ČR malou oslavu – vydání Misesovy *Human Action* v českém jazyce a že dokonce přijede jeden kongresman ze Spojených států a pronese při této příležitosti přednášku.

Pane kongresmane, mohu vám říci, že celý ten stůl věhlasných amerických klasických liberálů řekl: „No, v Kongresu je mezi dvěma stovkami kongresmanů jenom jediný člověk, který by takovouto přednášku mohl pronést, a to je Ron Paul.“ Takže takováto je jeho pozice ve Spojených státech.

Děkuji Liberálnímu institutu za pozvání na toto slavnostní setkání i za jeho úsilí o vydání jedné z nejvýznamnějších knih ekonomie dvacátého století, kterou Misesova *Human Action* v mých očích nesporně a bezkonkurenčně je. Troufám si tvrdit, že to tak vidí více očí, nejen ty moje.

Obdiv ale nestačí. O Misesovi – alespoň někteří z nás – často mluvíme, méně často ho citujeme, daleko méně ho čteme a málo se od něho učíme. Věřím, že české vydání jeho největšího díla bude v tomto smyslu znamenat krok vpřed a že se stane motivací a inspirací k tomu, abychom Misesa neponechávali pouze v učebnicích ke kurzům ekonomických dějin.

Human Action ve své anglické verzi z roku 1949 byla nejenom překladem a rozvinutím původního německého originálu, který vznikl dlouho před tímto datem, ale i skutečnou syntézou a vyústěním Misesova celoživotního díla, v němž mnohé věci – publikované o celá desetiletí dříve – domyslel a zobecnil. Díky tomu je toto devítisetstránkové dílo obdivuhodným shrnutím jeho pohledu na ekonomii, a to na její celek.

To bych chtěl zdůraznit, protože v tom je tato kniha naprosto výjimečná. Podle mého názoru jde o poslední pohled na ekonomii jako celek, aniž by to byla učebnice, ale původní originální autorské dílo.

Ekonomii Mises považoval za nejpropracovanější a nejkomplexnější vědu o lidském chování, s čímž někteří souhlasíme. Mises v krystalizované podobě zobrazuje a vysvětluje právě ono *human action*, lidské chování, nebo, jak je to přeloženo v této knize, lidské jednání. Důraz na *human action*, tedy na aktivitu lidí, je pro Misesa navíc vědomým protipólem ke snu všech socialistů o *human designu*, který si osobují dělat oni. A právě to, co je prvotní a lidskou svobodu zabezpečující, vysvětlil Mises více než kdokoli jiný. Proto jeho slavné *human action* ano, a *human design* nikoli.

Ona *human action* je pro Misesa aktivitou racionální. Má cíl, je orientována do budoucna, snaží se docílit většího uspokojení jednotlivce. Co je důležité: její zákonitosti jsou univerzální, platí pro všechny kultury,

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

VÁCLAV KLAUS: LUDWIG VON MISES – NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OBHÁJCE EKONOMICKÉ SVOBODY V CELÉM 20. STOLETÍ

pro všechna náboženství, pro libovolnou úroveň lidských schopností a dovedností, pro jakoukoli výši ekonomické vyspělosti. Jeho pohled je důsledně individualistický. Odmítal jakoukoli formu holismu, tedy pokusu odvíjet výklad skutečností od celku, odkudsi shora, od jakýchkoli kolektivit, od představy o totální propojenosti všech věcí a jevů. To bylo v mnohém revolučním pohledem na svět.

I přes veškerou svou originalitu Mises samozřejmě nespadol z nebe a jeho názory nevznikly ve vzduchoprázdnu. Narodil se v roce 1881 v rakousko-uherském – dnes ukrajinském – Lvově a brzy po studiích ve Vídni se stal čelným představitelem druhé generace slavné rakouské školy ekonomické teorie.

Navazoval na velikány Mengera, Böhm-Bawerka, Wiesera a byl věkově nejstarším příslušníkem další volné skupiny myšlenkově spřízněných ekonomů, která zahrnovala Hayeka, Schumpetera, von Haberlera, Machlupa a řadu dalších, kteří také vyrostli v onom unikátním tvůrčím prostředí končící habsburské monarchie a kteří po jejím rozpadu hledali, kam odejít, když pro ně zmenšené Rakousko začínalo být příliš malé a navíc – vzhledem k Hitlerově sousedství – příliš nebezpečné. I Ludwig von Mises již počátkem 30. let odjel do Ženevy a na konci 30. let, po dramatickém putování Evropou, přes Portugalsko do Spojených států.

Nemyslím si sice, že je detailní studium biografie tím nejvhodnějším – a už vůbec ne naprosto nezbytným předpokladem – k pochopení díla toho či onoho autora, ale přesto každému doporučuji přečíst si vzpomínkovou knihu jeho manželky Margit Misesové, vydanou tři roky po jeho smrti, v roce 1976, pod názvem *My Years with Ludwig von Mises*, ve které je barvitě vylíčeno půlstoletí jeho komplikovaného života – od poloviny 20. let až do jeho smrti v roce 1973, ve věku důstojných 92 let.

Malá osobní vzpomínka: kdo si pamatuje reálný normalizační socialismus roku 1973, vzpomíná, že někteří bychom si netroufli veřejně se podívat nebo koupit si jiné noviny než *Svobodné slovo* či *Lidovou demokracii*. Já jsem si tehdy na jaře roku 1973 jednoho dne koupil *Svobodné slovo* a tam byla malá noticka, že včera v New Yorku zemřel Ludwig von Mises. A já jsem měl pocit, že je to jako zpráva z úplně jiného světa, protože jeho si pamatujeme z toho, co napsal v roce 1900, 1910-20-30-40 a vím, že jsem byl tenkrát naprosto šokován, že v našem normalizovaném světě bylo vůbec připomenuto, že tehdy zemřel.

Komplikovanost jeho života byla dána nejenom bezprostředním fyzickým ohrožením v době nacismu v rodném Rakousku a koneckonců v celé tehdy okupované Evropě, ale i tím, že po celý svůj život foukal vždy proti větru a hlásal revoluční – velmi menšinové – názory.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

VÁCLAV KLAUS: LUDWIG VON MISES – NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OBHÁJCE EKONOMICKÉ SVOBODY V CELÉM 20. STOLETÍ

I když měl a má i dnes spoustu věrných a bezmezně oddaných stoupenců, těch, kteří vsadili ne na svobodu člověka a na svobodný trh, ale na socialismus, intervencionismus, nacionalismus v jejich nejrůznějších převlecích, bylo neskonale více a v podstatě se jim, bohužel, zdařilo znemožnit mu standardní akademickou a univerzitní kariéru. Je tragické a neuvěřitelné, jaké problémy měl Mises i se svou profesurou na New York University v posledním čtvrtstoletí svého života, v nejsvobodnější zemi světa – ve Spojených státech.

Ekonom Mises důsledně vycházel z Mengera, zejména z jeho metodologického individualismu a z jeho odmítání německé historické školy, která ekonomickou teorii či teoretizování o ekonomických věcech v podstatě odmítala a která se navíc stala ideově východiskem Bismarckova paternalistického státu. Mises se také důsledně ztotožnil s marginalistickou revolucí, která koncem 19. století totálně proměnila ekonomii. A stejně tak se opíral o Böhm-Bawerkovu teorii kapitálu.

To všechno dohromady se stalo základem jeho pojetí lidského chování, jeho praxeologie, jeho výkladu specializace, dělby práce, směny, cen a ekonomické kalkulace, i základem jeho chápání a obhajoby trhu jako jediného možného efektivního systému společenské kooperace. V těchto svých názorech se explicitně utkával s – tehdy stále ještě velký vliv majícím – Marxem a jeho verzí politické ekonomie. Misesovo opírání se o předchůdce v rakouské škole se také stalo základem jeho teorie peněz, úroku a hospodářského cyklu a teoretickým východiskem jeho následného odmítání keynesiánské teorie.

Její vznik považoval Mises za důsledek naprostého nepochopení fungování tržní ekonomiky. Příčinou vysoké a dlouhotrvající nezaměstnanosti nebyla, podle Misesa, Keynesem zdůrazňovaná nedostatečná agregátní poptávka, a to ani v období Velké krize 30. let. Příčinou byla snaha výrobců a zaměstnanců prosazovat své ceny a své mzdy na úrovni, která byla vyšší, než byli kupující ochotni a schopni platit. Nešlo tedy o *demand management* problém, ale o problém rigidních cen a navíc problém umělé expanze a následné kontrakce peněz a bankovního úvěru státem. To bylo dalším z témat, kterými se Mises dostal do samotného centra ekonomické debaty tehdejší doby.

Pro nás se v polovině šedesátých let stal klíčovým jeho přínos k debatě o socialismu, zejména jeho kniha *Socialism* z roku 1936, založená na původním článku o nemožnosti ekonomické kalkulace za socialismu z roku 1920 s názvem *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. Všechno podstatné z této debaty rekapituluje 26. kapitola *Human Action*.

Mises ukázal nemožnost racionální ekonomické kalkulace bez existence soukromého vlastnictví, bez trhu a bez skutečných cen. Rezolutně odmítl – spolu s Hayekem – hru na trh, navrhovanou Lernerem, Langem,

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

VÁCLAV KLAUS: LUDWIG VON MISES – NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OBHÁJCE EKONOMICKÉ SVOBODY V CELÉM 20. STOLETÍ

Dickinsonem a dalšími, a vytvoření socialismu považoval za onen slavný „skok do tmy“. Mnozí ekonomové tehdy poukazovali na to, že socialismus přesto existuje. To Mises nepopíral, ale dodával, že může přežít jen a jedině díky tomu, že ve světě pořád ještě existují tržní ekonomiky, které nabízejí jistou informaci o cenové struktuře, a dávají tak socialistickým plánovačům návod, co dělat. O tom, že je takový systém extrémně neefektivní, víme všichni více než dobře.

Mises ale odmítal nejenom plný socialismus a centrální plánování, ale i smíšené systémy tehdejší doby, které nazýval intervencionismem. Považoval je totiž za nestabilní, protože zaváděním distorzí do trhů jsou vyvolány distorze další, a tím vzniká potřeba postupného zavádění dalších a dalších kontrol a regulací, takže podobně jako Hayek předvídal, že intervencionismus bude dříve či později sklouzávat ke standardnímu socialismu.

Ostatně mnohé o Misesovi napovídají již i názvy jeho knih: *Socialismus, Liberalismus, Kritika intervencionismu, Omnipotentní stát, Byrokracie, Plánovaný chaos*. Myslím, že těchto šest názvů vypovídá téměř o všem.

Mises byl nejdůslednějším představitelem klasického liberalismu oproti všem formám kolektivismu. Byl důsledným obhájcem soukromého vlastnictví, a to i z mimo-ekonomických důvodů. Vlastnictví pro něj bylo předpokladem a garancí svobody, protože jedině vlastnictví dává jednotlivci onu tolik potřebnou sféru vlastní autonomie, v níž si člověk může rozhodovat sám o tom, co je dobré, co je špatné, co je smysluplné a co iracionální.

Mises zdůrazňoval i význam rovnosti před zákonem, z čehož mu zcela logicky, díky přirozeným odlišnostem lidí, vyplývala nezbytnost nerovnosti příjmu a bohatství. Tento důsledek byl pro něho neoddelitelnou součástí individuální svobody.

Na závěr bych měl snad ještě jako jistý historický paradox uvést, kdy jsem Misesovu *Human Action* prvně četl. Bylo to ve zcela absurdní chvíli, kdy po srpnu 1968 nastaly v naší zemi – a i v Akademii věd, kde jsem tehdy pracoval – známé politické čistky a bylo jenom otázkou času, kdy budou lidé jako já definitivně z této instituce vyhozeni. V tomto podivném mezidobí, někdy na pomezí let 1969 a 1970, jsem sice ještě směl chodit do své kanceláře, směl si v knihovně půjčovat knihy na čtení, ale už jsem nemohl nic psát ani publikovat, pouze si číst. Měl jsem proto nekonečně moc času a mohl jsem tuto rozsáhlou knihu číst pomaleji, pozorněji a rozvážněji, než bych toho byl schopen kdykoli jindy ve svém životě.

Kniha mě oslnila a věřím, že tento pocit získá každý, kdo se jí bude pokorně věnovat. Já jsem tuto pokoru měl a mám ji dosud.

Pražská jarní přednáška Liberálního institutu, Praha 29. 5. 2006

RICHARD W. RAHN

Klíče na ceste k ekonomickému rastu a slobode a úloha vlády

The Keys to Economic Growth and Freedom and the Role of the Government

Richard W. Rahn: riaditeľ Center for Global Economic Growth. Spolupracuje tiež s Heritage Foundation, Discovery Institute a Cato Institute. Je členom Montpelerskej spoločnosti. V 80. rokoch pôsobil napríklad ako viceprezident a hlavný ekonomický expert Americkej obchodnej komory a šéfredaktor ekonomického časopisu *Journal of Economic Growth*. Prezident Ronald Reagan ho v roku 1982 menoval za člena jedného z poradných orgánov prezidenta USA. Počas volebnej kampane na prezidenta USA v roku 1988 bol ekonomickým poradcom G. H. W. Busha.

Richard W. Rahn: Director General of the Center for Global Economic Growth. He is also a visiting fellow with the Heritage Foundation, an adjunct fellow of the Discovery Institute, and an adjunct scholar at the Cato Institute. Dr. Rahn is a member of the Mont Pelerin Society. In the 1980s, he served as Vice President and Chief Economist of the Chamber of Commerce of the United States, Executive Vice President and Board member of the National Chamber Foundation, and as the editor-in-chief of the *Journal of Economic Growth*. In 1982, President Reagan appointed Dr. Rahn as a member of the Quadrennial Social Security Advisory Council. During the 1988 Presidential campaign, he served as an economic advisor to President G. H. W. Bush.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

RICHARD W. RAHN: KĽÚČE K EKONOMICKÉMU RASTU A SLOBODE A ÚLOHA VLÁDY

Za posledných 60 rokov sa vyskúšala každá forma politického a/alebo ekonomického systému, akú si človek vedel predstaviť. Teraz je tu dôkaz – demokratický kapitalizmus so slobodným trhom funguje oveľa lepšie než akýkoľvek iný systém, ktorý bol vytvorený. Uvediem desať podstatných kľúčov, prostredníctvom ktorých je to možné v dlhodobom horizonte zabezpečiť.

1. *Nastolte vládu zákona*

Bez vlády zákona sú ekonomická sloboda, osobná sloboda a občianska spoločnosť obmedzované, čo zvyšuje ekonomické riziká, a tým sa znižuje potenciál ekonomického rastu.

2. *Chráňte súkromný majetok*

Súkromný majetok je základom bohatstva. Ak nie je dobre chránený, tak sa motivácia pracovať, šetriť a investovať výrazne znižuje. Historicky sa potvrdzuje, že ľudia nadobúdali majetok buď kúpaním alebo zhodnocovaním pozemkov, budov, stavieb, či iných objektov, ktoré prinášajú pridanú hodnotu. V súčasnom svete je vlastníctvo často nehmotné a vyplýva z takých statkov, ako sú moderné umenie, hudba, literatúra, počítačový softvér, nové farmaceutické produkty a iné technológie. Tí, ktorí vytvárajú nehmotný majetok, majú rovnaké právo na úplnú ochranu ako farmári a vlastníci nehnuteľností na ochranu svojho hmotného majetku.

3. *Odstráňte všetky cenové regulácie*

Cena je informácia. Alokuje vzácne zdroje a motivuje k ich budúcej tvorbe. Cenové regulácie eliminujú informácie, ktoré sú potrebné na racionálne ekonomické rozhodnutia. Slobodný trh, kde sú ceny určované ponukou a dopytom s minimálnym počtom obmedzení na nákup a predaj tovarov a služieb, je takmer vo všetkých prípadoch lepší – z hľadiska hospodárnosti, rozdeľovania zdrojov a slobody – než akékoľvek formy „riadeného“ trhu.

4. *Nastolte slobodný obchod*

Slobodný obchod medzi národmi zvyšuje úroveň ekonomickej prosperity vo všetkých krajinách, ktoré sa na ňom podieľajú. Je to spôsobené tým, že sa zlepšuje alokovanie zdrojov (komparatívna výhoda) a rozširuje sa trh. V dôsledku toho sa znižujú náklady. V krajinách s malými obchodnými bariérami je obvykle dosahovaný vyšší ekonomický rast a ich občanom rastú príjmy rýchlejšie než ľuďom v krajinách, ktoré majú viac obmedzení obchodu a vyššie clá.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

RICHARD W. RAHN: KĽÚČE K EKONOMICKÉMU RASTU A SLOBODE A ÚLOHA VLÁDY

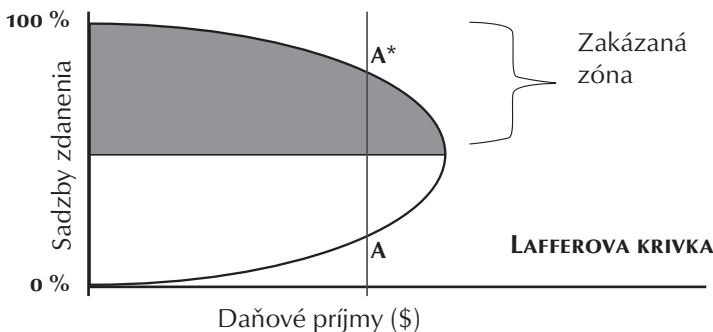
5. Zredukujte verejné výdavky

Akékoľvek verejné výdavky, v ktorých náklady prevyšujú prínosy a pomer nákladov voči výnosom je horší než v prípade ich poskytovania súkromným sektorom, skôr znižujú celkový blahobyt ľudí, než by k nemu pozitívne prispievali. Vzťah medzi ekonomickým rastom (v percentách) a veľkosťou vlády (verejnými výdavkami v pomere k HDP v percentách) približuje nasledovná krivka.

6. Zredukujte zdanenie

Dane znižujú motiváciu pracovať, šetriť a investovať, čím znižujú ponuku práce a kapitálu. To vedie k znižovaniu investícií a produkcie. Pre každú daň existuje sadzba, ktorá maximalizuje jej príjem. Ak sa táto sadzba prekročí, príjem skôr klesá než stúpa (pozri Lafferovu krivku na nasledujúcom grafe). Okrem toho dane znižujú osobnú slobodu tým, že ľuďom odopierajú možnosť ponechať si plody vlastnej práce a kapitálu.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

RICHARD W. RAHN: KĽÚČE K EKONOMICKÉMU RASTU A SLOBODE A ÚLOHA VLÁDY

7. Obmedzte vládne regulácie

Vládne regulácie takmer vždy spôsobujú náklady, vrátane nákladov straty slobody. Ak prínosy z regulácie neprevyšujú náklady, ktoré boli na ňu vynaložené, ľuďom sa v dôsledku takejto regulácie zhorší situácia.

8. Odstráňte prekážky pri začatí podnikania

Podnikatelia vytvárajú najproduktívnejšie nové pracovné miesta a mnohé užitočné a žiaduce inovácie. Ak vláda vytvára podnikaniu nákladné a časovo náročné prekážky, znižuje sa počet nových podnikateľských subjektov, pracovných miest a inovácií.

Na to, aby podnikatelia mohli legálne zakladať nové firmy, vrátane spoločností s ručením obmedzeným, by mali existovať:

- A. jasné pravidlá;
- B. nízke poplatky;
- C. čo najkratší čas.

9. Podporujte vlastníctvo

Ľudia sa starajú o hmotný alebo nehmotný majetok a hospodária s ním lepšie, keď im patrí – či už je to dom, obchod, farma, penzión alebo sporenie na účte zdravotného poistenia. Vládne stratégie, ktoré podporujú vlastníctvo, vedú k väčšej sociálnej stabilite a zodpovednosti, čo posilňuje prostredie pre investície, a teda vedie k vyššiemu ekonomickému rastu.

10. Umožnite používanie zdravej meny

Stabilná mena, ktorá svoju hodnotu ani nezvyšuje ani nestráca, je potrebná na maximalizáciu ekonomického rastu. Nestabilná mena zvyšuje riziko podnikania, znamená hrozbu pre zamestnancov a spotrebiteľov a vedie k nižšej miere investovania, tvorbe pracovných miest a nakoniec spôsobuje nižšiu ekonomickú prosperitu. Vlády a centrálné banky, ktoré nie sú schopné poskytnúť zdravú menu, by mali svojim občanom umožniť používať menu iného štátu alebo súkromnej inštitúcie (vrátane zlata a iných komodít) – tak v prípade transakcií, ako aj na plnenie zmluvných záväzkov.

*Prednáška v rámci CEQLS, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika,
Bratislava, 27. 6. 2006*

JOHNNY MUNKHAMMAR

Kopírujte severské
riešenia,
nie problémy!

Copy the Nordic
Solutions,
Not the Problems!

Johnny Munkhammar: riaditeľ programu „Free Markets“ v rámci Timbro, švédskeho protrhového think tanku. Je autorom štyroch kníh, pričom jeho kniha *European Dawn – after the social model* vyšla aj v anglickom jazyku. Johnny Munkhammar je editorom Timbro Briefing Papers, členom Society of Economists a Center for Business and Policy Studies. V rokoch 2002 – 2005 bol poradcom Konfederácie švédskych podnikov.

Johnny Munkhammar: the director of the Program “Free Markets” at the Timbro, free market think tank. He is an author of four books, including the last book *European Dawn – after the social model* (2005), published in English. He is also the editor of Timbro Briefing Papers, member of the Society of Economists and the Center for Business and Policy Studies. In years 2002 – 2005 he has been senior policy advisor for Confederation of Swedish Enterprise.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

I. Úvod

Som rád, že ma Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika pozval, aby som hovoril o dôležitých otázkach, ktoré súvisia s ekonomickou reformou. Môj pohľad vychádza z princípov slobodného jednotlivca, slobodného obchodu a slobodnej ekonomiky. A nie je to tak iba preto, že sú to dobré princípy, ale preto, že slobodné spoločnosti zabezpečili väčšiu prosperitu ako ktorékoľvek iné.

Samozrejme, s veľkým záujmom som sa zaoberal tým, čo sa dialo v strednej a východnej Európe počas ostatných pätnástich rokov. Pamätám si, ako si mnohí ľudia mysleli, že veľká chudoba, obrovská nezamestnanosť a závislosť od zahraničnej pomoci sa na dlhé desaťročia stanú osudom postkomunistických krajín.

Tento predpoklad bol chybný. Samozrejme, že boli a ešte aj sú problémy. Ale západná Európa môže týmto krajinám závidieť výrazný rast investícií a obchodu, ako aj ekonomický rast. Trhovo orientované reformy, ktoré prebehli, mali ohromujúci účinok. Rovná daň sa stala celosvetovou témou diskusií.

Reformy, ktoré Slovensko urobilo doteraz, boli úžasné a viedli k ohromným výsledkom. Viem, že teraz sa veľa očí obracia k severským krajinám, možno aj na Slovensku.

II. EKONOMICKÉ PROBLÉMY ZÁPADNEJ EURÓPY

Mnohé krajiny západnej Európy majú značné ekonomické problémy už mnoho rokov, dokonca aj počas priaznivej fázy hospodárskeho cyklu. Ich hlavnými problémami sú nízky ekonomický rast, vysoká nezamestnanosť a veľa ľudí závislých od vládnej pomoci. V takomto období sa politici snažili vyriešiť problémy hľadaním inšpirácie v iných krajinách.

Väčšina politikov vie, čo má robiť. Nieкто povedal, že „vieme, čo robiť, ale nevieme, ako by nás potom znovu zvolili“. A tak sa väčšina vlád snaží hľadať reformy, ktoré sú príjemné z krátkodobého hľadiska. Snažia sa nájsť ľahké východiská. Namiesto toho, aby sa pozreli na krajiny, ktoré urobili radikálne reformy a uspeli, snažia sa hľadať krajiny, ktoré nerobili radikálne reformy a aj tak sú zatiaľ úspešné.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

Prečo vlády neuskutočňujú radikálne reformy? Napríklad v západnej Európe je veľa ľudí závislých od štátu. Preto oni nebudú podporovať reformy, ktoré im obmedzia sociálne dávky. Keďže sú chránení reguláciami trhu práce, nebudú podporovať jeho liberalizáciu, ktorá by vytvárala pracovné miesta pre ďalších. Takto existuje veľa prekážok reforiem. Preto politici hľadajú ľahšie cesty.

III. MODEL V SEVERSKÝCH KRAJINÁCH AKO VZOR PRE INÝCH?

Odpoveďou sa stali severské krajiny. Zdá sa, že sú schopné skombinovať vysokú mieru ekonomického rastu s veľkým sociálnym štátom, teda s vysokými daňami a rozsiahlymi systémami sociálnych služieb a sociálneho zabezpečenia. Mnoho vlád si myslí, že v tom sa skrýva cesta k úspechu bez nepohodlných reforiem.

Ide však o omyl z viacerých hľadísk. Také čosi možno očakávať pri každom pokuse o riešenie problémov bez skutočného riešenia problémov. Uvediem aké je skutočné poučenie zo severských krajín.

Severský model je tak trochu ako UFO. Každý o ňom počul a mnoho ľudí si myslí, že vedia, čo to je. Ale iba málokto pozná podrobnosti o tom, ako v skutočnosti funguje – alebo dokonca o tom, či vôbec existuje.

Predovšetkým neexistuje nič také ako „severský model“. Medzi severskými krajinami sú veľké rozdiely, ktoré ich stavajú do pozície extrémov v rámci Európy, pokiaľ ide o mnohé relevantné oblasti ako trh práce, dane a dôchodky.

Po druhé, severské krajiny sú úspešné iba v určitých aspektoch, ktoré sú pre každú krajinu rozdielne. Ak chcete tento úspech zovšeobecniť, musíte zovšeobecniť rôznorodé dôvody, ktoré k nemu viedli.

Po tretie, pokiaľ sú severské krajiny úspešné, je to vďaka trhovo orientovanej reforme, ktorá opustila tradičný štát blahobytu. Ak v niektorých oblastiach problémy pretrvávajú, sú spôsobené neexistenciou reforiem.

Samozrejme, treba sa poučiť z tých správnych vecí – je dôležité vedieť, čo môžeme prevziať a čomu by sme sa mali radšej vyhnúť. Ak budete napodobňovať fajčiarsky zlozvyk matematického génia, vaša matematická zručnosť sa nezlepší, naopak, zhorší sa vaše zdravie.

Zo severských krajín si netreba brať príklad, pokiaľ ide o rozsiahly štát s vysokými daňami, reguláciami a monopolmi v sociálnom systéme –

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

to všetko je zdrojom problémov. Avšak zásadné trhovo orientované reformy, ktoré sa urobili v niekoľkých oblastiach, boli úspešné a rozhodne by mohli byť objektom štúdia.

IV. EURÓPSKY SOCIÁLNY MODEL: ZÁKLAD PRE SEVERSKÉ KRAJINY

Skôr než prejdem k jednotlivým severským krajinám, stručne uvediem európsky sociálny model a jeho historické korene. Napokon, každá zo severských krajín je svojím spôsobom jeho súčasťou.

Pravdaže, medzi západoeurópskymi krajinami sú rozdiely rovnako ako medzi severskými krajinami. Existujú však aj spoločné črty.

Daňové zaťaženie je veľmi vysoké a z 20 % v roku 1950 sa zvýšilo na 40 – 50 % v roku 1980, keď sa jeho rast zastavil. Vlády financujú a tým či oným spôsobom poskytujú sociálne služby, ako sú vzdelávanie či zdravotná starostlivosť o deti a starých ľudí. Tento model v rôznych podobách zahŕňa aj systém sociálneho zabezpečenia: štátom spravované dôchodkové systémy a podpory príjmu nezamestnaným, nemocenské, predčasný dôchodok a pod. Trh práce je tiež do veľkej miery regulovaný alebo upravený korporatívnym spôsobom.

Tento model sa vyvinul najmä v rokoch 1950 až 1980. Vždy sa to prezentovalo, že to je pre blahobyt ľudí. Boli však za tým aj iné príčiny:

- Po prvé, vtedy mnohí politici na Západe verili centrálne plánovanému hospodárstvu. Monopol by mal byť najlepším spôsobom efektívneho využívania zdrojov. A tak zo škôl, zdravotnej starostlivosti, starostlivosti o starých ľudí či dôchodkových systémov vznikli štátne monopoly.
- Po druhé, máme verejnú voľbu. V snahe vyhrať voľby politici sľubujú občanom ešte viac dávok a iných „výhod“ od štátu. Tak sa rok čo rok, od volieb k voľbám dane zvyšovali a vláda zabezpečovala viac a viac. A to sme nespomenuli partikulárne záujmy, ktoré sa na tom podieľali.

Vlády bujnili, ale nemalo to nič spoločné s blahobytom občanov. Ťažiskový princíp modelu spočíval v tom, že sociálne služby a sociálne zabezpečenie by mal poskytovať iba jeden subjekt: štát.

To je zásadný rozdiel oproti súkromnej spoločnosti. Súkromné firmy, súkromné vlastníctvo, slobodná konkurencia, zainteresovanosť na zisku – to je vo verejnej sfére zamedzované.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

Ako už bolo povedané, tento model vytvára vážne hospodárske problémy. Čísla to potvrdzujú.

Známym cieľom Lisabonskej stratégie bolo zmazanie ekonomického zaostávania EÚ za USA do roku 2010. Odvtedy, od roku 2000, sa tento rozdiel ešte zväčšil. V skutočnosti je priemerný obyvateľ v 38 amerických štátoch bohatší ako priemerná osoba v ktorejkoľvek krajine Európy s výnimkou Luxemburska. A priemerný Američan je o 35 % bohatší ako Európan (podľa údajov Eurostatu).

V USA je vyššia aj zamestnanosť. V rokoch 1970 až 2003 sa zamestnanosť v USA zvýšila o 58,9 milióna, čo je 75-percentný nárast. Vo Francúzsku, Nemecku a Taliansku spolu narástla o 17,6 milióna, zvýšila sa teda o 26 %. ¹⁾

Najlepšie porovnávanie sa však dá robiť v rámci Európy. Dánsko má zamestnanosť 76 %, ale Poľsko 53 %. Nezamestnanosť mládeže v Grécku, Taliansku, Švédsku, Francúzsku, Belgicku a Fínsku je vyššia ako 20 % a v Írsku, Holandsku a Dánsku je to 5 až 8 % (podľa údajov Eurostatu).

V Európe sa ekonomický rast a zamestnanosť najlepšie vyvíjali v Írsku, Holandsku, Británii spomedzi západoeurópskych krajín a v niektorých východoeurópskych krajinách. A bez ekonomického rastu nie je možné zlepšiť žiadne sociálne podmienky. Ale najväčším problémom čelia krajiny s najväčšími vládnymi zásahmi do spoločnosti: Nemecko, Taliansko a Francúzsko.

Tieto problémy nie sú náhodné. Centrálne plánované hospodárstvo nikdy nikde nefungovalo a nemôže fungovať. Vieme, aké autá vyrábajú štátne monopoly – kto si myslí, že od nich dostane dobré zdravotníctvo? Zvyčajne používam príklad trabantu a BMW ako potvrdenie týchto rozdielov, ale keďže som teraz v Bratislave, dobrou ilustráciou môže byť porovnanie auta značky Škoda pred 20 rokov, a dnes.

Vysoké dane spôsobujú slabý hospodársky rast a sú brzdou tvorby pracovných miest. Jasne to dokazujú mnohé ekonomické štúdie. Vysoké dávky pre nezamestnaných a práceneschopných ľudí odrádzajú od práce a mnohých ľudí vedú k parazitovaniu na štáte. Keď majú štátne monopoly niečo ponúknuť, sú rovnako zlé ako akékoľvek iné monopoly. A regulácie pracovného trhu ešte viac bránia v tvorbe pracovných miest.

¹⁾ Gersemann, Olaf: *European Myths, American Reality*, Cato Institute, Washington D.C., 2004.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

V. SKÚSENOSTI ZO SEVERSKÝCH KRAJÍN

Severské krajiny zaviedli v značnom rozsahu extrémnu verziu tohto sociálneho modelu centrálne plánovanej rozsiahlej vlády. Tak ako je potom možné, že na tieto krajiny sa teraz často pozerá so závišťou? Rád by som to vysvetlil, najskôr v prípade jednotlivých krajín, a potom by som rád analyzoval spoločné črty.

Švédsko

Nie je to len krajina pekných žien, slávností letného slnovratu, Björna Borga a – možno – najlepších hokejistov. Je tu aj príbeh krajiny s kedysi slobodným trhom, ktorá sa stala socialistickou a potom urobila pár krokov naspäť k slobodnej ekonomike.

V rokoch 1890 až 1950 bolo Švédsko jednou z ekonomicky najdynamickejších krajín na svete, s priemerným daňovým zaťažením 10 až 20 percent. Toto obdobie do veľkej miery vysvetľuje dnešné bohatstvo. Z 50 najväčších švédskych firiem iba jedna bola založená po roku 1970. Bola to krajina so slobodným trhom a minimálnou úlohou vlády. Zo žobráka sa stal boháč.

Potom sa Švédsko obrátilo k socializmu. Daňové zaťaženie sa viac než zdvojnásobilo, podniky boli znárodnené, štát rozširoval sociálne monopoly a podobne. To malo tvrdé dôsledky. Podľa OECD sa HDP krajiny na obyvateľa prepadol zo štvrtého miesta v roku 1970 na dnešné 13. miesto. Inflácia a nezamestnanosť sa zvýšili.

Začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia boli však predsa uzákonené trhové reformy, ktoré zlepšili hospodársku výkonnosť Švédska. Liberalizoval sa trh s telekomunikáciami, mierne sa znížili daňové sadzby, firmám bolo povolené poskytovanie súkromnej zdravotnej starostlivosti, centrálna banka sa stala nezávislou a zreformoval sa dôchodkový systém.

Vo všetkých liberalizovaných sektoroch bol zaznamenaný ekonomický rast. Zamestnanosť sa vyvíjala lepšie a rady čakateľov v zdravotníctve sa skrátili. Ale odvtedy uplynulo už 10 – 15 rokov a výsledky vybledli. Nezreformované zostali rozsiahle oblasti, najmä trh práce. Nezávislý odhad celkovej nezamestnanosti je 15 – 20 %. Rast zamestnanosti v rokoch 1995 až 2004 bol štvrtý najnižší v rámci európskej pätnástky. Nezamestnanosť mládeže je v európskej dvadsaťpäťke piata najvyššia a dosahuje 23 %. Nedávno zvolená stredopravá vláda vo Švédsku zamerala väčšinu svojich sľubov na rozpočet a úsilie o reformu trhu práce. Úspešné reformy by boli logickým krokom v smerovaní k slobodnému trhu vo Švédsku.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

Dánsko

Dánsko je krajinou dizajnu, veterných elektrární a policajných trilerov. A ako keby to nestačilo, Dáni sú známi svojím modelom „flexicurity“. Majú úspešný trh práce a mnohí dychtí po tom, aby sa poučili z ich inštitúcií. Takže aké je to poučenie?

Pokiaľ ide o HDP na obyvateľa, v roku 1970 bolo Dánsko tretou najbohatšou ekonomikou, predstihli ho iba USA a Švajčiarsko. V roku 2003 – po viac ako 30 rokoch rozpínavého sociálneho štátu – Dánsko kleslo na siedme miesto. Iba nedávne zmeny (napríklad jednoduchšie pravidlá pri prepúšťaní) zaručili, že tento úpadok nebol ešte dramatickejší.

Dánsky trh práce je veľmi úspešný. Má najnižšiu nezamestnanosť mládeže v EÚ a celkovo patrí medzi krajiny s najvyššou mierou zamestnanosti. Každý rok príde o prácu približne pätina ľudí, ale všetci si dokážu rýchlo nájsť novú.

Tak čo je teda „flexicurity“ okrem zaujímavého znejúceho slova? Hovorí, že je to kombinácia flexibility a zabezpečenia, resp. istoty.²⁾ Po prvé, znamená to pružný trh práce, bez obmedzení pri najímaní či prepúšťaní. Po druhé, pri naša vysoké dávky v nezamestnanosti. Po tretie, ide o aktívnu politiku trhu práce, ktorá vedie k opätovnému zapojeniu nezamestnaných do práce.

Ktoré časti systému sú dôležité? Niektorí tvrdia, že práve táto zmes flexibility a istoty „flexicurity“ je úspešná, ale z modelu je zrejmé, ktoré časti sú v skutočnosti pre úspech kľúčové. Krajiny, v ktorých dominuje flexibilita, stále napredujú – na rozdiel od tých, kde dominuje sociálna istota či sociálne zabezpečenie.

A tak niektorí tvrdia, že ľudia vám nedovolia presadzovať iba flexibilitu. Musíte im dať aj istotu. Ja osobne nevidím dôvod, pre ktorý by flexibilita vytvárajúca pracovné miesta nemala byť akceptovaná. A aj v prípade, že je akceptovaná, nemalo by sa akceptovať, aby sociálne zabezpečenie poskytovala vláda. Súkromné zisky a poistenie by to zabezpečili tiež a lepšie.

Fínsko

Krajina Mumintrolla,³⁾ tisícich jazier a Nokie. Ale tiež krajina, ktorá bola nedobrovoľne úzko spätá so Sovietskym zväzom, tak v oblasti bezpečnostnej politiky, ako aj ekonomiky, a ktorá utrpela veľké straty, keď Sovietsky zväz skolaboval. A teraz je Fínsko známe svojimi ekonomickými úspechmi.

²⁾ Pojem „flexicurity“ vznikol z anglických slov flexibility a security [pozn. ed.].

³⁾ Ide o postavu z detskej knižky fínskej autorky Tove Janssonovej [pozn. prekl.].

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

V období spomínanej krízy začala vláda škrtať verejné výdavky, urýchlila privatizáciu a eliminovala dvojité zdaňovanie dividend. Verejné výdavky sa od roku 1993 do roku 2003 znížili o desať percentuálnych bodov. Dôsledkom bol závatný rast súkromného vlastníctva, firemných ziskov a daňových príjmov.

To umožnilo zníženie sadzieb dane z príjmu fyzických osôb o šesť percentuálnych bodov pre všetky príjmové skupiny, v priemere na 35 % zo 41 %. Fínsko je otvorené globalizácii, urobilo dôchodkovú reformu a vybudovalo novú jadrovú elektráreň. Tieto výrazné zmeny boli vzpruhou pre fínsku ekonomiku.

A znovu to boli reformy smerujúce k slobodnému trhu, ktoré boli riešením. Tradičný sociálny štát alebo skutočne sociálny model, ktorý bol zodpovedný za problémy, Fíni opustili.

Nórsko

Nórsko je nádhernou krajinou plná fjordov, ropy a pletených svetrov. Je jednou z najbohatších krajín v Európe, pokiaľ ide o HDP na obyvateľa, a má nízku nezamestnanosť. Je do značnej miery špecifickým prípadom, lebo má obrovské príjmy z ropy a plynu. S takouto výsadou bude krajina primerane prosperovať aj v systéme veľkého sociálneho štátu.

Ale dokonca aj tu sa trhovu orientované myšlienky tešili určitému obrodeniu vtedy, keď Nórsko liberalizovalo finančné trhy, zrušilo štátny monopol na vysielanie a zaviedlo súkromné nemocnice. Keď sa „umiernennejšia“ Strana práce začiatkom deväťdesiatych rokov ocitla znova pri moci, rozhodla sa, že tieto kroky nezvráti.

Stredopravá koalícia sa vrátila do vlády v roku 2001 a išla ešte ďalej: zaviedla konkurenciu medzi súkromnými a verejnými školami. Ale súčasná socialistická koalícia vyhrala voľby v roku 2005 s tým, že slúbila „slabší trh a silnejší štát“.

Island

Gejzíry, sopky a pár rokov skutočného hospodárskeho úspechu – to je Island. Tento arktický ostrov je dnes jednou z najbohatších krajín na svete. Avšak do konca osemdesiatych rokov minulého storočia bola islandská spoločnosť výrazne socialistická, s vysokými daňami a nadmerným zasahovaním štátu do podnikania. Začiatkom deväťdesiatych rokov sa však Island výrazne liberalizoval.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

Dane z príjmov právnických osôb sa v roku 1991 znížili zo 45 % na 18 % a daň z príjmov fyzických osôb klesla z 32,8 % na 23,75 %. V rovnakom období bola väčšina štátom vlastnených firiem sprivatizovaná a regulácie boli sprehľadnené. Islandský HDP narástol v období 1995 až 2005 každý rok v priemere o 4,3 %. Kúpna sila sa od roku 1995 permanentne zvyšovala a nezamestnanosť je dnes na úrovni 1,6 %.

Za posledné desaťročie je Island jednou z najreformnejších krajín smerujúcich k slobodnému trhu. Opustil centralizovanú riadenú ekonomiku a došlo k liberalizácii. Napriek tomu, že v poslednom období Island čelil určitým hospodárskym turbulenciám, krajina sa teší z rýchleho nárastu prosperity.

VI. ZÁVER

Takže možno dôjsť k záveru, že severské krajiny boli najprv úspešné vtedy, keď sa výrazne orientovali na trhovú ekonomiku s nízkymi daňami a minimálnou vládou. Keď sa rozhodli pre socializmus, úspech sa vytratil a prišli problémy. Teraz urobili trhovo orientované reformy v úplne odlišných oblastiach spoločnosti a boli opäť úspešné: Fínsko v telekomunikáciách, Dánsko na trhu práce, Island v bankovníctve, Švédsko v súkromných dôchodkoch a podobne.

Toto je len empirické potvrdenie úspechu, ktorý je postavený na trhovej ekonomike a reformách umožňujúcich slobodnú výmenu. Potvrďuje početné vedecké štúdie o tom, že nízke dane spôsobujú vysoký hospodársky rast a že slobodný trh práce vytvára viac pracovných miest. Iné krajiny sa z toho istotne môžu poučiť. Vyhnite sa veľkému socialistickému štátu blahobytu a pokračujte v trhovo orientovaných reformách.

Severské krajiny ponúkajú lekciu z vyhýbania sa veľkému štátu, ktorý poznáme pod rôznymi názvami ako štát blahobytu alebo sociálny model. Vďaka nim vieme, že trhovo orientované reformy fungujú. Severské krajiny urobili veľmi rôznorodé reformy, a pritom žiadna z nich – azda okrem Islandu – nie je taká proreformná ako Írsko, Veľká Británia, Estónsko alebo Slovensko, a tak ani jedna nedosiahla porovnateľné výsledky.

Dalo by sa povedať, že severské krajiny sú úspešné rovnako, ako sú mnohí ľudia na invalidnom vozíku dobrí v tenise, dokonca lepší ako ja sám. Sú však úspešní napriek invalidnému vozíku, nie vďaka nemu. Zostávajú v nevýhode, ale snažia sa ju kompenzovať iným spôsobom. Severské krajiny si do veľkej miery ponechali svoje sociálne štáty, ale mnohé veci museli zlepšiť, aby kompenzovali problémy, ktoré tento systém prináša.

NA OBRANU SLOBODNÉHO TRHU

JOHNNY MUNKHAMMAR: KOPÍRUJTE SEVERSKÉ RIEŠENIA, NIE PROBLÉMY!

A napokon pár slov o budúcnosti. Existujú trendy, ktorým do určitej miery čelia všetky európske krajiny, vrátane tých severských. A v týchto krajinách pokračuje diskusia o ďalšej reforme, ktorá by vyriešila existujúce problémy. Tieto krajiny skôr či neskôr budú musieť prijať zmeny.

- Po prvé, globalizovaná svetová ekonomika posilňuje obchod, investície, ekonomický rast a prosperitu. To zvyšuje konkurenciu a štruktúrne zmeny vo firmách a v skladbe pracovných miest. A to je iba začiatok. Dodnes sa do svetového trhu práce zapojilo iba 20 % Číňanov a Indov. To na nás kladie veľké nároky, aby sme boli konkurencieschopní, otvorení, a aby sme sa predovšetkým dokázali rýchlo prispôbiť zmene. Reformy smerujúce k slobodnému trhu sú z tohto hľadiska ešte dôležitejšie.
- Po druhé, je tu demografický vývoj. Fakt, že žijeme dlhšie, je samozrejme veľkým úspechom. Ale systémy vybudované pre iný typ spoločnosti sa musia zmeniť. Nemôžeme zachovať štátom financované dôchodky a zdravotníctvo, ak nechceme rapídne zvyšovať dane. A nemôžeme neprestajne nútiť ľudí, aby v určitom veku prestali pracovať. Naopak, mali by sme podporovať v tom, aby pracovať neprestali.
- Po tretie, skladba našej produkcie sa čoraz viac mení od výroby k službám. Štúdie dokazujú, že čím väčší je podiel služieb na ekonomike krajiny, tým väčší je HDP a tým nižšia je nezamestnanosť. Máme všetky dôvody na to, aby bol tento prechod jednoduchý. Potom nemôžeme chrániť staré pracovné miesta a štruktúry. Musíme zmeny čo najviac uľahčiť a byť schopní preškoliť ľudí.

Každá európska krajina, ktorá chce byť zajtra naozaj úspešná, sa musí pozrieť na požiadavky reality a budúcnosti. Reformy smerujúce k slobodnému trhu sú z tohto hľadiska čoraz dôležitejšie. Severské krajiny podnikli niektoré kroky a pravdepodobne pôjdu naďalej po ceste reforiem. Takže poučenie zo severu je: pokračovať v trhovu orientovaných reformách a vyhnúť sa veľkej vláde.

Prednáška v rámci CEQLS, Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava, 23. 10. 2006

BJØRN LOMBERG

Ekonomický růst – hrozba pro životní prostředí?

Economic Growth – Threat for the Environment?

Bjørn Lomborg: dánský statistik, docent na Copenhagen Business School a ředitel Copenhagen Consensus Center. Lomborgovo jméno bylo v roce 2004 uvedeno mezi stovkou nejvlivnějších lidí světa časopisem *Time* a v roce 2005 byl časopisem *Foreign Policy/Prospect Magazine* označen za 14. nejvlivnějšího intelektuála světa. V roce 2005 byl Světovým ekonomickým fórem jmenován jedním z Young Global Leaders. Je autorem hojně diskutovaného bestselleru *Skeptický ekolog* (dosud vydaného ve 12 jazycích, včetně češtiny), často se účastní debat o otázkách životního prostředí v předních světových médiích (mj. *CNN*, *BBC*, *The New York Times*, *The Wall Street Journal* nebo *The Economist*).

Bjørn Lomborg: Danish statistician, Adjunct Professor at the Copenhagen Business School and Director of the Copenhagen Consensus Center. Lomborg's name was listed among the 100 globally most influential people by *Time Magazine* in 2004 and as the world's 14th most influential intellectual by *Foreign Policy/Prospect Magazine* in 2005. In 2005 he was named Young Global Leader by the World Economic Forum. He is an author of widely discussed bestseller *The Skeptical Environmentalist* (published in 12 languages so far), he often joins debates about environmental issues in the world's most prominent media (including *CNN*, *BBC*, *The New York Times*, *The Wall Street Journal* or *The Economist*).

I. Úvod

Rád bych vás provedl knihou *Skeptický ekolog*, kde rozvíjím v podstatě jen dva body. Chtěl bych podrobněji vysvětlit, proč jsou tak důležité.

První je ten, že nenastává konec světa. Pokusím se vám poskytnout dostatek věcných informací, proč by to tak mělo být. Nejprve bych vám ale rád řekl, proč je tato diskuse důležitá. Pokud totiž nepůjdeme k věci, když nepochopíme, že situace se v současnosti nevyvíjí špatným směrem, bude to pravděpodobně znamenat, že budeme dělat jen velmi málo dobrých rozhodnutí. A to je důležité, to je ten druhý bod.

Existuje mnoho problémů, ale my máme, jak velmi dobře vědí všichni politici, jen omezený balík peněz. Proto musíme dělat rozhodnutí, jež jsou často velmi obtížná. Já tvrdím toto: Jestliže uvěříme, že věci se jen zhoršují, zpanikaříme. Přestaneme přemýšlet, sami se zaženeme do slepé uličky. Pak pravděpodobně nebudeme schopni moudře rozhodovat.

Představte si, že někdo k vám přijde, namíří na vás zbraň a řekne: „Dej mi svou peněženku!“ Nebudete asi přešlapovat a přemýšlet: „Jej, radši bych si koupil opékač topinek nebo něco jiného.“ Prostě mu dáte peníze. A v tom je ten vtip. Jestliže můžeme začít mluvit o tom, že věci se hýbou správným směrem, pak můžeme také začít diskutovat o tom, na co bychom se teď měli soustředit.

To jsou dva klíčové body, o nichž bych chtěl mluvit. Jestli chcete spát, teď už můžete. Alespoň jste se dozvěděli hlavní myšlenky mé knihy.

Rád bych to nyní probral a pak zdůvodnil, proč je to pravda.

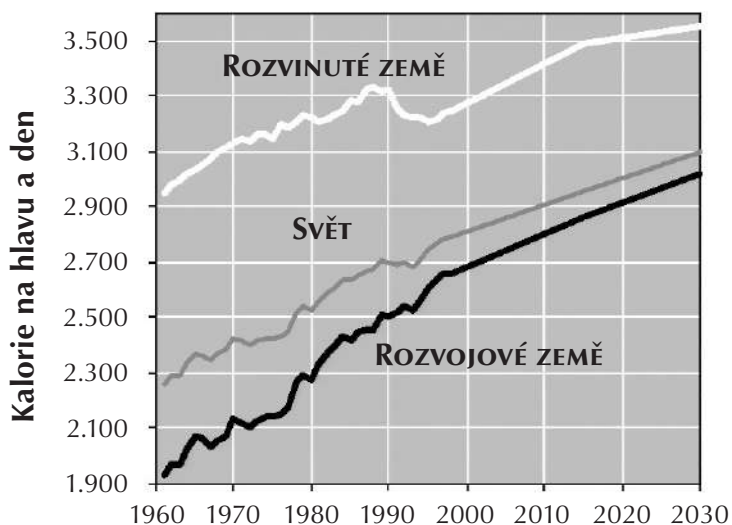
II. STAV SVĚTA SE ZLEPŠUJE

Opravdu se věci zlepšují? Ano, výrazně a v mnoha ohledech. Zdraví lidí se zlepšuje, máme více volného času, větší bezpečí, méně nehod, více vzdělání a nejrůznějších vymožeností, vyšší příjmy, méně hladu, více jídla a zdravější a delší život. A to neplatí jen pro vyspělý svět, kde bychom to očekávali, ale také pro rozvojový svět.

Samozřejmě, že je mnoho jiných záležitostí, k nimž se ještě vrátíme, ale nyní dovolte, abych vám ukázal jeden graf.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

BJØRN LOMBORG: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ?

Zdroj: FAO (2001)

Na tomto grafu vidíme, jak vypadá svět v současné době. Je na něm znázorněno, kolik kalorií připadá na hlavu a den v rozvinutém a rozvojovém světě od roku 1961, kdy OSN začala shromažďovat tyto údaje, až do roku 2030. Je to nejdelší předpověď, kterou máme v současnosti od OSN k dispozici.

Při pohledu na vyspělý svět je zřejmé, že nemáme žádný problém, protože počet dostupných kalorií stoupá. Pokud máme nějaký problém, pak pravděpodobně ten, že příliš tloustneme. Ale to je alespoň věc, kterou nejspíš může každý snadno odstranit sám. Skutečně důležitou oblastí je rozvojový svět. Podívejte se, jak dobře se v tomto ohledu vyvíjí. V roce 1961 měl průměrný člověk ve třetím světě 1932 kalorií na den, což představuje přibližně průměrnou úroveň hladovění. Dnes to číslo vzrostlo na 2700 kalorií na osobu a den. V roce 2030 se očekává, že to bude 3000 kalorií na osobu a den.

Má to svůj důvod, proč vám tento graf ukazuji – vystihuje totiž podstatu toho, o co se snažím i ve všech ostatních oblastech. Tvrdím, že se věci hýbou správným směrem, a ne naopak. Nezhoršují se, ale zlepšují. To není politické rozhodnutí nebo prohlášení, to je vědecké tvrzení. Tento graf se vyvíjí správným směrem, ukazatelé rostou. Je lepší žít ve světě, kde je 2700 kalorií na osobu a den, než v tom, kde bylo jen 1932 kalorií. Je však důležité říct, že to neznamená, že je vše v pořádku, že 2700 kalorií je dost a nepotřebujeme více. To netvrdím. Jen prostě říkám: Jdeme správným směrem, ale stále je co zlepšovat.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Samozřejmě, statistikové musí při své práci spoustu informací odsunout stranou, takže si musíte být jistí, že zbylé informace jsou ty správné. My tady jednoduše bereme v potaz průměr. Je nepravděpodobné, že by průměr vytvářela jediná osoba, která by snědla úplně všechno, ale může se například stát, že vše zkonzumovala pouze střední třída.

Měli bychom se také ptát sami sebe, jestli je tento graf reprezentativní. Jak už bylo řečeno, OSN vede tuto statistiku od sedmdesátých let, kdy průměrně hladovělo 35 % obyvatel v rozvojových zemích. Dnes je to 17 % a věříme, že v roce 2030 klesne tato hodnota na 6 %.

Znovu opakuji – je lepší žít ve světě, kde hladoví jen 6 % lidí, než v tom, kde jich hladoví 35 %. To neznamená, že problém zmizel. V roce 2030 bude stále 400 milionů lidí hladovět. A zbytečně – tedy ne proto, že bychom nemohli vyprodukovat dostatek potravin, ale proto, že nebudou mít peníze, aby si je koupili.

Hlavní myšlenka, kterou vám chci předat, je, že situace se dále vyvíjí dobrým směrem, zlepšuje se. Zároveň však je před námi stále mnoho práce. A to je, myslím, podstata toho, o čem budu dnes hovořit.

Jestli jsou mé názory správné, tak proč jsme všichni přesvědčení, že se mýlím? Proč všichni věříme, že se věci stále zhoršují? Dovolte, abych vám ukázal jeden graf – tento zrovna je ze Spojených států, ale mnoho podobných studií máme na celém světě. Když se například zeptáte lidí: „Máte obavu o kvalitu vody?“, vyjde najevo, že 20 % lidí je znepokojeno starostí o jejich místní zdroje vody. Ale kolem 90 % lidí se obává o zdroj, když se jich zeptáte na národní úrovni.

To by dávalo smysl, kdybyste se ptali jen na jednom místě, protože by bylo možné říci, že tady je to v pořádku, ale někde jinde mají problém. Ale samozřejmě to nemůže platit pro každého. Nemůže být pravda, když každý tvrdí, že problém je u jejich sousedů, na druhé straně plotu.

Je nepravděpodobné, že by tomu tak bylo. Řekl bych o tom, že logičtější vysvětlení zní: jde o rozdíl mezi tím, co známe, a tím, co jsme se jen doslechli z jiných zdrojů. Existuje přitom celá řada různých důvodů, proč uslyšíme spíše špatné zprávy než ty dobré.

Především, vědci jsou určitým způsobem předpojatí. Pokud jsem vědec a zabývám se nějakou oblastí, v níž nejsou žádné problémy, a prohlásím: „Ne, tady se nic moc neděje,“ dostanu více peněz? Nebo jich dostanu více, když řeknu: „Panebože, během deseti let vymřeme“?

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Björn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ?

Všimněte si ale, že na tom není nic špatného. Chceme přece společnost, v níž se vědci soustředí na záležitosti, které by mohly způsobit problémy. To však samozřejmě vede k tomu, že se dozvídáme o všech oblastech, kde by mohly být problémy, ale už ne o všech těch, v nichž jsme problémy již vyřešili.

Stejně tak zájmové organizace přirozeně hájí své zvláštní zájmy. Když vystoupí průmyslové organizace a prohlásí: „Nebojte se tolik o životní prostředí,“ mohou mít pravdu. Měli bychom je určitě vyslechnout, ale také bychom k nim měli být kritičtí. Víme, že obhajují svůj zájem. Ale to samozřejmě dělá i Greenpeace. Když vystoupí lidé z Greenpeace a prohlásí: „Musíme s tím něco udělat, jinak všichni zahyneme,“ měli by být nepochybně vyslechnuti. Měli bychom být rádi, že jsou na svém místě. Ale i oni jednájí ve svém zájmu. Většina lidí si uvědomuje, že průmyslové organizace musí být kontrolovány. Jen 1–3 % lidí důvěřují průmyslovým organizacím. Zatímco 70–80 % lidí má důvěru v ekologické organizace, což je mnohem více než u jakéhokoli úřadu, ministerstva životního prostředí, nezávislých ekologických poradců nebo univerzitních badatelů. A v tom je ta potíž – věříme pouze jedné straně diskuse.

Třetím důvodem je jednoduchá skutečnost, že média milují špatné zprávy. A opět – není to proto, že by média byla špatná. Máme mnoho studií, z nichž vyplývá, že když dáte lidem hromadu dobrých zpráv a hromadu špatných a řeknete jim: „Čtěte, co chcete,“ v drtivé většině budou číst špatné zprávy. Média dělají jen to, co chceme my sami.

Nejedná se o žádné spiknutí, nicméně to, že máme tendenci soustředit se na místa, kde se problémy teprve objeví, že více věříme lidem, kteří říkají, že nastanou obtíže, a že média nás krmí špatnými zprávami, může naznačovat, že by mohla být pravda jinde. Zatímco slýcháme spoustu špatných zpráv, obecné poselství je možná právě opačné: věci se ve skutečnosti zlepšují.

III. VZÁCNOST ZDROJŮ

To bylo první téma, které jsem se pokusil probrat. Nyní projdu některé z argumentů uvedených v mé knize, abyste získali představu, proč by to mohlo být tak, jak říkám. První bod byl: Věci se zlepšují, žijeme déle, umíráme méně, naše děti mají více jídla, chodíme více do školy. Všechny tyto skvělé věci jsou lidem dostupnější. Svět šel v minulosti dobrým směrem. Myslím, že

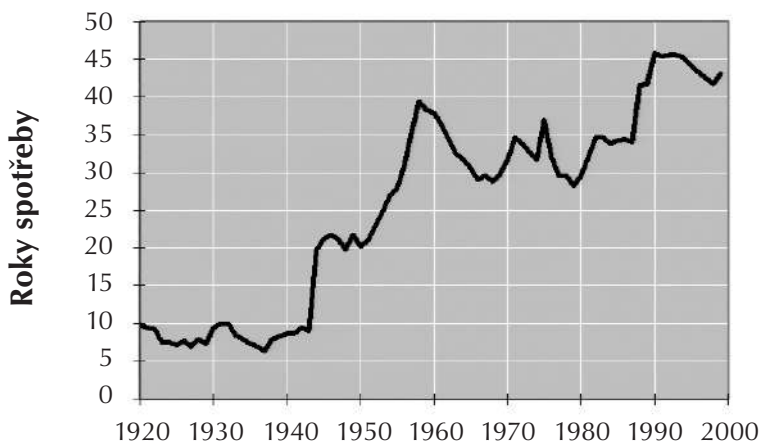
NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ?

to je docela jasné a nezpochybnitelné. Ale samozřejmě – jak se také často stává – můžete argumentovat: „Ano, ale tak to nemůže pokračovat donekonečna. Důvod, proč se stále máme dobře, je ten, že jsme v podstatě jako kreslené postavičky, jež přeběhnou hranu útesu a stále běží dál. Nemají tušení, že už nejsou na pevné zemi a že zanedlouho spadnou dolů.“

Možná je to jeden z důvodů, proč se nám vede tak dobře. Ale nemůže to trvat věčně, není to udržitelné. Dovolte mi, abych vám ukázal jeden obrázek. A znovu, nebudu předstírat, že můžu uvést všechny argumenty z mé knihy, budu mluvit pouze o některých z nich. Jeden reaguje na myšlenku, že nám docházejí zdroje surovin, že nebudeme mít fyzické věci, na nichž spočívá náš budoucí pokrok. To prostě není pravda. Jednou z nejzásadnějších věcí, jichž se bojíme, je myšlenka vycházející z Římského klubu, podle níž vyčerpáme všechny druhy surovin. To je jeden z hlavních důvodů, proč se tolik zaobíráme recyklací a ujišťujeme se, že šetříme se vším, co kolem nás existuje.

Dovolil bych si tvrdit, že to je někdy dobrý nápad, ale ne vždy, protože je založen na mylném základě. V podstatě je založen na víře, že jednou vyčerpáme všechny zdroje. Nejdůležitější – a to i z ekonomického hlediska – je samozřejmě představa, že dojde ropa. Toho se bojíme už velmi dlouhou dobu.

Zdroj: Simon a kol. (1994), ELA (1997, 1999, 2000)

Podívejte se na rok 1920: víme, kolik ropy spotřeboval svět v roce 1920, a také známe tehdejší odhady, kolik ropy zbývalo pro další léta. Vydělte spolu tato dvě čísla a zjistíte, na kolik let spotřeby postačovaly záso-

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

by. Odpověď zní na deset let. V roce 1920 zbývalo ropy na dalších deset let. Není proto překvapením, že Americký úřad pro těžbu (American Bureau of Mines), jak se tehdy nazýval, přišel s prohlášením, že během deseti let budou vyčerpány veškeré světové zásoby ropy.

Člověk by si tak snadno mohl myslet, že v roce 1930 nám měla dojít ropa. Překvapivé však je, že ačkoli jsme od roku 1920 do roku 1930 spotřebovali zásoby ropy na deset let a v roce 1930 jsme spotřebovali více ropy než v roce 1920, přesto jsme v roce 1930, na nové, vyšší úrovni spotřeby, stále měli ropu přibližně na deset let. To může být lehce překvapivé, ale už méně překvapivé je to, že Americký úřad pro těžbu v roce 1930 přišel s prohlášením, že světové zásoby ropy budou do deseti let vyčerpány.

Takže i teď jste si mohli myslet, že by alespoň poté, za deset let, měla dojít ropa. V roce 1940 jsme spotřebovali zásoby ropy na dvacet let, a přestože byla naše spotřeba vyšší než v roce 1930 nebo 1920, na nové, ještě vyšší úrovni spotřeby nám stále zůstávala ropa na přibližně osm let. Je překvapivé, že čím více jsme spotřebovali a čím více spotřebováváme, tím více ropy nám zbývá. Nikdy jsme neměli k dispozici tolik ropy jako nyní. Všimněte si, že to není totéž, jako kdybych tvrdil, že Země není kulatá. Ropy samozřejmě není nekonečné množství, ale tento příklad ukazuje, že je něco zásadně chybného na často opakované myšlence: „Máme jen omezenou zásobu zdrojů, a až je jednou spotřebujeme, budeme mít obrovské potíže.“

Vtip je samozřejmě v tom, že jsme nikdy o těchto záležitostech nepochybovali. Podívejme se však na to, co se změnilo – zlepšili jsme se v hledání ropy, v jejím zpracování a využívání ropných produktů. V dlouhém období se samozřejmě zlepšíme v nahrazování ropy něčím jiným. Podobně jako jsme nahradili dřevo uhlím, uhlí ropou a ropu, alespoň částečně, plynem.

Tento vývoj probíhal v několika minulých stoletích a bude pokračovat. Proto se zdá tak nepravděpodobné, že bychom i v budoucnu stále věřili, že nám dojde ropa. Jestli nám naše předchozí zkušenost něco naznačuje, pak to, že se stále zlepšujeme ve vyhledávání zdrojů a v jejich využívání. Samozřejmě, časem přestaneme používat ropu, ale prostě proto, že se přeorientujeme na jiné, lepší zdroje.

Abych vám dal příklad – nyní víme, že efektivnost obnovitelných zdrojů, například sluneční energie, rostla o 50 % za desetiletí během posledních třiceti let. I kdyby tento růst pokračoval pomalejším tempem, třeba o 30 % za desetiletí, pořád bude sluneční energie konkurenceschopná před polovinou tohoto století.

Takže je velmi nepravděpodobné, že bychom pokračovali ve spotřebě obrovského množství fosilních paliv až do konce století. Přejdeme buď na solární energii, nebo na něco jiného. A víme, že to snadno můžeme udělat.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

V tuto chvíli bychom mohli pokrýt energetickou spotřebu celého světa solárními články umístěnými na ploše odpovídající 2,6 % povrchu Sahary. Proč to neuděláme? Protože by to nyní bylo neuvěřitelně drahé. Ale za padesát nebo za sto let už to tak drahé nebude. Samozřejmě můžeme objevit něco ještě levnějšího. A to je důvod, proč člověk, který pomáhal zakládat OPEC, saúdskoarabský ministr pro energetiku šejk Jamání, rád zdůrazňuje, že věk ropy pomalu končí, ale ne pro její nedostatek. Doba kamenná také skončila, ale ne kvůli nedostatku kamene. Nebylo to tak, že bychom si řekli: „Panebože, už nemáme žádný kámen, musíme přejít na bronz.“ Udělali jsme to, protože to bylo výhodné, a tak to samozřejmě uděláme i v budoucnu.

Možná si myslíte: „Ukazujete nám tento graf pouze proto, že se vyvíjí správným směrem.“ Ukazuje, že jsme zvýšili pouze využití spotřeby ropy. Totéž ovšem platí i pro ostatní fosilní zdroje. Nehledě na rostoucí růst spotřeby o zhruba 60 % v posledních 28 letech, stále pozorujeme rostoucí využití spotřeby, nikoli klesající. Podobně se to má s plynem. Ačkoli jsme zvýšili spotřebu plynu za posledních 22 let o 100 %, pozorujeme stoupající využití spotřeby, nikoli klesající. A platí to i o všech ostatních nefosilních palivech, neobnovitelných zdrojích, mezi nimiž jsou nejdůležitější cement, železo, hliník, měď a zinek. Samozřejmě se nikdo nebojí toho, že nám dojde cement, ale co se týče těch dalších čtyř prvků, přestože jsme zvýšili jejich spotřebu dvakrát až pětadvacetkrát – všechny vykazují nikoli klesající, ale rostoucí využití spotřeby.

A proto by ekonomové na tuto skutečnost poukázali a řekli: „Pokud se podíváte na dlouhodobý graf cen surovin, uvidíte prudký pokles o 80 % během posledních sto padesáti let.“ A jak by vám vysvětlil každý ekonom, došlo k tomu z důvodu hojnějších zdrojů, nikoli kvůli jejich větší vzácnosti.

Využíváme snadno dostupná ložiska železné rudy, ale zároveň zlepšujeme technologie, takže naše děti a vnuci se budou moci dostat k jejím hůře dostupným zdrojům.

Závěr je tedy takový, že po sobě zanecháme hojnější zdroje, nikoli vzácnější. Řešíme více problémů, než vytváříme. Jádrem mého sdělení tak je myšlenka, že se vše zlepšovalo nejen v minulosti, pravděpodobně to půjde k lepšímu i nadále, prostě proto, že věci, jež jsou základem našeho budoucího rozvoje, se nezmenšují, ale naopak jsou stále mohutnější.

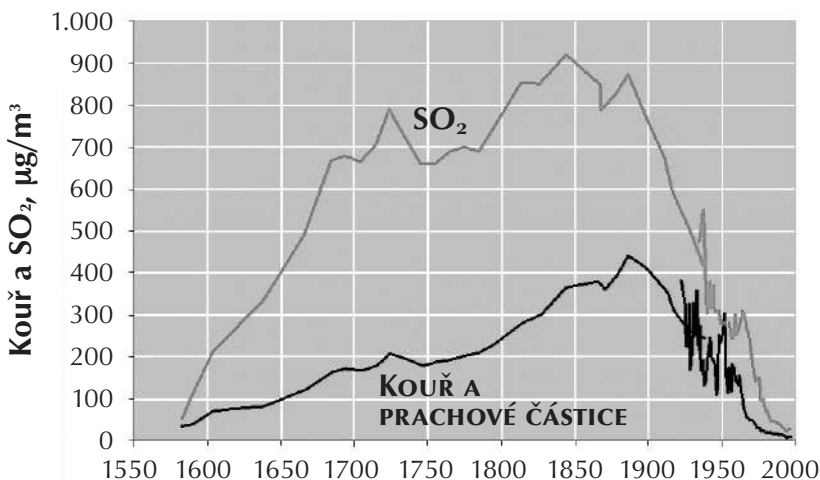
Samozřejmě, a to je druhý argument, který můžeme slyšet od ekologů, lze říci: „Ano, jistě, možná máte pravdu, pokud hovoříte o penězích, možná získáváme stále více peněz, ale jak nám to pomůže, jestliže si podřezáváme větev našeho blahobytu znečištěním životního prostředí. Jak nám vlastně pomůže, že budeme stále bohatší, když budeme pokašlávat celou cestu do banky?“

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

BJØRN LOMBORG: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ?

To je velmi rozumný argument. A má svůj důvod, proč jsem řekl zrovna „kašlat“. V současnosti je nejdůležitějším indikátorem stavu životního prostředí jeden jediný ukazatel. Americká Agentura pro ochranu životního prostředí (U. S. Environmental Protection Agency) odhaduje, že něco mezi 86–96 % veškerých společenských přínosů ze všech opatření na ochranu životního prostředí pochází z regulace jediné škodliviny, a to prachových částic v ovzduší. Z mnoha důvodů byste mohli říci: 86 – 96 % všech našich diskusí o životním prostředí by se mělo týkat těchto prachových částic. Ale není tomu tak, což odráží skutečnost, že opravdu nemáme příliš dobrý smysl pro priority. Většina lidí si myslí, že znečištění vzduchu, a vůbec znečištění obecně, je jev vcelku nedávný, jenž se stále zhoršuje. Myslí si to 70 % Američanů. Ale to prostě není pravda.

Zdroj: *Brimblecombe (1977), Laxen and Thomsen (1987), Elson (1997), OECD (1999)*

Obecně, pokud se podíváme na trochu delší řadu dat, která máme – toto je Londýn od roku 1585 dodneška –, zjistíme, že nejdůležitější ukazatel znečištění životního prostředí, tedy množství prachových částic v ovzduší, se jeden čas, až do roku 1890, velmi zhoršoval, ale od té doby neustále klesá až do současnosti, kdy je znečištění ovzduší pod hodnotou z roku 1585. Je důležité zdůraznit, že znečištění vzduchu v Londýně nebylo nikdy od středověku nižší než dnes. Londýnský vzduch je v současnosti nejčistší od středověku.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Povšimněte si, že to je přesně totéž, jako když jsme hovořili o kaloriích. Situace prostě jde správným směrem. To jen my si vyděšeně myslíme, že je to mimo naši kontrolu, že znečištění vzduchu nekontrolovaně roste. Tak to ale není. To však neznamená, že bychom s tím neměli nic dělat. Nezapomínejme, že prachové částice jsou neuvěřitelně důležité a stále představují velký problém. Ve Spojených státech stále asi 110 000 lidí ročně umírá kvůli prachovým částicím. V Londýně je to 44 000 lidí a v Dánsku kolem 3000 lidí ročně. Určitě bychom s tím měli něco dělat. Nyní se ukazuje, že je dobrá investice namontovat do diesellových nákladních aut a autobusů prachové filtry. V Dánsku to bude představovat velké náklady, ale zároveň se sníží úroveň znečištění o jednu třetinu. To je výborná investice.

Ale všimněte si, jak to v tomto případě proběhlo. Nehájili jsme toto řešení proto, že bychom měli v duši strach; proto, že bychom si mysleli: „Panebože, vymyká se nám to z rukou.“ Náš argument byl založen na tom, že udělat něco pro životní prostředí se nám jeví jako dobrý nápad. Nedělejte něco pro životní prostředí proto, že je na vás namířená zbraň, ale proto, že je to dobrý a chytrý způsob, jak utratit vaše peníze.

Dělat něco pro životní prostředí a získávat správné informace není totéž jako tvrdit: „Nemějte obavy o životní prostředí.“ Je to jako říkat: „Starejte se na správném místě.“ A přestože se situace ohledně znečištění vzduchu ve vyspělém světě zlepšuje, neznamená to, že bychom s tím neměli dále nic dělat, ale prostě to znamená, že bychom na to měli jít chytře.

Všimněte si, že toto platí pro všechny rozvinuté země. Všechny údaje OECD ukazují, že všechny vyspělé země sledují za posledních 30–50 let stejný trend, podobný tomu v Londýně. Avšak neplatí to pro většinu rozvojových zemí. Jestliže žijete v Bangkoku nebo v Bombaji, situace tam se momentálně spíše zhoršuje.

To ovšem také není nijak překvapivé zjištění. Analýza Světové banky ukazuje, že pokud na vodorovnou osu grafu vynesete příjem na hlavu a na svislou osu ukazatel znečištění – například znečištění ovzduší prachovými částicemi –, získáte křivku ve tvaru obráceného U. Nejprve se situace zhoršuje a pak zlepšuje. To je přesně totéž, co se přihodilo v Londýně a v nejrozvinutějších zemích. V podstatě můžeme říci: pokud jste v tomto bodě, jistě, nemáte žádný průmysl ani žádné znečištění, ale také nemáte žádné peníze. A většina lidí v této situaci prohlásí: „Dobrá, vybudujme průmysl. Když budeme mít průmysl, můžu si vydělat nějaké peníze, moje děti se budou moci vyléčit ze snadno léčitelných nemocí, budu jim moci dát vzdělání, nakrmit je nebo si možná budu moci koupit i něco pro sebe.“

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

A nevádí, že pokašlávám.“ Toto rozhodnutí jsme udělali a je pravděpodobné, že většina rozvojových zemí jej také učiní. Jakmile budete dostatečně bohatí – podle této analýzy to je 3000 USD na osobu v paritě kupní síly –, začnete říkat: „Bylo by hezké koupit si trochu toho životního prostředí,“ případně: „Měli bychom s tím znečištěním něco udělat.“ Ale k tomu dojde, jen pokud jste dostatečně bohatí. To lze pozorovat již u některých rozvojových zemí. U nejbohatších rozvojových zemí, jako je Chile a Mexiko, nyní pozorujeme klesající úroveň znečištění ovzduší jak v Santiagu, tak v Mexico City během posledních deseti let. Právě proto, že tyto země jsou nyní dostatečně bohaté, aby si mohly říci: „Chceme regulaci, chceme lepší životní prostředí.“ Proto je můj argument velmi jednoduchý: Nejen že se situace zlepšovala v minulosti, ale pravděpodobně bude tento trend pokračovat, a to nemluvím jen o penězích, ale také v mnoha ohledech o životním prostředí.

Prostě proto, že jakmile jste bohatí, staráte se o životní prostředí a uklidíte hodně svého nepořádku. Je vcelku jasné, že se to již přihodilo ve vyspělém světě, a je pravděpodobné, že se totéž stane rovněž v rozvojovém světě, až se dostane na úroveň dnešního rozvinutého světa.

IV. GLOBÁLNÍ OTEPLOVÁNÍ

To nás přivádí k diskusi, co bychom měli dělat s našimi budoucími problémy. Existuje mnoho budoucích problémů a já budu mluvit pouze o jednom z nich – o globálním oteplování.

Kolem globálního oteplování se nyní vede jednoznačně nejdůležitější diskuse. Dovolte, abych vám nastínil, co bychom měli s globálním oteplováním dělat. Globální oteplování je velký problém, který pravděpodobně řeší desítky tisíc vědců z mnoha oborů. OSN o něm vydává každé čtyři roky nebo každých pět let velmi tlustou knihu. Já zde zmíním pět jednoduchých bodů. Nebudu předstírat, že se jedná o výstižný souhrn všech našich vědomostí, ale věřím, že to budou přesně ty informace, které potřebujeme znát proto, abychom se mohli správně rozhodnout, jak v této záležitosti dále postupovat.

Za prvé, ke globálnímu oteplování dochází a jde o důležitý jev. Nejsem jedním z těch, kdo tvrdí, že se nic neděje a že to je pravděpodobně přírodní proces nebo něco takového. Dochází k němu a je významné.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Jen pro nastínění závažnosti problému: CO₂ zvyšuje oteplování. Naše nejlepší informace pocházejí z Mezivládního panelu pro klimatické změny OSN (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC). Celkové náklady na globální oteplování dosáhnou částky mezi 5 až 8 biliony dolarů. To je dost velké číslo. Mělo by lidi přinutit usednout zpřímá a přemýšlet, jak tento problém vyřešit. Tvrdím, že bychom měli přemýšlet o dvou důležitých věcech, a to jak moc vzroste teplota a samozřejmě o klíčové otázce: co bychom měli udělat.

Tím se dostávám k druhému bodu ze zmíněných pěti. A sice, že globální oteplování je omezený problém, zkrátka proto, že dříve nebo později přejdeme k nefosilním palivům. To může znít jako triviální tvrzení, ale je to důležité v kontextu již dříve zmiňovaného strachu z vyčerpání fosilních paliv. Je to prostě diskuse o tom, kdy budou k dispozici levnější a lepší alternativy.

A opět jen pro nastínění rozsahu problému dovolte, abych vám ukázal jednu z mnoha simulací, které máme. Podívejme se na tuto: tady máme emise CO₂ a jim odpovídající teploty pro období čtyři sta let. Předpokládáme, že všechny ceny jsou konstantní na dnešní úrovni. Model očekává, že vypouštění stále většího objemu uhlíku bude pokračovat až do 22. století. A teprve až bude velmi těžké nalézt další uhlí, pak se přesuneme k jiným zdrojům, jako solární energie. To také povede k obrovskému nárůstu teploty.

Ale co tento model opomíjí – o tom jsme již hovořili dříve – je fakt, že například solární energie každých deset let zlevnila o 50 % během posledních 30 let. Dokonce pokud předpokládáme mnohem pomalejší zvyšování míry návratnosti – kolem 30 % na desetiletí pro příštích několik desítek let –, je velmi nepravděpodobné, že by dost brzy nedohnala jiné zdroje, dost brzy znamená polovinu století.

A to také vidíme zde – za předpokladu tohoto velmi umírněného a konzervativního odhadu budeme produkovat stále více uhlíku do roku 2030 nebo 2040, ale pak se začneme od modelu odchylovat. Nejprve převedeme na nový druh energie bodové zdroje znečištění a nakonec také zdroje mobilní. Je velmi nepravděpodobné, že by naše děti a vnuci pokračovali v používání fosilních paliv, jestliže sluneční energie bude výrazně levnější.

To může být zářející argument. Neříkám, že zvítězí zrovna sluneční energie. To nikdo neví. Prostě tvrdím, že alespoň víme o existenci funkční technologie, jež dříve nebo později nahradí fosilní paliva. Nejdůležitější je, že to povede k mnohem nižším nárůstům teploty. A tento model je navíc zřejmě velmi poddimenzován. Řekl bych, že pokles bude větší než zde. I v tomto modelu však vzroste teplota pouze o 1,5 stupně Celsia.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Je tedy velmi nepravděpodobné, že bychom se dostali ke scénářům na horní hranici odhadu s velmi vysokými teplotami, jaké vytváří IPCC. Jak někteří z vás víte, IPCC odhadl, že v příštím století dojde ke zvýšení teploty mezi 1,4 a 5,8 stupně Celsia. Většina médií nám poté nepřekvapivě sdělila, že to bude 5,8 stupně a mnoho z nich to dokonce zaokrouhlilo na 6 stupňů.

Většina lidí pak pochopitelně předpokládá, že jde o jakýsi druh normálního rozdělení a výsledek bude někde uprostřed. Ale většina dopadu, nejvíce scénářů – naprostá většina scénářů – se pohybuje u spodní hranice, medián spolu s kvartilovými odchylkami se pohybují mezi 2 až 3 stupni Celsia oteplení.

A to je to, co tvrdím – je prostě velmi nepravděpodobné, že budeme využívat velké množství fosilních paliv i ve 22. století. To znamená, že pravděpodobně zažijeme oteplení o 2 až 3 stupně Celsia během tohoto století. Nejde o zanedbatelné množství. Je důležité poznamenat, že jsem neuvažoval ani spodní hranici, ale také ne horní. Pohybují se ve středním rozpětí závěrů IPCC.

Oteplení o 2 až 3 stupně není katastrofa. Rád bych chvíli mluvil o některých skrytých důsledcích, o nichž se dozvídáme z filmu Ala Gorea a mnoha dalších, kteří nám tvrdí, že svět se zhroutí, jestliže něco neuděláme s oteplením o 2 až 3 stupně.

Ukážu vám několik příkladů. Mnoho z vás pravděpodobně slyšelo, že rostou náklady na škody způsobené počasím. Například hurikány – jako třeba hurikánem Katrina, který zničil New Orleans. Je velmi zřetelné, pokud se podíváme na dopady, že během několika posledních desetiletí byly škody mnohem větší. Zdá se, že vše nasvědčuje značnému zhoršení stavu. Ale samozřejmě se opomíjí skutečnost, že v rizikových oblastech žije mnohem více lidí a ti mají mnohem více majetku.

Pokud se pokusíme podívat i na ostatní škody způsobené počasím, což lze pouze ve Spojených státech, ale i to je dobrý ukazatel, vypadají velmi podobně a mají rostoucí trend. Ale když zkusíte namodelovat, co by se stalo, kdyby všechny hurikány minulého století uhodily na Spojené státy v jejich dnešní podobě, pak byste nenašli vůbec žádný trend. Nejdůležitější bouří by byl bezejmenný hurikán z roku 1926, který by způsobil nejvíce škod. To platí i po aktualizaci seznamu o hurikán Katrina.

Proč tomu tak je? Protože více lidí bydlí v ohrožených oblastech a mají mnohem více majetku. Zatímco populace Spojených států během posledního století vzrostla čtyřnásobně, obyvatelstva na pobřeží USA přibylo padesátkrát. Jednoduše proto, že je to krásné místo k životu. A mají tam i mnohem více majetku. Závěr je, že většina škod určitě nepochází z globálního oteplení, ale je dána společenskými faktory.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Pokud bohatství populace vzroste o 5 %, jak se nyní děje, škody způsobené bouřemi se budou každých 15 let zdvojnásobovat. Dokonce i kdyby se naplnil nejhorší scénář globálního oteplování, zůstane skutečností, že při nárůstu škod způsobených počasím o jeden dolar dojde k nárůstu ostatních, počasím nezpůsobených škod o 22 až 60 USD.

Proč se všichni snažíme udělat něco s jedním dolarem škod způsobených počasím a tak málo se staráme o ostatních 95 – 98 % problémů, s nimiž bychom si pravděpodobně poradili mnohem jednodušeji? Musíme si začít klást otázky tohoto typu.

Vrátím se zpět k reálným problémům, s nimiž můžeme dělat velmi mnoho. Uvedu dva praktické příklady. První z nich, neštěstí ve městě New Orleans, byl značně využit mnoha lidmi jako je například Al Gore, kteří prohlašují: „Podívejte se na New Orleans. Musíme provést Kjóto, musíme něco udělat s globálním oteplováním.“ Samozřejmě, pokud bychom realizovali Kjóto, kdyby ho USA přijaly, nebyl by v tom žádný rozdíl. Lidé by v New Orleansu stejně utonuli. Můžete tvrdit, že se Al Gore měl ujistit, že mají lepší ochranné hráze, že jsou lépe zabezpečeni. Nestalo se tak, zčásti i před jeho zraky. Neobviňuji jeho osobně, pouze tvrdím, že když se zabýváme jednou věcí, obvykle se zapomínáme starat o skutečné problémy. Záležitost s německými povodněmi – stejně jako s těmi u vás, v České republice, před pár lety – to jasně ilustruje. Tehdejší kancléř Schröder přiletěl za rodinami, jež ztratily své domovy kvůli záplavám, a ve svém projevu řekl: „Vidíte, toto ukazuje, že potřebujeme uskutečnit Kjótský protokol.“

To, co jim tím řekl, ve skutečnosti bylo: „Začneme plnit velmi drahou smlouvu, která vám během následující stovky let téměř vůbec nepomůže.“ To vše místo okamžité pomoci. Víme, proč se záplavy dějí – k drtivé většině povodní dochází proto, že mnoho lidí bydlí v ohrožených oblastech, mnoho lidí se usadilo v záplavových územích, kde se řeky přirozeně rozlévají. Jsme svědky toho, že všem pak nezbývá než zvyšovat své ochranné hráze. Všichni začínají hrát hru, v níž prohrává ten, kdo má nejnižší hráz. To není příliš dobrá hra.

Opakuji, má myšlenka zní: Tento druh diskuse odvádí naše chápání problémů jinam, odvádí nás od diskuse o řešení opravdových problémů. Nyní vám ukážu něco jiného – potenciální škody, o nichž někteří lidé včetně Ala Gorea mluví, kdyby se hladina moře zvedla o sedm metrů. Ve skutečnosti tomu tak nebude. Během následujícího století stoupne podle IPCC o 30 až 50 centimetrů.

To je dost velký rozdíl. Nerozumím tomu, jak můžete zamlčovat to, co nám sdělují závěry tisíců vědců. Chápu, proč to nechcete říci – nevypadá příliš impozantně, když se zmíníte o pouhých 30 až 50 centimetrech.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Nevnímám pouze fakt, že vaše argumentace není příliš dobrá a někdo by ji mohl označit za lež. Skutečným problémem je především to, že události posledního století nejsou s tímto vývojem nesrovnatelné. Během minulého století vzrostla úroveň mořské hladiny o 10 až 25 centimetrů. V tomto století stoupne ještě o něco více. Bude to výzva. Ale zaplaví nás to? Změní to směřování naší civilizace? O tom pochybuji.

Pokud se podíváme zpět na minulé století – všimli jste si, že hladina moří stoupla? Když se zeptáte velmi starých lidí na nejvíce ohromující události 20. století, pravděpodobně budou mluvit o dvou světových válkách, o spalovacím motoru, a možná se dokonce zmíní o revoluci informačních technologií v devadesátých letech. Ale pravděpodobně neřeknou: „Ach ano, ještě stoupla hladina moří.“

Jak jsem již zmínil, hlavní bod spočívá v tom, že mnoho z těchto záležitostí prostě již řešíme. Neříkáme, že bychom nechtěli svět, v němž by hladina moře nestoupala. Tvrdím, že potřebujeme získat ponětí o závažnosti celé věci.

A další věc: úmrtí z horka. Al Gore je také zmiňuje. V teplejším světě bude více lidí umírat v důsledku vln veder. Al Gore zmiňuje, že v roce 2080 bude ve Velké Británii kvůli klimatické změně, respektive kvůli globálnímu oteplování, umírat o 2000 lidí více. To je pravda. Ale na druhou stranu platí, že když bude tepleji, bude méně zimy. Mnohem více lidí ve většině našeho světa umírá zimou, nikoli kvůli horku, a protože globální oteplování zvyšuje minimální teploty více než maximální, mnohem více lidí nezemře zimou. Pro Velkou Británii se odhaduje, že bude méně o 20 000 úmrtí kvůli zimě.

Je smysluplné hovořit o 2000 úmrtích vedrem bez zmínění oněch 20 000 mrtvých v důsledku zimy, jimž se vyhneme? A samozřejmě, podobně jako předtím, i tady máme názorný příklad toho, co udělají média – těchto 2000 úmrtí se přihodí až někdy v roce 2080, ale bude to na prvních stránkách novin (nebo toho, co budeme mít v roce 2080 namísto novin). Následujícího dne vyjdou se zprávou, že minulou noc zemřelo oněch 2 000 lidí, nečekejte však, že se někde objeví i to druhé číslo. Nikdo neotiskne zprávu, že včera 20 000 lidí nezemřelo.

A to je samozřejmě jen jeden z problémů, jež nastanou, chceme-li přesvědčit lidi, aby hovořili o všech faktech. Potřebujeme se podívat na to, jaké jsou všechny dopady – jak pozitivní, tak negativní. Všimněte si, že netvrdím, že klimatická změna je ve všech ohledech dobrá. Říkám, že klimatická změna bude – v průměru – špatná, ale ve větší míře pro rozvojový svět než pro ten vyspělý. Oteplení o 2 až 3 stupně Celsia bude mít přibližně nulový dopad na většinu rozvinutých zemí. Přinese nějaká pozitiva i nějaká negativa. Obrovské nežádoucí dopady však bude mít pro rozvojové země.

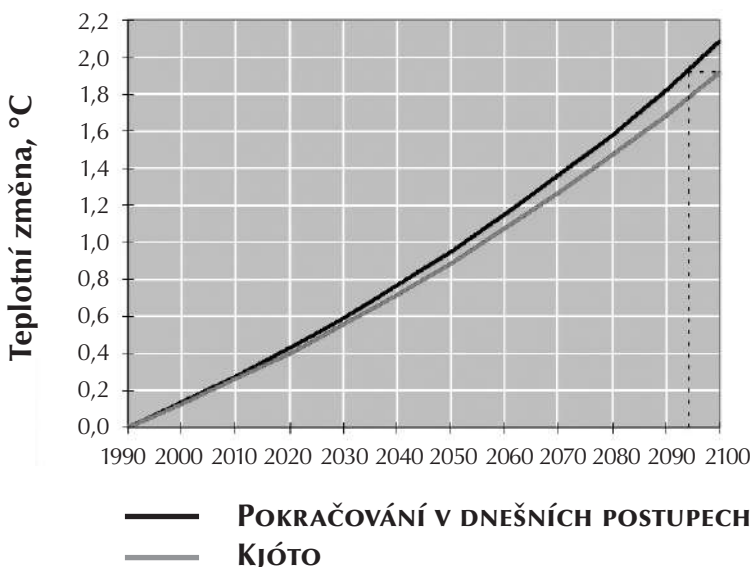
NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Když hovoříme o zemědělství a o rozumném přizpůsobení během období sta let, uvidíme, že změny zemědělství ve světě budou v průměru téměř nulové, ale průmyslový svět v zásadě získá a rozvojový svět ztratí. To je velmi jasné schéma. Proč tomu tak bude? Protože rozvojový svět leží v pásmu, kde už je poměrně teplo, kde další oteplování nepřinese nic dobrého. Zatímco v Dánsku pravděpodobně bude vcelku dobré, když se poněkud oteplí, v Dáresalámu to neplatí.

Podobně má také většina zemí ve vyspělém světě dostatečnou infrastrukturu, aby si poradila s problémy vyplývajícími z klimatické změny, zatímco většina rozvojových zemí nikoli. Podívejte se, co se stane, když na Floridu udeří hurikán – většina lidí přežije. A podívejte se, co se stane, když je hurikán v Portoriku nebo v Hondurasu – mnoho lidí zemře, je zničena velká část hospodářství. Hlavní myšlenka tak zní: Když se podíváte na globální oteplování, dělá se kolem toho mnoho humbuku, ale většina škod, opravdových škod, bude ve třetím světě.

Proto říkám: „Podívejme se na řešení, která navrhujeme.“ Zjistíme, že jsou velmi chabá. Kjótský protokol, jež nyní většina lidí považuje za Řešení klimatické změny s velkým Ř, nebude mít prakticky žádné přínosy.

Zdroj: Wigley (1998)

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Toto je jedna ze simulací od předních odborníků IPCC – ale všechny modely ukazují totéž. Když v tomto scénáři nebudeme následujících sto let dělat nic, teplota vzroste o 2,1 stupně. To je ta černá křivka. Pokud všichni uskutečníme Kjóto – včetně USA a Austrálie, které se rozhodly dohody se neúčastnit, včetně Kanady a Japonska, které jejím závazkům pravděpodobně nedostojí, a včetně evropských zemí, pro něž bude jejich dosažení velmi obtížné – a to nejen na příští závazné období 2008–2012, ale i po celý zbytek století, jestliže by všichni dohodu splnili, výsledek by byl takový, že by došlo k nižšímu nárůstu teploty o 1,9 stupně v roce 2100.

Neboli, jinak řečeno, teplotu, jíž dosáhneme v roce 2094, odložíme na rok 2100. Člověk z Bangladéše, který bude muset přesunout svůj domov, protože jeho dům bude v roce 2100 zaplaven, může se stěhováním počkat až do roku 2106. Přinese to trochu dobrého, ale toho dobra nebude příliš mnoho. V takovém okamžiku se musím začít ptát: „Nemohli jsme postupovat lépe?“

Právě teď se na to ale neptáme, protože si myslíme, že je na naši hlavu namířena zbraň. Na co bych se rád začal ptát, je, zda jde opravdu o to nejlepší, co můžeme pro svět udělat. Samozřejmě, závisí to na nákladech Kjótského protokolu: jestliže se do něj zapojí každý, včetně USA, pak je průměr všech makroekonomických modelů a pravděpodobně nejlevnější výsledek někde mezi 150 až 350 miliardami dolarů na rok pro celý svět.

Je důležité říci, že vydáním této sumy nezchudneme, určitě si to můžeme dovolit. Jedná se o 0,5 – 1 % našeho HDP, na to rozhodně máme. Ale to neznamená, že jde o lacinou záležitost. Určitě bychom s touto částkou mohli udělat spoustu jiných prospěšných věcí.

Pro naznačení nákladnosti: Právě teď, za polovinu nákladů na Kjóto, za 75 miliard USD ročně, bychom podle odhadů OSN mohli vyřešit všechny největší zásadní problémy ve světě. Mohli bychom získat čistou pitnou vodu, kanalizaci, základní zdravotní péči a vzdělání pro každou lidskou bytost na této planetě.

Myslím si, že bychom měli začít přemýšlet o tom, jestli chceme utratit dvakrát více peněz, které přinesou za sto let tak nepatrný efekt. Nebo chceme utratit polovinu celkové částky a udělat tím ohromně mnoho prospěšného už nyní? Myslím, že si musíme klást tento druh otázek.

V. OTÁZKA PRIORIT

Al Gore v závěru svého filmu tvrdí: Musíme začít přemýšlet o tom, na co se nás naše děti a vnuci jednou zeptají. Co nám řeknou? Řeknou nám: „Co jste si mysleli?“ Potřebujeme slyšet tyto hlasy, říká nám Al Gore. Tvrdím, že má naprostou pravdu. Potřebujeme začít naslouchat našim potomkům. Potřebujeme začít naslouchat našim dětem a vnukům, tomu hlasu, který se ptá: „Co jste si mysleli?“ Ale samozřejmě ne tím způsobem, jak si myslí Al Gore. Musíme se začít ptát sami sebe: Chceme být zapsáni do dějin jako generace, která vynakládala neuvěřitelné sumy peněz na problém, který je téměř neřešitelný? Neuvěřitelné sumy, které nepřinesly žádné výsledky. Nebo chceme být vzpomínáni jako generace, která udělala tolik prospěšného?

Ale to neznamená, že bychom se neměli s některými problémy vypořádat. To neznamená, že bychom neměli také přemýšlet o řešení globálního oteplování v dlouhém období. Můj návrh zní – měli bychom podpořit výzkum a vývoj neuhlíkových energetických technologií. Neměli bychom se však pokoušet vyřešit stoletý problém během pěti nebo deseti let. Měli bychom se pokusit zabezpečit vyřešení tohoto problému v dlouhém období. Investovat do sluneční nebo větrné energie, možná do fúze či do štěpení jádra, možná do podpory šetření zdroji nebo do zásobáren uhlíku. Je mnoho různých způsobů, a my nevíme, který z nich vyhraje.

Pokud investujeme tuto částku – 0,05 % HDP –, bude to šestkrát levnější než Kjóto a rozhodně to přinese více užitku. Většina vědců odhaduje, že budeme schopni vyřešit globální oteplování ve středně dlouhém období a dosáhnout stabilizace někdy kolem poloviny století. To bude skvělá věc a bude to mnohem levnější.

Přestaňme na sebe mířit a začněme přemýšlet, jak to šikovně vyřešit. A to je to, k čemu jsem se chtěl dostat. Nesprávné uvažování přináší náklady. Jestliže věříme, že je na nás namířena zbraň, pravděpodobně skončíme u špatných rozhodnutí. Dovolte mi uvést další příklad takových rozhodnutí: na Harvardské univerzitě vznikla největší světová studie všech regulací, které se pokouší zachránit lidské životy, veškeré americké legislativy – bohužel nemáme nic podobného pro Evropu –, jež má jako primární cíl zachraňovat lidské životy.

Všimněte si, že mnoho zákonů se primárně nesoustředí na záchranu lidských životů, například pokud je řeč o ekologické politice. Taková záchrana bengálského tygra pravděpodobně žádné lidské životy nezachrání, možná spíše způsobí pravý opak.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Když se soustředíte na snahu zachránit lidské životy, můžete začít srovnávat napříč různými oblastmi a přemýšlet: „Kde je možné dosáhnout toho nejlépe?“ A to je obsahem zmíněné studie. Popíšu pouze její shrnutí: 13 vědců věnovalo 3 roky svého života studiu 600 součástí amerického zákonodárství. Nyní vám ukážu jeden graf, z něhož vyplývá, kolik stojí záchrana jednoho lidského života ročně v různých oblastech. Jedná se o typický náklad.

V oblasti zdravotnictví stojí záchrana jednoho lidského života 19 000 USD ročně. To, zda je to levné nebo drahé, je politické rozhodnutí. Mohli bychom se všichni rozhodnout, že tyto peníze raději prohýříme. Ale alespoň víme, jaký je roční náklad na záchranu jednoho lidského života. Je to 19 000 USD. V oblasti legislativy týkající se bydlení je to 36 000 USD, v dopravě 56 000 USD, v oblasti bezpečnosti práce 350 000 USD. A v oblasti životního prostředí je to 4,2 milionu USD. Můžete tento graf nazvat „Najdi špatnou investici“.

Všimněte si, že to není totéž jako tvrzení, že nelze pro životní prostředí udělat nic rozumného. Tak to není – v jednom z předchozích bodů jsem se vám pokoušel vyjasnit otázku investic do zamezení znečištění ovzduší prachovými částicemi. Ukázalo se, že filtry na výfucích naftových aut jsou výborná investice. Ovšem typická investice do životního prostředí v tomto grafu ukazuje, že si počínáme velmi špatně, když je naším primárním motivem záchrana lidského života.

Otázka, kterou si musíme položit, zní: Proč jsme zde ochotni za záchranu jednoho lidského života – což byl náš prvotní motiv – utratit 4,2 milionu USD, když můžeme za tytéž peníze zachránit více než 200 lidských životů? Proč je těchto 199 životů nepodstatných?

To je podle mého hlavní otázka, kterou si potřebujeme klást, když promyslíme důsledky. Pro Spojené státy tak můžeme udělat následující propočty – za 21 miliard USD tam lze zachránit kolem 60 000 lidí. Kdybychom tyto peníze utratili optimálním způsobem, mohli bychom za tutéž částku zachránit 120 000 lidí.

Bez naší schopnosti stanovit správně naše priority to v tomto příkladě znamená, že USA dělají méně prospěšného, než by za stejných okolností mohly. Bez určení priorit, bez přemýšlení o nich, nás vše bude stát mnohem více. Když nám zbraň míří přímo na hlavu, přestáváme se soustředit na některé věci, a proto ignorujeme ostatní problémy.

A to je poslední věc, o níž chci mluvit: Jaké má svět priority? Mluvil jsem o klimatické změně versus čisté pitné vodě. Ale samozřejmě důležitější je, abychom začali přemýšlet o všech možnostech. Dal jsem to před pár lety za úkol několika špičkovým světovým ekonomům a v roce 2008 to budeme opakovat. Přemýšlíme, jaké jsou největší problémy. Co byste dělali, kdybyste měli 50 miliard dolarů navíc a měli je utratit ku prospěchu světa?

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

Bjørn Lomborg: EKONOMICKÝ RŮST – HROZBA PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Existuje mnoho problémů – klima, nemoci, vzdělání, voda... Existuje mnoho řešení jako Kjóta, kondomy pro boj s HIV/AIDS, školy na zlepšení vzdělání, studně na zlepšení kvality pitné vody. Na řešení kterého problému byste měli utratit tyto peníze nejdříve? Co by přineslo největší zlepšení? Na to se pokoušíme ptát špičkových světových ekonomů. Kupodivu to nikdo před námi nezkusil.

Máme třicet špičkových světových ekonomů pro každou z těchto oblastí. Tři se věnují klimatické změně, tři nemocem, tři vzdělání, tři vodě a tak dále. Pak máme osm špičkových světových ekonomů, včetně čtyř laureátů Nobelovy ceny, kteří podle svého uvážení vytvářejí seznam všech různých oblastí, který zachycuje nejdůležitější priority z ekonomického hlediska.

V podstatě nám řekli, že velmi dobrá investice a nejlepší věc, kterou svět může udělat, je prevence HIV/AIDS. Druhá nejlepší věc je zabránit nedostatku některých významných látek ve stravě, třetí – zlepšit volný obchod, čtvrtá – předcházet malárii. Když do první z nich investujeme dolar, získáme 40 dolarů společenského užítku. To je velmi dobrá investice, kterou by svět měl určitě udělat.

Na druhém konci je – podle jejich názoru – Kjótský protokol. Nazvali ho špatnou investicí. Prostě proto, že odhadli, že za každý dolar investovaný do Kjóta získáme užitek v hodnotě dvou centů.

Vytvoříme tedy určité dobro, ale já bych se vás jen zeptal – každého z vás jednotlivě –, pokud byste museli utratit dolar pro blaho světa, začali byste tam, kde získáte užitek v hodnotě 40 dolarů, nebo tam, kde vám to vynese pouhé 2 centy? A to si myslím, že je diskuse, k níž musí dnešní svět přistoupit. Proto si myslím, že je důležité vést tuto diskusi.

Na závěr dne můžeme říct: Ano, situace se hýbe správným směrem. To ale neznamená, že bychom se měli přestat starat; naopak, měli bychom se začít starat, ale o ty správné záležitosti. Znamená to, že bychom měli přestat jednat, jako by na nás mířila zbraň, ale měli bychom o tom začít přemýšlet. Neznamená to nedělat nic pro životní prostředí, ale začít dělat na prvním místě správné věci. Tím, že budeme přemýšlet, kde můžeme udělat nejvíce prospěšného, jaké jsou naše priority. K prioritám se ovšem dostaneme jen tehdy, když si uvědomíme, že věci nejdou špatným, ale správným směrem.

Pražská podzimní přednáška Liberálního institutu, Praha, 12. 10. 2006

JOSEF ŠÍMA

Vlastnické právo vs. „veřejný zájem“

Property Rights vs. “Public Interest”

Josef Šíma: vedoucí Katedry institucionální ekonomie Vysoké školy ekonomické (VŠE) v Praze a ředitel Liberálního institutu pro publikační činnost. Kromě VŠE přednáší i na University of New York in Prague a na CEVRO Institutu [school of political studies]. Je šéfredaktorem odborného časopisu *New Perspectives on Political Economy* a členem redakčních rad *Journal of Libertarian Studies*, *Journal for the New Europe* a *Procesos de Mercado*, prezidentem Prague Conference on Political Economy a spolupracovníkem Ludwig von Mises Institute, Auburn, USA. Byl vedoucím překladatelského kolektivu Misesovy knihy *Lidské jednání* a více než deseti dalších knih. Je autorem řady publikací, mj. autorem knih *Trh v čase a prostoru* (2000) a *Ekonomie a právo – úvod do logiky společenského jednání* (2004).

Josef Šíma: Chair of the Department of Institutional Economics at University of Economics (UEP) in Prague and Publication Director of Liberalni Institut. Besides the UEP he is a member of faculty at University of New York in Prague and CEVRO Institute [school of political studies]. He is also an editorial director of scholarly journal *New Perspectives on Political Economy* and a member of editorial boards of *Journal of Libertarian Studies*, *Journal for the New Europe* and *Procesos de Mercado*, the president of Prague Conference on Political Economy and a fellow of Ludwig von Mises Institute, Auburn, USA. Josef Šíma led a team of translators of Mises' book *Human Action*, as well as of more than ten other books. He has published several own books, e.g. *Market in Time and Space* (2000) and *Introduction to the Logic of Social Action – Law and Economics Primer* (2004).

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

I. Úvod

V tomto textu se zamyslím nad úlohou klíčového stavebního kamene společenského řádu – nad úlohou vlastnictví. Provedu tak částečně z pohledu ekonomie, tedy disciplíny, které se primárně věnují; ovšem zabrousím také do oblasti politické filosofie, kde se pokusím připomenout tradiční konzervativní pohled, na nějž se dnes často zapomíná. Doufám, že se mi podaří tyto dvě sféry spojit a předložit tak argumenty ve prospěch obrany konzervativního a ekonomického přístupu k vlastnictví a budu tím moci ukázat, jakým směrem by měly směřovat reformní kroky v zemi, která chce stavět na smysluplné ekonomické organizaci a konzervativních hodnotách.

Aniž bych si chtěl činit nárok na určení té „pravé“ podstaty konzervatismu, u příležitosti této přednášky jsem se vrátil k několika knihám konzervativních autorů a rozhodl jsem se konfrontovat dnešní realitu s dílem jednoho inspirativního autora, který zemřel v roce 1972. Brzy si tedy budeme připomínat 35 let od této události. Mám na mysli Franka S. Meyera a obzvláště jeho knihu z roku 1962 *In Defense of Freedom*, nesoucí podtitul *Konzervativní krédo*.¹⁾ Toto dílo patří v konzervativních kruzích stále mezi nejčtenější knihy. Koneckonců, konzervativcům by nemělo být nikterak proti mysli „neploout na módní vlně“, zachovat si jistý odstup od aktuálního vývoje na poli své doktríny a vrátit se ke starší, byť moderní knize, jejímiž ambicemi bylo identifikovat smysl konzervatismu.

II. VLASTNICTVÍ JAKO ZÁKLAD MÍRU A PROSPERITY

Dnes žijeme ve zcela mimořádné době – žijeme déle a lépe než kdy dříve.²⁾ Užíváme si kvality života, již se v minulosti netěšili ani ti nejbohatší lidé na zemi. Nikdo jiný než ekonomové nevysvětlil lépe, že nejde o náhodu. Zatímco téměř každého jako první napadne, že rozhodujícím faktorem tvorby bohatství je klima, dostupnost přírodních zdrojů, geografická poloha

¹⁾ Meyer, Frank S.: *In Defense of Freedom: A Conservative Credo*, Henry Regnery Company, 1962.

²⁾ Norberg, Johan: *Globalizace*, Alfa Publishing, 2006; Lomborg, Bjørn: *Skeptický ekolog*, Dokořán a Liberální institut, 2006.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

apod., není pochyb o tom, že společenské faktory daleko zastiňují faktory přírodní.³⁾ Je zjevné, že bez ohledu na vrtochy přírody a klimatu prosperují ty a pouze ty společnosti, ve kterých existuje jistý *řád*. Pouze při existenci společenského řádu a smysluplné ekonomické organizace vede každodenní úsilí lidí vyrovnat se s nástrahami přírody k všeobecné prosperitě. Adam Smith nám ve svém *Bohatství národů* před 230 lety vysvětlil, jakým způsobem dochází k tvorbě prosperity a jak – pro mnohé protiintuitivně – slouží snaha o dosažení vlastního prospěchu k velkému užitku ostatních. K vlastnímu zbohatnutí může totiž dojít pouze tehdy, jsou-li pro ostatní vyráběny užitečné věci a jsou-li jim poskytovány užitečné služby. Snaha o vlastní dobro je transformována do produkce „veřejného dobra“, dobra veřejnosti. (Úsilí o vlastní dobro samozřejmě nikterak nevyklučuje lidské ctnosti, pomoc ostatním apod. – viz také Smithova *Teorie mravních citů*⁴⁾).

Zmíněná transformace vlastního zájmu v obecné dobro však neprobíhá vždy. Jejím předpokladem je existence společenského řádu, který nabízí bezkonfliktní, tedy mírové soužití lidí. Vzácnost totiž vytváří nejen nutnost (ekonomické) volby, ale také nutnost objevit pravidla mírové, bezkonfliktní existence. A prázákem tohoto řádu je jeden jediný koncept – *vlastnictví*. Kdykoli společnosti začaly vlastnictví pošlapávat či ignorovat, kdykoli začaly „vzkvétat“ predátorské aktivity, ať již soukromé či státní, na úkor aktivit produktivních, společenský řád se rozpadl a společnost ztratila své civilizační kvality, tj. schopnost udržovat mír a produkovat bohatství – učila krok zpět k historickému standardu – chudobě. To si lidé často velmi dobře uvědomovali a instituce vlastnictví byla po právu – tak jako například v Evropě v 18. a 19. století – vyzdvížena do téměř posvátných výšin.⁵⁾ Kde není vlastnictví, nemůže existovat ekonomický rozvoj, neboť nemůže probíhat smysluplná (ekonomicky racionální) dělba práce, shrnoval Ludwig von Mises,⁶⁾ a „kde není vlastnictví, není spravedlnosti“, doplňoval ve své knize *Osudná domýšlivost* jeho žák a spolubojovník za uznání klíčového významu vlastnictví Friedrich August von Hayek.⁷⁾

³⁾ Rosenberg, Nathan a Birdzell, L. E. Jr.: *How the West Grew Rich*, Basic Books, 1985; Raico, Ralph: „*Capitalism and the historians: The myths of capitalism*“ v Bouillon, Hardy: *Do Ideas Matter?*, The Centre for the New Europe, 2001.

⁴⁾ Smith, Adam: *Teorie mravních citů*, Liberální institut, 2005.

⁵⁾ Pipes, Richard: *Property and Freedom*, Alfred A. Knopf, 1999, str. 117.

⁶⁾ Mises, Ludwig: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998.

⁷⁾ Hayek, Friedrich A.: *The Fatal Conceit*, The University of Chicago Press, 1988.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

Shrňme tedy: vlastnictví dává lidem prostor, v němž mohou vykonávat svou svobodu bez nutnosti získávat souhlas ostatních. Součástí této svobody je výroba – zapojení vlastních dovedností do procesu, jehož výsledkem je vytvoření věcí, které mohou uspokojovat přání, a tedy zlepšovat život ostatních lidí. Dochází k otevření prostoru pro směnu, z níž mají všichni účastníci prospěch. Vzniká trh a tržní ceny, jež umožňují lidem najít místo ve spleťtých výrobních aktivitách, kde ostatním prospívají nejvíce, a tedy zapojit se nejlepším možným způsobem do společenské dělby páce. Tato „svépomoc“ stojí za civilizačním skokem, jež nás „vyhnal z polí“ a uvolnil nás k výkonu užitečnějších věcí – učinil nás bankéři, inženýry, učitelé, vědci. Taková je logika společenského rozvoje.

III. DOBRÁ SPOLEČNOST

Není ale právě popsáný rozměr pokroku společnosti příliš plochý? Jakkoli nelze popřít existenci pozitivního dopadu ekonomického rozvoje na nejširší kruhy veřejnosti, co se týče materiálního i duchovního blahobytu posledních staletí, není potřeba ještě něčeho navíc? Samotná zóna svobodného konání vymezená hranicemi soukromého vlastnictví přece automaticky negarantuje rozvoj správných hodnot, na nichž musí civilizovaná společnost stát.

O tom není pochyb. Ekonomická věda (která je z definice prostá hodnot a pouze vysvětluje, jak může dojít ke smysluplné ekonomické organizaci ku prospěchu všech, a jak tedy může být naplněn „veřejný zájem“, aniž by o něj někdo konkrétně usiloval) ovšem na takovou otázku odpověď dát nemůže. Tady přichází ke slovu politická filosofie, tj. např. konzervatismus a jeho hledání kritérií dobré společnosti. Setkáváme se s tvrzením, že „objektivně existují hodnoty, jež jsou založeny na neměnné podstatě bytí a dávají nám kritéria morálního myšlení a konání“ (Meyer, str. 3). Tedy že člověk bez patřičné „výbavy“ může konat dobro, ale také zlo; že může být ctnostný, nebo méně ctnostný atd.; a že toto rozlišení na dobro a zlo, ctnost a nečest není identifikovatelné pouhým srovnáním s existující legislativou, nýbrž existuje nezávisle na ní. Dobrá společnost se pozná podle toho, že lidé dobro volí. Nikoli „politicky“ ve volbách, ale že se dle správných zásad rozhodují ve svém každodenním životě. „Lidé nemohou být přinuceni chovat se ctnostně. Je pravda, že v jisté míře je možné je přinutit, aby jednali, jako kdyby byli ctnostní. Ale ctnost je plodem správně užití svobody“ (Meyer, str. 66).

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

Dobrá společnost je možná jen tehdy, „když společenský a politický řád garantuje podmínky, ve kterých se člověk může svobodně rozhodovat; a kde intelektuální a morální vůdci, jakási ‚kreativní menšina‘, má pochopení a představu o udržení prestiže tradic a rozumu, a tedy udržení intelektuálního a morálního řádu ve společnosti“ (Meyer, str. 69). Pak je možné na jedné straně obhajovat nutnost přijetí klasických, konzervativních receptů pro společenský rozkvět – tedy „stejně právo všech lidí nebýt terčem útoku proti životu, svobodě a vlastnictví“ (Meyer, str. 9) – a zároveň obhajovat morálku, odpovědnost a neměnné hodnoty, ke kterým by lidé měli směřovat.

IV. POLITIZACE VEŠKERÉHO ŽIVOTA

Podívejme se nyní, co je alternativou k realistickému uznání úlohy garance vlastnictví jako základu řádu a prosperity a uznání role „kreativních menšin“, jež budou kultivovat úroveň morálky ve společnosti. Jedinou další možností je porušení nedotknutelnosti soukromého vlastnictví ve „veřejném zájmu“ a „kultivace společnosti“ státem, politiky, většinami. Tedy situace, v níž žijeme dnes. Je sice pravda, že jsme se již vymanili z perverzních praktik socialistické zvěle, ale respekt k vlastnictví nebyl rozkladem socialistického systému zdaleka obnoven. Jak si konzervativci velmi dobře uvědomují, název systému nijak fundamentálně nemění podstatu existujících problémů. „Ti, kdo mají v rukou státní moc, ji drží výlučně a uplatňují ji nad zbytkem společnosti, ať již je tato moc potvrzena dědičným právem, pozemkovým vlastnictvím, bohatstvím nebo demokratickým hlasováním“ (Meyer, str. 94).

A proto, ať se nacházíme v jakémkoli systému, v němž je jakýmkoli způsobem narušeno vlastnictví a následně jakkoli definován veřejný zájem, vyvstávají problémy ohrožující společenský řád. Někdo totiž získává privilegia, jež druzí nemají. Někdo může cizí vlastnictví porušit, zatímco původní vlastník musí tento útok strpět. Přestává existovat rovnost, vzniká násilí a konflikt. Jednoduše řečeno, vytvářejí se privilegované skupiny lidí, jež parazitují na druhých. Jak uvádí Frank Meyer ve svém Konzervativním krédu: „Jakmile stát vstoupí do ekonomické oblasti, jakmile stát vytvoří pozitivní pravidla, jak by lidé měli žít, jež jdou za zachování základních podmínek svobodného řádu, jakmile na sebe stát vezme úlohu vzdělávat děti či pojišťovat proti rizikům života – každý takový krok přispívá k upevnění

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

jeho monopolu na použití síly v podobě násilí prostřednictvím kontroly ekonomického, společenského a ideologického života“ (Meyer, str. 99). Politizace ekonomického a společenského života je nejkratší cestou k rozpadu tradičních společenských struktur, jež budou nahrazeny institucemi státními. Nastává vláda davu či vláda zájmových skupin namísto nezastupitelné role – po zásluze respektovaných a společnost kultivujících – „kreativních menšin“. Ekonomové často používají konceptu „vytěsňování“, kterým přesně toto popisují. Státní investice vytěsňují investice soukromé, státní centralizované systémy nahrazují tradiční decentralizované systémy, ať již hovoříme o sociálních či zdravotních systémech. I státní školský systém nejen vytěsni soukromé školství, ale hlavně pomůže šířit propagandu a obhájit důvod své existence a nemožnost reformy ostatních systémů. Stát „daní nezávislé a utrácí, aby vytvořil závislé, pomocí oslabení jedněch a posílení druhých udržuje moc byrokratické elity“ (Meyer, str. 111). Stačí se rozhlédnout, jak se celá společnost politizuje a dostává pod vliv byrokracie na straně jedné a „veřejného mínění“ na straně druhé. Těžko v takovém systému hledat konzervativní akcent na morálku a principy ctnostného života. Zbývá pouze politika.⁸⁾

Velmi trefně o politizaci společenského života – vstupu státu a politiky do oblasti, kam nepatří – díky „perverzi práva“, jež následně vede ke konfliktu a volání po „právu na pomoc v jakékoli nouzi“, kterou mají samozřejmě ostatní povinnost zaplatit, hovoří ve svém slavném dílku *Zákon* Frédéric Bastiat:

„Jsou-li pravomoci vlády omezeny pouze na potlačování nespravedlnosti, je její odpovědnost za naše trápení a strádání stejná jako odpovědnost za změny počasí.“

Povstali snad někdy lidé proti odvolacímu soudu jen proto, aby si zajistili vyšší mzdy, bezplatný úvěr, výrobní nástroje, příznivá cla nebo nové zaměstnání? Každý si je dokonale vědom toho, že takové věci nejsou v pravomoci odvolacího soudu, a pokud by vláda zajišťovala jen to, co skutečně zajišťovat má, každý by si brzy uvědomil, že to není v pravomoci zákona jako takového.“

Ale vytvořte zákony podle principu bratrství – tvrdte, že všechno dobro i zlo pochází ze zákona; že zákon je odpovědný za veškeré neštěstí jednotlivců a za nerovnost mezi nimi. Otevřete tím dveře nekonečným stížnostem, zlobě, problémům a revolucím.“

⁸⁾ Viz více v Higgs, Robert: *Politická ekonomie strachu*, Alfa Publishing, 2006.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

Řečeno moderní terminologií, vytvořte veřejnou politiku XY, formulujte „veřejný zájem“ na osudu zemědělců, malých firem, vývozců, „veřejný zájem“ na cenách ropy a plynu, výši nájmu atd. a lidé budou každý svůj neúspěch a každý svůj zvýšený výdaj chápat jako porušení svých „práv“, jako selhání vlády při obraně svých zájmů, jako důvod zvolit příště někoho, kdo toto nedopustí a z peněz ostatních zajistí vaši spokojenost. Na rozdíl od společenské harmonie a respektu k vlastnictví se ocitáme v realitě systematického porušování vlastnického práva, jehož důsledkem je všeobecná nespokojenost, pocit bezpráví a snaha téměř každého získat pomocí predátorských praktik více „veřejného zájmu“ na svou stranu.

V. POLITIKA JAKO NOSITELKA HODNOT DOBRÉ SPOLEČNOSTI?

Konzervativci ví, že společnost musí mít jistý vnitřní řád; že nelze mít plán na změnu existujících problémů, aniž bychom měli jakýsi opěrný bod; že, jak říká Meyer, „bez jakési podstaty ideální představy o tom, co je to dobrá společnost, bez cíle, o jehož přibližné dosažení se můžeme snažit politickou činností, neexistuje žádný základ, jak odlišit dobro od zla konkrétních alternativ, jež se neustále objevují“ (Meyer, str. 7). Že tedy existují v lidském životě a v lidské společnosti jisté osvědčené či „normální“ věci, ale i věci náhodné či anomální, které přirozený řád ruší. Jak ve své knize uvádí profesor H. H. Hoppe, takovými rušivými anomáliemi mohou být „zemětřesení a hurikány, nemoci, škůdci, netvoři a bestie, dvouhlaví koně či čtyřnozí lidé, mrzáci a idioti, válka, dobývání a tyranie“.⁹⁾ Právě ze schopnosti formulovat vizi dobré společnosti, jež spočívá v uznání „normálnosti“, a nikoli anomálií za její pevný a osvědčený základ, vychází také konzervativní akcent na klasickou rodinu vychovávající děti, domácnost, ve které má každý člen své povinnosti, a na ony Meyerem zmiňované společnost kultivující „kreativní menšiny“. Alternativou je totiž, jak jsme si již řekli, vláda většin, privilegovaných a zájmových skupin a především všudypřítomná politika.

⁹⁾ Hoppe, H. H.: *Democracy: The God That Failed*, Transaction Publishers, 2003, str. 187.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

Stát ale nedokázal poskytnout kvalitně, jak víme z vlastní zkušenosti, ani ty nejjednodušší věci. Obvykle produkuje konflikt, bezpráví a předražené pseudoslužby, nikoli ušlechtilé věci, které činí společnost společností. Téměř každou nespravedlnost lze schovat za prosazování tzv. veřejného zájmu – vyvlastnění kvůli stavbě silnice, ale i obyčejné továrny; vyhnání zahraničních dělníků kvůli pseudoekonomickému argumentu tzv. ochrany trhu práce; povinnou vojenskou službu; povinný nákup registračních pokladen; nepovolení fungování soukromé školy; zákaz domácího vyučování dětí atd. – v nekonečném seznamu opatření. Ekonomové již minimálně půl století díky příspěvkům tzv. teorie veřejné volby či rakouské ekonomické školy vysvětlují, že i kdyby něco jako veřejný zájem bylo, nelze jeho naplnění dosáhnout skrze politickou volbu. Logika politického rozhodování je neúprosná. Lidé, kteří z pozice svých politických funkcí rozhodují, co se bude učit ve školách, jak budou vypadat penze či kolik se lidem odebere z jejich peněženek, se totiž spíše než „veřejnému zájmu“, tj. blahu společnosti, věnují propagandě, zvyšování své politické prestiže, moci a stavu svých účtů!

Je bláhové se domnívat, že chyba je v konkrétních politicích, kteří jsou buď sami špatní, nebo mají špatné rádce, a že jednou bude na to správné místo vyneseno člověk, který naordinuje ctnost a porazí ostatní zkorumpované politiky. Ne nadarmo F. A. Hayek nazval jednu ze svých kapitol ve slavné knize *Cesta do otroctví* „Proč se ti nejhorší dostanou na vrchol“. Zběžný pohled na svět okolo nás nám ukazuje, že se u Hayeka nejednalo jen o planou akademickou úvahu a že Hayek nebyl daleko od pravdy.

VI. VEŘEJNÝ ZÁJEM EXISTUJE!

Lze tedy vůbec najít a definovat opravdový veřejný zájem, který by nebyl pouze „zájmem“ jedněch proti „zájmu“ druhých? Při shrnutí své knihy *Property and Freedom*, která se zabývá evolucí a významem soukromého vlastnictví, píše harvardský profesor Richard Pipes, že „antropologie nezná společnost, která by nestála na soukromém vlastnictví.., což znamená, ...že nejde o pouhou ‚zákonem danou‘ či ‚konvenční‘, ale o ‚přirozenou‘ instituci“.¹⁰⁾ Ochrana soukromého vlastnictví je tedy

¹⁰⁾ Pipes, Richard: *Property and Freedom*, Alfred A. Knopf, 1999, str. 116.

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

navýsost konzervativním požadavkem. Je to jediný smysluplně definovaný „veřejný zájem“, neboť vytváří pevný základ společenského řádu, namísto aby společnost rozdělval na privilegované a neprivilegované. Otevírá prostor pro kultivaci dobré společnosti, kteroužto schopností se měří civilizační pokrok.

Dobře naplněný „veřejný zájem“, spočívající v ochraně vlastnictví, je schopen řešit celou škálu dnešních problémů, jež si lidé dnes – typicky kvůli znárodnění těchto problémů – se soukromým vlastnictvím nikterak nespojují. Zároveň se nejedná o nějaký moderní experiment, ale o osvědčené metody řešení problémů vyplývajících z lidské interakce.

- Ochrana soukromého vlastnictví, její posilování a vynucování je ochranou proti zločinu všeho druhu (soukromého i veřejného).
- Soukromé vlastnictví dokáže chránit životní prostředí a sebemenšímu vlastníkovu dává prostor pro ochranu přírody (ke které není třeba politického souhlasu většiny, a je tedy mnohem pravděpodobněji a levněji uskutečnitelná).
- Smluvní svoboda, jež je extenzí soukromého vlastnictví, dokáže zajistit pro všechny zúčastněné strany přijatelné podmínky obchodu, ať již se jedná o vztah pracovní, úvěrový nebo o běžnou obchodní transakci.
- Soukromé vlastnictví je zárukou svobody slova a projevu (a tedy není třeba žádných dodatečných politických kvazipráv).
- Soukromé vlastnictví umožňuje rozkvět „sociálních služeb“, tedy péči o sirotky, nemocné či postižené.
- Soukromé vlastnictví řeší problém imigrace a ochrany místní kultury, krajových specifik apod. (o čemž se jinak mohou vést nekonečné politické diskuse, které nikdy k žádnému uspokojivému závěru nemohou dojít).
- Soukromé vlastnictví umožňuje navíc rozvoj pokroku, podnikatelství a inovativnosti ve všech výše uvedených oblastech a zaručuje nejrychlejší možné objevování nových problémů, jež je třeba řešit.

Je příliš jednoduché říci: sem soukromé vlastnictví nepatří, toto musí zajistit stát a jeho politici. A je neuvěřitelné, jak mnoho lidí dané tvrzení uspokojí, aniž by si uvědomili důsledky své slepé důvěry ve funkčnost takové alternativy. Ono totiž nestačí mít dobrý úmysl. Pro uskutečnění dobrého úmyslu totiž musí existovat reálný mechanismus, jak ho dosáhnout. Výsledek může být (a často i je) přesně opačný (vzpomeňme jen katastrofické dopady nejčastějších hospodářských politik od regulace nájemného přes minimální mzdu až k zestátnění školství). Ne nadarmo se říká, že cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly.

VII. ZÁVĚR

Reálný socialismus byl exemplárním příkladem ekonomicky i morálně perverzního „systému“. Proto také zlo, které představoval, bylo lidmi poměrně snadno identifikovatelné. Jeho zjevná amorálnost, násilí, na němž stál, i důsledky pošlapávání vlastnických práv byly jasně viditelné. S jeho pádem však mnoho lidí podlehl omylu, že tyto síly ničící společenský řád též vymizely. Stejně jako odstranění otrokářství neznamená konec existence otroctví v rámci jiných společenských systémů, nepředstavuje ani odstranění nejodpornějších a nejkřiklavějších způsobů porušování (vlastnických) práv socialismem konec bezpráví, jsou-li zachována menší bezpráví, méně viditelné privilegované skupiny a existuje-li méně organizovaného násilí. Jak můžeme každý den pozorovat, v našich společnostech dochází k situaci, kdy páchané křivdy a páchaná zla dostávají „demokratickou legitimizaci“. Tuto skutečnost si velice rychle uvědomují bývalí i současní národní, mezinárodní i demokratičtí socialisté, kteří se stávají halasnými zastánci řady politických opatření prováděných v rámci dnešní demokracie. Je jim totiž jasné, že skrze demokracii se jim může snadněji podařit prosazovat věci, proti kterým se dříve zdvihaly vlny oprávněného odporu. Stále znovu a znovu se objevují socialistické experimenty, dnes obzvláště mající podobu sektorového socialismu (zdravotnictví, školství apod.), často navíc přicházející skrze legislativu EU. Obránce soukromého vlastnictví jako základu společenského řádu se však nesmí dát zástěrkou demokracie či evropského newspeaku ošálit – musí stále hájit osvědčené principy, které zaručí mír a prosperitu. Chápe totiž, že člověk nemůže žádným způsobem hlasování, žádným způsobem „delegování moci“ získat nějaká dodatečná práva, která dříve neměl. Co je bezprávím na úrovni jednotlivce, se nemůže hlasováním jakkoli velké skupiny lidí přeměnit na „právo“ či ctnost.

Kulturně-konzervativní lidé (mezi kterými budou mimochodem jak liberálové, tak konzervativci) musí spojit své síly při ochraně vlastnictví, konkurence, soukromí a svobody – v boji proti těm, kteří naivně věří ve schopnosti politiky a ignorují logiku fungování zájmových skupin, aby nikdo nemohl dětem proti vůli jejich rodičů vnucovat, tak jako je tomu dnes, výuku darwinismu, teorie relativity, předností „sociálních politik“ EU nebo cokoli jiného. Umělá politická (nikoli přirozená společenská) hierarchizace a jí produkovaná unifikace státních „služeb“ představují ohromnou hrozbu nejen pro osud svobody obecně, ale obzvláště pro stoupence menšinových názorů, pro lidi s menšinovým (pěstěným i pokles-

NA OBRANU SVOBODNÉHO TRHU

JOSEF ŠÍMA: VLASTNICKÉ PRÁVO VS. „VEŘEJNÝ ZÁJEM“

lým) vkusem, pro lidi, kteří chtějí vést osobitý život (ve víře či bez ní), jenž se neshoduje se způsoby chování většinové populace. To je mimo jiné také poselství Konzervativního kréda vlivného konzervativního myslitele Franka Meyera.

*Přednáška v rámci CEQLS, Konzervativní institut M. R. Štefánika,
Bratislava, 13. 12. 2006*

O editoroch / O editorech

Peter Gonda: ekonóm Konzervatívneho inštitútu M. R. Štefánika a externý lektor (makro)ekonomickej na Univerzite Komenského a Vysokej škole manažmentu / City University v Bratislave. V súčasnosti je tiež koordinátor projektu „Conservative Economic Quarterly Lecture Series“ a koordinátor a lektor cyklu seminárov v rámci projektu „Akadémia klasickej ekonomickej“. V minulosti bol napríklad odborným garantom a spoluautorom publikácií *Ekonomické dopady vstupu Slovenska do Európskej únie* (2002) a *Návrh sociálnej reformy na Slovensku* (2005) a spolueditorom knihy *Slovensko na ceste do neznáma* (2003). V rokoch 2001 – 2004 bol tiež autorom kapitoly „Verejné financie“ a v rokoch 2003 a 2004 spoluautorom kapitoly „Sociálna politika“, ktoré boli súčasťou ročenky *Slovensko. Súhrnná správa o stave spoločnosti* (2001 – 2004).

Pavel Chalupníček: vedoucí Centra sociálnych štúdií Liberálneho inštitútu v Praze a asistent na Katedre inštitucionálnej ekonomickej Vysokej školy ekonomickej v Praze. Jako prekladateľ a editor sa podieľal na vydání knihy Ludwiga von Misesa *Lidské jednání*, byl editorem i dalších knih z produkce Liberálního inštitútu – mj. *Teorie mravních citů* Adama Smitha či *Zásad ekonomickej* Murrayho N. Rothbarda.

O vydavateľoch / O vydavateľích

**KONZERVATÍVNY
INŠTITÚT
M. R. ŠTEFÁNKA**
M. R. STEFANIK
CONSERVATIVE
INSTITUTE

Konzervatívny inštitút Milana Rastislava Štefánika (KI) je slovenský mimovládny, nezávislý a neziskový think tank, zameraný na artikuláciu, šírenie a obhajobu konzervatívnych a klasicko-liberálnych hodnôt na Slovensku. Spoločným menovateľom aktivít KI je konzervatívny pohľad na spoločnosť a liberálny prístup k ekonomike. KI organizuje konferencie a semináre, realizuje vzdelávacie aktivity, analyzuje rôzne oblasti spoločnosti, prichádza s návrhmi systémových reforiem, vydáva publikácie a podporuje kultúru. Za svoju činnosť získal v roku 2007 Čestné uznanie v rámci Templeton Freedom Awards.

Liberální institut je český nevládní, nezávislý a neziskový think tank pro rozvoj, šíření a aplikaci myšlenek klasického liberalismu a programů založených na klasických liberálních principech. Organizuje široké spektrum publikačních a vzdělávacích činností. Kromě jiných aktivit dosud publikoval více než 70 knih, každý měsíc vydává časopis Terra Libera a jeho letní vzdělávací programy byly oceněny v roce 2007 druhou cenou Templeton Freedom Award v kategorii Student Outreach.

Preklad / Překlad / Translation

EDITORIAL

Peter Gonda:

Dôvera v človeka a spontánny poriadok v spoločnosti
Confidence in Man and Spontaneous Order in Society

Kristína Uhlíková

Pavel Chalupníček: O „neviditeľné ruce“ a cestě ke svobodné společnosti
The “Invisible Hand” and Toward a Free Society

Pavel Chalupníček

PREDNÁŠKY / PŘEDNÁŠKY / LECTURES

James M. Buchanan:

Za hranicemi práva – Institucionalizovaná etika liberálneho rádu
Beyond Law – The Institutionalized Ethics of Liberal Order

Ivana Ryvolová a Pavel Chalupníček

Pascal Salin:

Vlastnická práva, konkurencia a Evropská unie
Property Rights, Competition and European Union

Kateřina Štěpánková (český text), **Pavel Chalupníček** (anglický text)

Marian L. Tupy:

Stredná a východná Európa a euro – netreba sa ponáhľať
Central and Eastern Europe and the Euro – No Need To Rush In

Svetozár Gavora

Anthony de Jasay:

Sociálna spravodlivosť pod drobnohľadom (s malou pomocou od Adama Smitha)
Social Justice Examined (With a Little Help from Adam Smith)

Jiří Schwarz ml.

Daniel J. Mitchell:

Daňová harmonizácia verzus konkurencia v Európskej únii
Tax harmonization versus competition in the European union

Svetozár Gavora

William A. Niskanen:

Alternatívy politickej a ekonomickej budúcnosti Európy
Alternative Political and Economic Futures for Europe

Svetozár Gavora

Ted Abram:

Smutné dejiny sociálneho systému v USA
The Sad History of Welfare in the U.S.A.

Svetozár Gavora

Ron Paul:

Ludwig von Mises a politika
Ludwig von Mises and Politics

Pavel Chalupníček

Na obranu slobodného trhu
IN DEFENSE OF THE FREE MARKET
Na obranu svobodného trhu

Editori / Editoři / Editors:
Peter Gonda, Pavel Chalupníček

Zalamovanie a obálka / Sazba a obálka / Typeset and cover:
Marián Úradník – Maco

Tlač / Tisk / Print:
Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov (Slovensko / Slovakia)

Vydavatelía / Vydavatelé / Publishers:

KONZERVATÍVNY
INŠTITÚT
M. R. ŠTEFÁNKA
M. R. ŠTEFÁNIK
CONSERVATIVE
INSTITUTE

Bratislava, apríl / duben / April 2007
Vydanie prvé / Vydání první / First edition

ISBN 978-80-89121-11-3 (pre Slovensko),
ISBN 978-80-863-8949-3 (pro Českou republiku)